

ΠΑΝΔΩΡΑ.

1 ΜΑΡΤΙΟΥ, 1871.

ΤΟΜΟΣ ΚΑ΄.

ΦΥΛΛΑΔΙΟΝ 503

ΕΠΟΙΚΙΑ ΛΟΚΡΩΝ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

ΥΠΟ

Β. ΦΙΣΧΕΡΟΥ,

καθηγ. του εν Βασιλείᾳ Πανεπιστημίου.

Τὰ περιλάλητα ἐποικία Λοκρῶν γράμματα τοῦ ἡμετέρου καθηγητοῦ Κ. Ι. Ν. Οἰκονομίδου σπουδῆς καὶ ἐρευνῆς πολλῆς πολὺ πρόβλενα ἔνθεν μὲν διὰ τὴν μαγίστην αὐτῶν σπουδαιότητα, ἔνθεν δὲ καὶ διὰ τὸ ὄνομα τῶν ἐκδότου γενόμενά τε καὶ γινόμενα καὶ ἄλλοις μὲν πολλοῖς, μάλιστα δὲ τοῖς γερμανοῖς φιλολόγοις δικαίως ὄφειλον νὰ ἐφελευσῶσι τὴν προσοχὴν καὶ ἐκείνων τῶν παρ' ἡμῖν, οἵτινες παντὸς τῆς ἀρχαιότητος λειψάνου, τὸ ὅποιον εἴτε δι' ἀνασκαφῶν εἴτε τρῶπῳ αἰωδήποτε ἄλλῳ αὐτοῖς προσφέρεται, ἐντρεχεῖς θεράποντες τυγχάνουσιν ὄντες. Ὡς δ' ἀναντιβῆρτόν ἐστιν ὅτι ἡ μελέτη καὶ ἡ ἐρευνα τούτου καὶ τοιοῦτου τινὸς καὶ παντὸς τοῦ ἀξιουμένου, ἵνα τῷ ἐπιστημονικῷ δοκιμίτῃ λίθῳ καθυποβληθῆ, πλείστον συμβάλλεται πρὸς τὴν ἐξακριβῶσιν τῶν σκοτεινῶν μερῶν τῆς ἀρχαιότητος καὶ τὴν ὀρθοτέραν αὐτῆς κατανοήσιν, οὕτως ἀληθές ἐστιν ὅτι καὶ ἡ τῶν μελετῶν καὶ ἐρευνῶν τούτων γνῶσις οὐχ ἥκιστα ἀναγκαία ὡς ὀδηγοῦσα πολλάκις τοῦς δευτέρον σκεπτομένους εἰς συμπεράσματα σφωτέρρα

καὶ διδακτικώτερα, ἔστιν ὅτε δὲ καὶ ἐπικυροῦσα ὃ πάλαι λέγεται ἐκεῖνο «τὰ ἀρχαῖα κρατεῖται.» Διὰ ταῦτα τοῦ πράγματος ἄξιον ἔκρινα, ἵνα τοῖς ἡμετέροις ὅσα ὁ ἐν Βασιλείᾳ λογιώτατος καθηγητῆς κ. Β. Φίσχερος διεξοδικῶς ἐναγχος ἐφιλοπόνησεν ἐν τῷ «Ῥηνεῖῳ Μουσεῖῳ»¹⁾, φιλολογικῶν περιοδικῶν, ἔκτος αὐτοῦ, γνῶριμα ποιήσω δυοῖν ἕνεκα, ἐνὸς μὲν ὅτι ἔνοι τῶν παρ' ἡμῖν καὶ περ ἀσχολούμενοι περὶ τὰ γράμματα ταῦτα, εἴτε ἐκ τῆς θέσεως αὐτῶν εἴτε ἐκ τῆς καταστάσεως ὅμως ἀδυνατοῦσιν ἢ νὰ προμηθευθῶσιν ἢ νὰ ἀναγνώσῃσι τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος περιοδικόν, ἐτέρου δὲ ὅτι ἅπαντες ἐναγωνίως ἀναμένουσιν, ἵνα ἴδωσιν οἷον τέλος λήψονται· αἱ μεταξὺ τοῦ ἡμετέρου ἐξόχου ἱεροφάντου τῶν ἐλληνίδων μουσῶν καὶ τῶν ἐπὶ ἐλληνικῇ παιδείᾳ τὰ μάλιστα διαπρεπόντων γερμανῶν φιλολόγων ἀναφύεσαι φιλολογικαὶ ζητήσεις, ὧν αἱ τοῦ κ. Φίσχέρου ἔχουσιν ὡδὲ πως·

Γράφων ἐν ἔτει 1855 ἐν ταῖς ἐξ Ἑλλάδος ἐπιγραφικαῖς καὶ ἀρχαιολογικαῖς συμβολαῖς μου (σ. 6) ὅτι ὁ καθηγητῆς κ. Οἰκονομίδης ὁ τῆς μεταξὺ τῶν

¹⁾ Rheinisches Museum für philologie herausgegeben von Fr. Ritschl und A. Klette. Neue Folge. 26 ten Band des ersten Heft. Frankfurt, a M. etc. (S. 39—96 lokrische Inschrift von Naupactos aus der Sammlung Woodhouse—Nach der Originalausgabe von I. N. Oikonomides bearbeitet von W. Vischer.)

φάρειν). Ἐννοια ἄρα γίνεται μή ποτε ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ἐκείνῃ τὸ ε οὐ μόνον ε καὶ η, ἀλλ' ἐν τισι περιπτώσεσι καὶ εἰ ἐπισημαίνει, οὐ θεθέντος τὴν ἐκεῖ κατάληξιν ἐν ἐνταῦθα εἰν ἀποδεχόμεθα, ἀλλ' οὕτως ἢ ἐκ τοῦ χαρακτῆρος τῆς γραφῆς ὀφθαλμοφανῆς προσβυτέρα ἡλικία ἀποκαθίσταται πως προβληματικῆ, οὐ ἕνεκα καὶ δὲν ἀποφαίνομαι μετὰ βεβαιότητος. Τοῦτο δ' ἕκαστος ἐνθυμηθεῖτω μοι ὅτι ἀμφότεραι αἱ ἐπιγραφαὶ οὐχὶ ταῖς αὐταῖς ἀνήκουσι πόλεσιν, οὐ μὴν οὐδὲ τῷ αὐτῷ κλάδῳ τοῦ Λοκρικοῦ στελέχους. Καὶ δῆλον ἐντεῦθεν, ὅτι ἐκείνη μὲν ἐμπεριέχει συνθήκην δύο πόλεων τῶν ἐσπερίων Λοκρῶν, αὕτη δὲ ῥήτρην ἀποικίας ὑπὸ τῶν ἐφῶν Λοκρῶν εἰς Ναύπακτον ἐκπεμπομένης συνταχθεῖσαν ἀναμφιβόλως ἐν Ὀπούντι. Πρακτικῆς οὖν ἐνταῦθα διαφορά τις, ἀλλ' ἐν τῇ χρήσει ὁμοῦ τῶν ψιλῶν ἀντὶ τῶν δασέων ἐν ταῖς καταλήξεσι τῆς παθητικῆς καὶ μέσης ἀπαρεμφάτου τελεία συμφωνία, οἷον ἐν τῷ *χρησται* ἀντὶ *χρησθαι* κ.τ.τ., καὶ ἐν τῇ ψιλῶσει πολλῶν λέξεων ἐν τῇ ἀρχῇ π. χ. *ιστία*, *ὕθρια*, *ἀμάρα*, μάλιστα δὲ καὶ τοῦ ἄρθρου. Ἀλλ' οὐδ' ἐνταῦθα ὁμοῦ ἐτηρήθη αὐστηρὰ συνέπεια ὡς ἐκεῖ ἀντικαθίσταται καὶ ἐνταῦθα πολλαπλῶς τὸ α τὸ σύνθετος ε πρὸ τοῦ ρ. Ἐπίσης κεῖται ἐν μετ' αἰτ. ἀντὶ ες, εἰς, οὐ γίνεται χρῆσις πρὸ συμφώνων ὁ ἄλλως μὴ ἀπαντῶν τύπος ε ἀντὶ ἐξ, ἀλλ' οὐχὶ πάλιν μετ' αὐστηρᾶς συνεπειᾶς, διότι παρὰ τῷ ε Ναυπάκτω κεῖται ἄπαξ ἐν Ναυπάκτω. Εἰς τὰ καθ' ἕκαστα τῆς διαλέκτου νὰ εἰσέλθω δὲν προτίθεμαι ἐνταῦθα, ἀλλὰ περὶ αὐτὴν ῥηθήσονται τινα ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ τῶν μερικωτέρων τῆς ἐπιγραφῆς, εἰς ἣν ἤδη καὶ μεταβαίω πειρώμενος πρῶτον ἵνα ὡς οἶόν τε ἀκριβῶς προσδιορίσω τὰς ἀναγνώσεις καὶ τὸν νοῦν αὐτῶν, ἔπειτα δὲ παραθῶ τὸ κείμενον καὶ παράφρασιν αὐτοῦ. Ἡ τοιαύτη ὁδὸς δὴλα δὴ φαίνεται μοι εὐθύπορος.

Ὁ πίναξ ἐμπεριέχει ῥήτρην περὶ μιᾶς ἀποικίας, ἣν Λοκροὶ οἱ ὑποκνημίδιοι εἰς Ναύπακτον ἐξέπεμψαν τὴν ἐν τῇ δυσμικῇ εἰτε ὀζολικῇ Λοκρίδι γνωστὴν πόλιν ἐπὶ ὄρει, τοῖς μὲν τὰς σχέσεις τῶν ἐποίκων πρὸς τοὺς ἀρχαίους τῆς Ναυπάκτου πολίτας, τοῖς δὲ πρὸς τὴν ἀρχαίαν αὐτῶν πατρίδα, τὴν γῆν τῶν ὑποκνημιδίων Λοκρῶν, ἐκτυποῦσιν. Ἡ ἐπιγραφὴ ἐστὶν ἀρτία, ὡς ἐκ τῆς εἰσαγωγῆς καὶ τοῦ τέλους ἐκφάνεται, οὐχὶ δὲ μέρος ὅλου μεζονος, ὡς περὶ ἢ πρῶτη λοκρικῆ (Πρόβλ. Ῥώσσ. σ. 14 καὶ Κιρχώφ. ἐν *Philologus XIII*, σ. 1 κέξ.).

Σ. 1. 5. 4. *Ἐν Ναύπακτον κατόνδε ἀπιφοικία.*

Ἡ καθολικὴ τῆς ἐν χρήσις μετ' αἰτιατικῆς ὡς καὶ τῆς ες ἢ εἰς ἐσημειώθη ἀνωτέρω.

κατόνδε. Ὁ Οἰκονομίδης πρακτικῆς ὅτι ὁ τύπος οὗτος ὡς ἐν τῇ ἐπιγραφῇ φέρεται εἰς ὁκτὸ ὑποκείται διαφόρους ἀναγνώσεις, τὰς ἐξῆς: 1) κατόνδε=

κατὰ τόνδε· 2) κατόνδε=κατὰ τῶνδε· 3) κατ' ὄνδε=καθ' ὄνδε· 4) κατ' ὄνδε=καθ' ὄνδε· 5) κατ' ὄν δὴ=καθ' ὄν δὴ· 6) κατ' ὄν δὴ=καθ' ὄν δὴ· 7) κατόνδε=ἀν τόνδε· 8) κα τῶνδε=ἀν τῶνδε—ὡν τὰς πρώτας τέσσαρας καὶ τὴν ἕκτην ὡς τῇ συναφείᾳ ἀντικειμένης ἀδυνάτου ἐξηγουμένους ὑπὲρ τῆς ὀγδόης κα τῶν δε 1) ἀποφαίνεται. Πρὸς τὴν τούτου κατανόησιν δεόν νὰ ἔχη τις ἐν νῷ τὴν λίαν ἰσχυρὰν μεταβολὴν τοῦ κειμένου, ἢ ὁ Κ. Οἰκονομίδης ἐπιχειρεῖ. Ὅσον δῆλον ὅτι τὸ κατ' ἀρχᾶς ἢ γραφῇ **ΗΑΠΟΦΟΙΚΙΑ** ἀπλῆ φαίνεται ὡς προῖουσα ἐκ κράσεως ἀντὶ ἀπιφοικία τ. ἔ. ἀπιφοικία, τοσοῦτον ὕστερον ἐγείρονται δύο δισταγμοί, πρὸς οὓς ὁ Κ. Οἰκονομίδης ὀρθῶς τὴν προσοχὴν ἐφίστησι. Καὶ εἰς μὲν τούτων ὅτι αἰεὶ ἐν τε τῇ πρώτῃ λοκρικῇ ἐπιγραφῇ καὶ ταύτῃ τὸ ἄρθρον ἀπαντῶμεν ἄνευ τοῦ δασέος πνεύματος Σ. 2. 5. 4 *ἀ πόλις*· ἕτερος δὲ ὅτι τὸ α—ε κινᾶται εἰς η (ε) Σ. 1. 5. 23 *τῆν (ἐν)* ἀντὶ τὰ ἐν καὶ ἐν τῇ πρώτῃ ἐπιγραφῇ Σ. 4. 5. 9 θωήστω ἀντὶ θωᾶ ἔστω. Διόπερ ὡς ἀναμφῆριστον ἀποδέχεται ὅτι ἐνταῦθα ἀμάρτημα ἐγένετο τοῖόδε· ὁ χαρακτῆς εἶχεν ἐνώπιόν του **ΕΙΑΕΠΟΙΦΟΙΚΙΑ**, ἀλλὰ τὸ μὲν **ΕΙ** ἐξέλαβεν ἀντὶ τοῦ **Η**, τὸ δὲ **Ε** μετὰ τὸ **Α** παρεῖδεν, ὡν ἕνεκα ἐγεννήθη **ΗΑΠΟΦΟΙΚΙΑ**. Τὰ οὕτως οὖν προσγινομένα στοιχεῖα ἐκλαμβάνει *εἶα* (3 πρόσωπα τῆς εὐκτικῆς) ἐπιφοικία, καὶ ἀναφέρει τὸ μὲν προηγούμενον κα εἰς τὴν εὐκτικὴν, τὸ δὲ τῶνδε ἐκ τοῦ ἐπιφοικία ἐξαρτᾶ συγκατασκευάζων οὕτω τὴν πρότασιν ταύτην ἐς *Ναύπακτον τῶνδε ἔστω ἐποικία*—εἰς Ναύπακτον ἐκπέμπεται ἐποικία ὑπὸ τούτων (*de popoli qui indicati*). Καὶ εἰς ἀπόδειξιν τῆς χρήσεως ταύτης τῆς εὐκτικῆς μετὰ τοῦ κα ἐπάγει τὸ ἐξῆς ἐκ τῆς Ἡλείων ἐπιγραφῆς παράδειγμα *σὺνμαχία κ' εἶα ἕκατον Ῥέττα* (C. I. G. Ἀρ. 14.)

Ὅτι μὲν οὖν ἐν τῇ προκειμένῃ ἐπιγραφῇ πολλὰ γραφικὰ παροράματα συνέβησαν πάτης ἔχεται ὀρθότητος. Ἀλλ' ὁμοῦ πάντα πρῶτον ὡς τοιαῦτα ὑποπίπτοντα ἐξηγοῦνται ὕστερον ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ λίαν φυσικῶς ἔνθεν μὲν ὡς προσελθόντα διὰ τὴν μετάθεσιν ἀπὸ τοῦ ἐνός εἰς τὸ ἐγγὺς κείμενον ὁμοιον στοιχείον, οὕτω Σ. 1. 5. 15 **ΑΠΟΝΤΙΟΝ** ἀντὶ **ΑΠ|ΟΠ|ΟΝΤΙΟΝ**, ἔνθεν δὲ διὰ παράλειψιν ἐνός μόνου στοιχείου Σ. 1. 5. 22 **ΤΟΙΗΝΠΟΚΝΑΜΙΔΙΟΙΣ** ἀντὶ **ΤΟΙ|Σ|ΗΝΠΟΚΝΑΜΙΔΙΟΙΣ**. Σ. 2. 5. 12 **ΦΕΟΣ** ἀντὶ **ΦΕ|Τ|ΟΣ**· ἴσως δὲ καὶ ἐν Σ. 1. 5. 22 **ΝΑΥΠΑΚΤΙΣ** ἀντὶ **ΝΑΥΠΑΚΤΙ|Ο|Σ**, εἰμὴ **ΝΑΥΠΑΚΤΙ|ΟΣΤΙ|Σ**, ἔνθεν δὲ τέλος δι' ἀμέλειαν τοῦ ὅλου μιᾶς γραμμῆς ἐν τινι στοιχείῳ, οὐ ἕνεκα ὕστερον τίκτεται, οἷον ἐν Σ. 1. 5. 11. **ΝΕΤΑ** ἀντὶ

1) Ἐν τῷ κειμένῳ ἐξ ἀβελήσις κεῖται κα τ ὄ ν δε.

Ν|ΕΤΑ, Σ. 2. 5. 21 **ΚΑΙΤΟ** ἀντὶ **ΚΑΤΤΟ**, ὁμοῦς καὶ ἐν Σ. 1. 5. 22 ἐν τέλει, ἔνθα **Φ** ἀντὶ τοῦ **Α** διὰ τὴν παράλειψιν τοῦ κατωτέρω πέρατος τοῦ δεξιοῦ μῆρου ἐγεννήθη. Διὰ ταῦτα τοιαῦτα ἢ τοιαῦτα παρολισθήματα μετὰ πάσης ἢ σχεδὸν πάσης βεβαιότητος διορθοῦνται. Τὸ αὐτὸ ῥητέον καὶ περὶ τοῦ ἐν Σ. 1. 5. 17 **ΕΙΕΝ**, περὶ οὗ κατωτέρω λόγος γενήσεται. Μόνον ἄπαξ ἀπαντᾶ χωρίον (Σ. 2. 5. 10), οὐ ἢ μὲν παραφθορὰ προφανεστάτη, ἀλλ' ἢ ἐρμηνεία δυσχερῆς.

Ἐκ τούτων ἄρα ἔπεται ὅτι περὶ τὴν προϋπόθεσιν ἀμάρτημάτων δεόν νὰ ἦ τις λίαν εὐλαθῆς καὶ τότε μόνον ταύτην μετέρχεται, ὁπότε πάντα τὰ πρὸς τὴν ἐρμηνείαν μέσκα μάτην ἐξηγητήθησαν ἢ ὁπότε μικρά τις ἀλλοίωσις προφανῶς τὸ ὀρθὸν ἀποκαθίστησιν, ὡν ἐνταῦθα οὐδέτερόν ἐστιν, ἀλλὰ καὶ ἕτερον παρακαλύσει, ὅ μοι φαίνεται σπουδαῖον. Φέρε δὲ τοῦτο ἐπισκεψόμεθα. Ἐνταῦθα ἐν τῷ πρώτῳ στίχῳ πρόκειται περὶ τοῦ τίτλου, εὐκατάληπτον δ' ὅτι ἐν μακρῷ ἐγγράφῳ, οἷον τὸ ἀνά χειρας, ὁ χαρακτῆς ἀμάρτημασι περιέπεσεν, ἀλλὰ μὴν ἀπιθάνον ὅπως ὅτι τοιοῦτο τὴν ἡδύνατο εὐθὺς ἐν ἀρχῇ νὰ συμβῆ αὐτῷ ἔχοντι ἔτι τὴν προσοχὴν ἀκμαίαν καὶ δὴ τοῦτῳ παχυλόν, οἷον αὐτὸ ὁ ἐκδότης παραδέχεται.

Ἐμμένοντες οὖν ἐν τῷ **ΗΑΠΟΦΟΙΚΙΑ** ἐν πρώτοις ὑπομνησκόμεν περὶ τοῦ δασέος πνεύματος ὅτι καὶ ἐν ἄλλαις περιστάσεσιν οὐκ ἐπικρατεῖ τελεία συνέπεια, ὡς παρὰ τῷ ε καὶ ἐγ πρὸ τοῦ Ναυπάκτω κεῖται, ἄπαξ δὲ (Σ. 2. 5. 14) **ΗΟΠΟΝΤΙΟΝ** γέγραπται, ὅπερ δυνάμεθα εἰ καὶ οὐχὶ μετὰ βεβαιότητος, ἵνα θεωρήσωμεν ὡς ἀμάρτημα. Ἀλλ' ὅπως καὶ ἂν ἔχη τὸ **Η** μόνον ἐξεστὶν ἐξαλειψαί, ὅ δὴ 1) καὶ ἡμεῖς τῷ ἡμετέρῳ χωρίῳ ἐπιτρέποντες ἔχομεν τὸ ἀπνευματίστον **ΑΠΦΟΙΚΙΑ**. Τὸ αὐτὸ πρακτέον καὶ ἐν τῷ ἐκ τῆς κράσεως προερχομένῳ α, ἐπειδὴ τὰ δύο ὑπάρχοντα παραδείγματα τὰ ἐξ α—ε εἰς η κινώμενα δὲν δύνανται νὰ χρησιμεύσωσιν ἀναγκαίως ὡς μέτρον καὶ ἢ τῶν δωρικῶν δὲ κανόνων χρῆσις (*Ahrens de dialecto dor.* σ. 220) περὶ τῆς κράσεως ἐν τῇ δωρικῇ διαλέκτῳ οὐδαμῶς ἀσφαλῆς ἐστίν. Ἐν τούτοις πάντες οἱ δισταγμοὶ διὰ τῆς ὑπὸ τοῦ Γ. Κουρτίου καὶ τοῦ Βουρσιανοῦ, οἷς ἐγὼ ἐν τῷδε παντάσῃσιν συνομολογῶ, προταθείσης ἀφαιρέσεως ἀπιφοικία αἴρονται. Ἀποβαλλομένης δὲ τῆς εὐκτικῆς ἐνός ῥήματος καὶ ἢ ἐν τῷ κατόνδε εἰκασία τοῦ κα αὕτῃ συναποβάλλεται. Τούτων οὕτω διακειμένων ἢ ὑπὸ τοῦ Οἰκονομίδου γινομένη συνδέσεις τοῦ ἐποικία τῶνδε, ἐποικία τῶν ἐπομένων, τῶν ὀνομασθησομένων προσώπων ἢ κοινοτήτων (*popoli*) πάντως ἂν εἴη

ἀνοικίος οὐδενὸς μάλιστα καταλόγου ἐπομένου, ὡς ὀρθῶς Κουρτίος παρετήρησεν. Ἰπολείπεται ἄρα ἀπλῶς τὸ κατόνδε ἢ κατῶνδε ἀντὶ τοῦ κατὰ τόνδε ἢ κατὰ τῶνδε, οὐ ὁ νοῦς οὐδεὶς ἄλλος ἢ ὁδε «κατὰ τοὺς ἐπομένους ὄρους» συνήθως διὰ τοῦ κατὰ τὰ δε κατῶνδε ἐκφραζόμενος. Καὶ ὁ μὲν Βουρσιανὸς ἀπεφάνθη ὑπὲρ τοῦ πρώτου συμπληρῶν αὐτὸ διὰ τοῦ *νόμον*, οὐ μὲν τοι ἀναλόγων παραδειγμάτων χρῆζομεν, ὁ δὲ Κουρτίος γράφει κατὰ τῶνδε καὶ ἐκλαμβάνει αὐτὸ ἀντὶ τοῦ κατὰ τὰδε, ἐνορᾷ δὲ πως ὁμοιότητά τινα ἐν τῷ συνδυασμῷ τοῦ *ὀμνῆσαι*, *εὐχὴν ποιῆσθαι κατὰ τινος* καὶ ἐν ταῖς φράσεσι *καθ' ὁδου*, *κατὰ παρτὸς*, *κατὰ κοινοῦ* καὶ οἶεται ὅτι ἐν τῇ χρήσει τῶν μὴ ἀττικῶν διαλέκτων ὑπῆρχον ἐξ-αλλαγμοὶ ἐν τῇ τῶν προθέσεων χρήσει. Ἀλλ' οἱ εἰρημένοι τῶν ῥημάτων συνδυασμοὶ φαίνονται μοι ὅλος διάφοροι, ἀνθ' ὧν τὸ ἕτερον αἰρετώτερον. Καὶ ἵνα μὲν ὀριστικῶς ἀποφανθῶ δὲν τολμῶ, θεωρῶ δὲ πιθανώτερον τὸ κατόνδε. Ἡ δὲ ἐνός τ γραφῆ ἀπαντᾶ καὶ ἐν τῇ πρώτῃ Λοκρικῇ ἐπιγραφῇ (Σ. 2. 5. 6) κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, καὶ ἐν τῇ ἡμετέρᾳ δὲ ὡσαύτως (Σ. 2. 5. 2) ποτοὺς δικαστήρας, τούναντίον δὲ τὸ ἐν Σ. 2. 5. 21 **ΚΑΙΤΟ** δῆλον ὅτι ἀντὶ τοῦ **ΚΑΤΤΟ** ἐγγράφη.

Τὸ ὑπὸ τοῦ Οἰκονομίδου σταθμισθὲν ζήτημα εἴπερ τὸ *Λοκρῶν τῶν Ἰποκναμίδιων ἢ Λοκρῶν τῶν Ἰποκναμίδιων* μετὰ τὸ ἀπιφοικία ἀναγνωστέον ἐστὶ δεῖται ἀπαντήσεως. Τὸ πρῶτον συντάσσεται τῷ προηγούμενῳ εὐστόχως, ἢ δὲ βραχεῖα μνεῖα τῶν Χαλειῶν ἐν τῷ τέλει τῆς ἐπιγραφῆς, ἢ ὁ Οἰκονομίδης ἐπιδοκιμάζει, γίνεται τῷ συνδυασμῷ τούτῳ λίαν ἐμποδῶν, ἀλλὰ μὴν καὶ ἢ ἐπομένη ἀπαρέμφατος μένει οὕτω ἄνευ ὑποκειμένου. Διὸ ἀναγνωστέον Λοκρῶν τὸν Ἰποκναμίδιον καὶ στικτέον μετὰ τὸ ἀπιφοικία, ἔνθα τὰ ὄρια τῶν λέξεων τῶν ἀποτελουσῶν τρόπον τινὰ τὸ ἐπιγραφόμενον, καθάπερ συμβαίνει καὶ ἐν τῇ εἰσαγωγῇ τῆς τῶν Ἡλείων ἐπιγραφῆς (C. I. G. Ἀρ. 14. ἀ *Φράτρα* τοῖς *Φαλείοις* καὶ τοῖς *Ἡρφαίοις*).

(Ἐπεταὶ συνέχεια.)

Βυρσοῦργον.

Δ. ΚΑΣΙΩΤΗΣ.

1) Ἐγὼ δὲν ἐννοῶ πῶς ἢ ἀκμαία τοῦ χαρακτῆρος προσοχὴ ἐνταῦθα παρήκμασε!

ΠΕΡΙ ΤΗΣ
ΕΙΣ ΤΗΝ ΣΥΝΤΑΞΙΝ ΤΩΝ ΝΟΜΩΝ
ΚΑΙ
ΤΗΝ ΣΥΣΤΑΣΙΝ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΕΙΑΣ
ΧΡΗΣΙΜΟΤΗΤΟΣ
ΤΩΝ
ΙΑΤΡΟΦΥΣΙΚΩΝ ΓΝΩΣΕΩΝ.

«Ἐνι τὰ πρὸς σοφίην
ἐν ἱατρικῇ πάντα.» ΙΠΠΟΚΡΑΤΗΣ.

Α΄.

Ἐκαστος ἐννοεῖ, ὅτι ἡ πρόοδος καὶ εὐδαιμονία πάσης κοινωνίας ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς εὐεξίας καὶ εὐρωστίας τῶν μελῶν αὐτῆς. Εὐεργέτης δὲ πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὁ μεριμνῶν περὶ τούτων καὶ προτείνων νὰ συνταχθῶσι νόμοι, δι' ὧν νὰ προλαμβάνεται πᾶσα καχεξία γεννώσα τὴν ἐκφύλισιν καὶ ἀκολούθως τὴν ἐξασθένειαν καὶ δουλείαν. Ὡς τοιοῦτος ὁ ἱατρός καὶ βουλευτὴς κ. Ζαλώνης, θεωρῶν ἐκ τῶν ἱερωτέρων τοῦ ἱατροῦ καὶ πολίτου καθηκόντων, ἀπηύθυνε πρὸς τὴν Βουλὴν ὑπόμνημα, δι' οὗ πειράζεται νὰ ἀποδείξῃ, ὅτι εἶναι ἀναγκαῖον διὰ τὴν εὐμερείαν τῆς πατρίδος νὰ προστεθῇ ἐν τῷ συζητηθησομένῳ ἀστυκῷ νόμῳ ἴδιον ἄρθρον, δι' οὗ νὰ ἀπαγορεύεται ῥητῶς ὁ γάμος ἐν περιπτώσει νόσων, οἷσι εἰσὶν ἡ φθίσις, ἡ σφυγμὸς καὶ ἡ ἐλεφαντίασις. Τὰ νοσήματα ταῦτα εἰσὶ τὰ δικαιονόμοιμα ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ γένει ἕνεκα τῆς ἰδιότητος αὐτῶν τοῦ μεταχετεύεσθαι ἀπὸ τῶν γονέων εἰς τὰ ἔγγονα καὶ μεταδίδεσθαι διὰ τῆς συναφείας τῶν ἀτόμων, ἰδίως τῶν εἰς γάμον συναρχόμενων.

Ὁ κ. Ζαλώνης ἵνα ἀποδείξῃ τὴν μεταδοτικὴν ἰδιότητα τῆς φθίσεως, ἐπέλαβε τὰ σπουδαῖα πειράματα τοῦ Villemin, προσέθεσε δὲ καὶ νέας παρατηρήσεις, δι' ὧν ἀποδεικνύεται, ὅτι δυνατὸν νὰ μεταδοθῇ ἡ φθίσις εἰς ὑγιεῖς ἄτομον διὰ μόνης συνεχοῦς μετὰ τοῦ πάσχοντος συμβιώσεως. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι τινὲς ἀμφιβάλλουσι ἔτι περὶ τοῦ γνησίου καὶ ἀκριβοῦς τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς διὰ τοῦ ἐμβολιασμοῦ φυματώδους ὕλης· ἀλλὰ ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων σοφοὶ καὶ τριβακοὶ ἱατροὶ παρετήρησαν τὴν μεταδοτικὴν ἰδιότητα τῆς φθίσεως, ἰδίως μεταξὺ συζύγων. Εὐρέθην ἐπίσης κἀγὼ εἰς περιστάσεις νὰ μερφώσω ἴδιαν πεποίησιν περὶ τούτου. Διδάσκων ποτὲ τὴν διαγνωστικὴν, καὶ περὶ ἀναγωγῆς αἵματος πραγματευόμενος ἐν τινι τῶν παραδόσεων μνεῖν ἐποιοσάμην τοῖς μαθηταῖς τῶν παρατηρήσεων, καὶ τοι ὁπωσοῦν ἐξωγκωμένων, τοῦ Louis, ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ περὶ πνευμονικῆς

φθίσεως, δι' ὧν οὗτος διατείνεται, ὅτι ἐννενηκοντὰ ἐννέα τοῖς ἑκατὸν, ἡ αἱμοπτυσία ὑποδεικνύει φυματώσιν τῶν πνευμόνων. Μετὰ τὴν παράδοσιν τοῦ μαθήματος δύο τῶν μαθητῶν ἀπνηθύνθησαν πρὸς ἐμὲ ζητοῦντες ἱατρικὴν συμβουλὴν πρὸς θεραπείαν τῆς αἱμοπτύσεως αὐτῶν. Καὶ τοῦ μὲν ὁ πατὴρ ἀπέβισε φθίσειν πάσχων, εἶτα δὲ ἡ μήτηρ καὶ ἀκολούθως οἱ τρεῖς ἀδελφοὶ μετ' αὐτοῦ ὥστε ἐξωλοθεύθη ἡ οἰκογένεια ἕπασα. Τοῦ δὲ ἑτέρου ἡ σύζυγος, νεανὴς εὐρωστος ἐξ ὑγιῶν καὶ εὐεκτῶν γονέων, προσβληθεῖσα ὑπὸ τῆς φθίσεως μετὰ τὸν γάμον, ἀπέβισε πρώτη καὶ μετ' αὐτὴν ὁ σύζυγος. Τέσσαρας ἄλλας περιπτώσεις παραπλησίας συνέπεσεν ἡμοῖως νὰ παρατηρήσω. Ἐάν δὲ εἰς ἄλλας περιστάσεις ἡ νόσος δὲν μεταδίδεται ἰδίως ἐκ τῆς γυναικὸς εἰς τὸν ἄνδρα, δὲν ἔπεται, ὅτι δὲν εἶναι μεταδοτικὴ, διότι καὶ ἄλλα νοσήματα ἀναμφισβητήτως μεταδοτικὰ δὲν μεταδίδονται ἀείποτε· καὶ ὑπάρχει, ὡς φαίνεται, βαθμὸς τις μολύνσεως κατὰ λόγον ἀγνώστων εἰσέτι αἰτιῶν. Ἡ δὲ ἀνωμαλία αὕτη ἐγέννησε τὴν διαφωνίαν τῶν ἱατρῶν περὶ τῆς μεταδοτικῆς ἰδιότητος τῆς νόσου ταύτης, ὡς καὶ ἄλλων τινῶν. Ὁ δὲ Briand καὶ Chaudé ἐν τῇ ἱατροδικαστικῇ αὐτῶν παραδέχονται τὴν μεταδοτικὴν ἰδιότητα μεταξὺ συζύγων, καὶ καταγγέλλουσι τὴν σιωπὴν ἢ τὴν ἐκουσίαν παράλειψιν ἐν τῷ Γαλλικῷ πολιτικῷ κώδικι, ἐν ᾧ μόνον ὅταν πρόκειται περὶ πικρανοίας κωλύεται ὁ γάμος.

Τὴν ἔλλειψιν ταύτην τοῦ ἀστυκοῦ νόμου καλῶς ποιῶν ὁ κ. Ζαλώνης ἠθέλησε διὰ τοῦ πρὸς τὴν Βουλὴν ὑπομνήματός του νὰ διορθώσῃ, προτείνων νὰ καταχωρισθῶσιν ἐν τῷ ἀστυκῷ ἡμῶν κώδικι ὡς κύρια γάμου κωλύματα, εἰς ἐνὸς μὲν ἡ φθίσις καὶ ἡ ἐλεφαντίασις ἐν πάσῃ αὐτῶν περιόδῳ, καὶ προσέτι ἡ τριτοπαθὴς σφυγμικὴ καχεξία, εἰς ἑτέρου δὲ ἡ ἄγαν νεκρὰ ἡλικία. Περιορίσας δὲ τὴν ἀπαγόρευσιν ὁ πεπαιδευμένος βουλευτὴς εἰς τὰ τρία εἰρημένα νοσήματα, διὰ τὸν διπλοῦν λόγον τῆς τε κληρονομικῆς διαθέσεως καὶ τῆς μεταδοτικῆς ἰδιότητος, εὐλόγως δὲ κατέταξε πρώτην αὐτῶν τὴν φθίσειν. Ἐξάγεται τῶν ἐκ τῶν στατιστικῶν παρατηρήσεων τῶν γενομένων ἐν Ἀγγλίᾳ ἰδίως, ὅτι ἐπέκεινα τοῦ ἡμίσεως τῶν θανάτων συμβαίνουσι ἐκ τῆς φθίσεως. Πολλῶν ἄλλων νοσημάτων ἡ διάθεσις μεταχετεύεται ἀπὸ τῶν γονέων εἰς τὰ ἔγγονα, ἀλλ' ἡ ἀπαγόρευσις τοῦ γάμου ἕνεκα τούτων προσβάλλει οὐσιωδῶς τὴν προσωπικὴν ἐλευθερίαν, ὅθεν δὲν ἔκρινεν εὐλόγον νὰ ἐπεκτείνῃ τὴν ἀπαγόρευσιν. Καὶ ὁ διάσημος Fodéré ἀπαριθμῶν διάφορα νοσήματα, οἷα εἰσὶ τὸ ἄσθμα, τὸ ἀνεύρισμα τῆς καρδίας, ἡ ἐπιληψία, ἡ χορεία, ἡ καρκινωματώδης καχεξία καὶ τὰ παρόμοια, ἃ τινὰ ἕνεκα τοῦ γάμου ἐπιτείνονται

συνήθως, καὶ ἐπέρχεται ταχύτερα ἢ θλιθερὰ ἐκβάσις, μετοχετεύεται δὲ ἡ πρὸς ταῦτα διάθεσις πρὸς τὰ ἔγγονα, ἐνόμισε δίκαιον νὰ μὴ ἀπαγορευθῇ ὁ γάμος διὰ ῥητοῦ νόμου. Καὶ δίκαιον μὲν ἡ πολιτεία νὰ σεβασθῇ τὴν τοῦ πολίτου ἐλευθερίαν, ἀλλὰ καὶ ὁ πολίτης ὀφείλει νὰ σεβασθῇ τὴν ἐλευθερίαν καὶ ἀνεξαρτησίαν τῆς κοινωνίας, ἢ τις κρατύνεται διὰ τῆς εὐεξίας καὶ εὐρωστίας τῶν μελῶν αὐτῆς· ἀπεναντίας, ἕνεκα τῆς καχεξίας καὶ ἀθλιότητος αὐτῶν, ἢ τις ἀντανάκῃ εἰς τὸ νευρικὸν σύστημα καὶ ἐπομένως εἰς τὰς διανοητικὰς καὶ ἠθικὰς δυνάμεις, γεννᾶται ἡ ἐξασθένεισι, καὶ ἀκολούθως ἡ δουλεία καὶ κακοδαιμονία.

Ἐλπίζομεν ὅτι ἡ Βουλὴ θέλει παραδεχθῆ τὴν εὐεργετικὴν ταύτην προσθήκην εἰς τὸν ψηφισθησόμενον ἀστυκὸν νόμον, τὴν παρὰ τοῦ ἡμετέρου συναδέλφου ἐπιστημονικῶς ὑποστηριχθεῖσαν. Δὲν ἀμφιβάλλομεν δὲ ὅτι θέλει φωτίσει αὐτὴν ἐπὶ πολλῶν ἀντικειμένων, ἃ τινὰ ἀπαιτοῦσιν ἱατροφυσικὰς γνώσεις. Ὅστις γινώσκει ὅποια ἡ ἔκτασις τῶν ἱατρικῶν σπουδῶν ἐννοεῖ, ὅτι ὁ ἐπιστήμων ἱατρός, οὐχὶ μόνον ὡς ἐπιγνώμων φωτίζει τὸν δικαστὴν εἰς τὴν ἐφαρμογὴν διαφόρων νόμων, ἀλλὰ καὶ τὸν νομοθέτην εἰς σύνταξιν οὐκ ὀλίγων. Τὸ σύνολον τῶν ἱατροφυσικῶν ἐπιστημῶν δὲν συνέστησε μόνον τὴν ἱατροδικαστικὴν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἱατρονομικὴν. Διὰ τὸν εἰρημένον λόγον ὁ Τираκὼ, σοφὸς νομοδιδάσκαλος, ἔλεγε ὅτι ὁ νομοθέτης πρέπει νὰ ἦναι καὶ ἱατρός.

Ὡς τοιοῦτος ὁ κ. Ζαλώνης, δὲν ἀμφιβάλλομεν, θέλει προτείνει μέγιστον δασμὸν εἰς τὰ οἶνοπνεύματα, τὸν καπνὸν καὶ τὰ τοιαῦτα, ὧν καὶ ἡ ἀπλή χρῆσις δύναται νὰ γεννήσῃ βλάβην καὶ καχεξίας, καὶ τὴν ἐκφύλισιν αὐτῆν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους νὰ ἀποτελέσῃ. Ὁ σοφὸς ἱατρός καὶ ἐν Στοκχόλμῃ καθηγητὴς Magnus Huss ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ Alcoholismus Chronicus ἐπιγραφόμενῳ τῷ ἐν ἔτει 1852 δημοσιευθέντι, κατέδειξε τὴν ἐκ τῆς πολλῆς ὀπωσοῦν χρήσεως τοῦ οἶνοπνεύματος ἐκφύλισιν τῶν ἐργατικῶν τάξεων τῆς Σουηδίας, καὶ ὑπεστήριξεν ὅτι διὰ τῆς ἐνεργείας αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ νευρικοῦ συστήματος, καθίσταται ἀδρανὴς ἡ διάνοια καὶ διαστρέφονται τὰ ἠθικὰ αἰσθήματα. Ἐπρότεινε δὲ μέτρα ἀναλογούντα σχεδὸν πρὸς ἀπαγόρευσιν· τὸ δὲ αἴτιον ἦδη τοῦ ἀποτελέσματος ἱκνοποιεῖ τὴν φιλοτιμίαν τοῦ σοφοῦ ἱατροῦ. Ὡσαύτως τῆς Νικοτιανῆς ἡ χρῆσις ἐθεωρήθη ὡς λίαν ἐπιβλαβὴς. Κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς εἰσαγωγῆς αὐτῆς ἐν Εὐρώπῃ ἠγέρθησαν οὐκ ὀλίγοι ἱατροὶ κατὰ τῆς χρήσεως τοῦ δηλητηριώδους τούτου φυτοῦ συμβουλευόντες τὰ πλήθη. Οἱ δὲ Πάπαι Οὐρβανὸς ἢ καὶ Ἰνοκέντιος ἰβ' διὰ ἀφορισμῶν ἐπειράθησαν νὰ ἐμποδίσουν τὴν χρῆσιν αὐτῆς. Ἰάκωβος δὲ ὁ Α' Βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας ἐτέθη ἐπὶ κεφαλῆς

τῆς κατὰ τοῦ καπνοῦ συστηθείσης ἑταιρίας, ἀλλὰ δὲν κατώρθωσε διὰ τοῦ διατάγματός του, Μισοκάπνου, δι' ἑλληνικῆς λέξεως κληθέντος, νὰ ἐμποδίσῃ τοὺς ὑπηκόους τοῦ τοῦ καπνίζειν. Μεταξὺ δὲ τῶν νεωτέρων ἱατρῶν, οἱ σπουδαιότερος γράψαντες κατὰ τῆς χρήσεως τῆς νικοτιανῆς εἰσὶν ἐν μὲν τῇ Γαλλίᾳ ὁ Melier, κατὰ τὸ 1845, ἐν δὲ τῇ Γερμανίᾳ τῷ 1854 ὁ F. Tiedemann. Ὁ δὲ πρὸ δύο ἐτῶν περίπου γράψας ἀκαδημαϊκὸς Jolly παρετήρησε τὴν σημαντικὴν βλάβην τὴν προξενουμένην εἰς τὸ νευρικὸν σύστημα, καὶ εἰς τὸν ἐγκέφαλον ἰδίως ἕνεκα τῆς καταχρήσεως αὐτῆς. Εὐτόχημα θέλει εἶσθαι νὰ τεθῇ νόμος δι' οὗ νὰ ὀρισθῇ μέγας δασμὸς, καὶ νὰ γίνωσι μονοπώλια τὰ τε οἶνοπνεύματα καὶ ἡ νικοτιανῆ, ὅπως περιορισθῇ τοῦλάχιστον ἡ μεγάλη χρῆσις αὐτῶν.

Ὁ Morel, ἐν τῷ βραβευθέντι αὐτοῦ συγγράμματι περὶ τῆς ἐκφύλισεως τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, πρόβλεπε τὴν ἐκφύλισιν εὐρώστων καὶ νοσημόνων λαῶν ἕνεκα κερκῶν ἔξων καὶ ἐπιβλαβῶν συνθηκῶν. Ὁ Ἕλληνας λαὸς ὀφείλει τὴν διανοητικὴν αὐτοῦ ἰκανότητα εἰς τὴν εὐεργετικὴν ἐπενέργειαν κυρίως τοῦ κλίματος. Ὅτι δὲ τὸ κλίμα ἐπιδρᾷ οὐσιωδῶς ἐπὶ τοῦ ὀργανισμοῦ τοῦ ἀνθρώπου, καὶ ἐπομένως ἐπὶ τοῦ νευρικοῦ συστήματος καὶ τοῦ ἐγκεφάλου αὐτοῦ, οὐδεὶς σήμερον ἀμφιβάλλει. Ὁ σοφὸς γραμματικὸς τῆς ἐν Λονδίῳ γεωγραφικῆς ἑταιρίας Prichard διὰ πολλῶν ὑπεστήριξε τὴν ἀλήθειαν ταύτην ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ περὶ τῆς φυσικῆς ἱστορίας τοῦ ἀνθρώπου. Πρὸ δὲ τριῶν ἡδὴ ἐτῶν ὁ πραγματευθεὶς περὶ τῆς ἐπιβροχῆς τοῦ πολιτισμοῦ ἐπὶ τῆς ἀναπτύξεως τοῦ ἐγκεφάλου σοφὸς Shaaflhausen, ὁ κλεινὸς καθηγητὴς ἐν Βόννῃ, ἐν τῇ ἐπιστημονικῇ ἐν Παρισίοις συνόδῳ τῷ 1867, ἐπέρανε τὴν ὁμιλίαν αὐτοῦ εἰπὼν ὅτι «πολλάκις τὸ κλίμα ἐπιταχύνει ἢ βραδύνει τὸν πολιτισμὸν.» Ἀλλὰ ὁ πολιτισμὸς εἶναι προῦν τῆς διανοητικῆς ἀναπτύξεως ἢ δὲ τῆς διανοίας ἀνάπτυξις ὀφείλεται κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς τὴν ἐπίδρασιν τοῦ περιέχοντος· ὅθεν τὸ κλίμα ἔχει μέγα μέρος εἰς τὴν πρόοδον τοῦ πολιτισμοῦ. Ὁ Ἕλληνας, οὐδέστι ὁ Ἕλληνας πολιτισμὸς, ὀφείλεται εἰς τὴν τῆς διανοίας ἐντασιν δυνάμει τῆς ὁποίας «ὅτι περ ἀν Ἕλληνας βραβάρων παραλάβωσι κάλλιον τοῦτο εἰς πτέλο; ἀπεργάζονται,» ὡς λέγει ὁ Πλάτων ἐν τῇ Ἐπινομίδι. Καὶ ἠθέλεν εἶσθαι μέγα δυστύχημα, ἐάν τὴν εὐεργετικὴν ἐπιβροχὴν τοῦ κλίματος ἡμῶν οὐδετέρωσῃ ἢ χρῆσις τοιούτων δηλητηριῶν.

Β΄.

Τὸ κλίμα τῆς Ἑλλάδος διὰ τῆς ἐνεργείας αὐτῆς ἐπὶ τοῦ νευρικοῦ συστήματος ἀπέτελεσε τοὺς δύο

λαμπρὸς χαρακτήρας τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς, τοὺς ὁποίους εὐρέθημεν εἰς θέσιν νὰ παρατηρήσωμεν σπουδαζόντες τὸν ἑλληνικὸν λαὸν ἐπὶ τεσσαράκοντα περίπου ἔτη ἱατρικῶς τε καὶ ἠθικῶς. Οἱ χαρακτήρες οὗτοι εἰσὶν ἡ ἐξαισία εὐμάθεια καὶ θαυμασία δραστηριότης. Θαυμάζουσι πάντες οἱ ξένοι τὴν ευκολίαν δι' ἣς ἀντιλαμβάνονται καὶ ἐκμανθάνουσιν οἱ Ἕλληνες, ὅτι παρ' ἡμῶν εἰσάγονται ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς. Τὴν δὲ δραστηριότητα, εἰς τὸ ἐμπόριον ἰδίως, οἱ μὲν ἐφθόνησαν, οἱ δὲ ἵνα ὠφελῆθωσιν ἀπ' αὐτῆς συνέδραμον καὶ ἐνεθάρρουν. Περὶ τὰς ἀρχὰς τῶν τοῦ παρόντος αἰῶνος ὁ ὑπουργὸς τοῦ Ναπολέοντος τοῦ μεγάλου Ταλλεϋράνδ, ἐν τινὶ λόγῳ εἰς τὴν γερουσίαν τῆς Γαλλίας ὁμιλῶν περὶ τῆς προόδου καὶ αὐξήσεως τοῦ ἑλληνικοῦ ἐμπορικοῦ ναυτικοῦ ὑπὸ τῆς Ῥωσσίας προστατευομένου, ἐξέχευε καθ' ἡμῶν τὴν χολὴν τοῦ βδελυροῦ καὶ βαρβάρου ἡμᾶς ἀποκαλῶν, τῶν γερουσιαστῶν ἐπιπροσφύτων καὶ τοῦ ἀρχιεπισκόπου τοῦ Λουγδούνου ἐπεσφημοῦντος. Κατὰ δὲ τὴν ἐπανόστασιν ἡμῶν ὁ Νεσελρὼδ ἔγραψε πρὸς τὸν κόμητα Λίεβεν πρεσβευτὴν τῆς Ῥωσσίας ἐν Λονδίῳ, ὑποδεικνύων τὴν ὠφέλιαν τῆς Ῥωσσίας τὴν προσγινομένην διὰ τῆς ἐμπορικῆς ἱκανότητος καὶ ναυτικῆς ἐπιδεξιότητος τῶν Ἑλλήνων, τῶν διοχετευόντων τὰ ἀκατέργαστα ποσόντα τῆς Ῥωσσίας εἰς τὸν λοιπὸν κόσμον. Ὅπου τῶντι ὑπάρχουσιν ἐμπορικὰ κέντρα ἡ ἑλληνικὴ δραστηριότης εἶναι καταφανεστάτη. Ὁσάκις ἐπεσεκέρθη τὴν Σύρον ἐφραζόμην ὅτι εὐρισκόμεν ἐν τινὶ ἀποικίᾳ τῶν Μιλησίων. Ἡ δραστηριότης καὶ ἐνέργεια τῶν ἐμπόρων ἡμῶν, δι' ὧν ἀπεδεικνύετο διατηρουμένη ἡ ἑλληνικὴ εὐφυΐα καὶ κατὰ τοὺς καιροὺς καθ' οὓς δὲν ἐπετρέπετο νὰ ἀναδειχθῆ διὰ τῶν τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν, μὲ ἐνεθούμιζον τὸν θαυμάσιον ἐκείνον Κωλαῖον καὶ τοὺς σὺν αὐτῷ Σαμίους, οἵτινες « τὰς Ἡρακλείους στήλας διεκπερήσαντες, ὡς διηγείται ὁ Ἡρόδοτος, ἀπήκοντο εἰς » Ταρτησῶν, καὶ ἐπανοστήσαντες ὀπίσω, μέγιστα » δὴ Ἑλλήνων πάντων ἐκ φορτίων ἐκέρδησαν. » Μὲ ἐνεθούμιζον τὸν Αἰγινήτην Σώστρατον τὸν Ἀποδάμαντος, τὸν ὑπερπλουτήσαντα διὰ τοῦ ναυτικοῦ ἐμπορίου, καὶ Θαλῆν τὸν Μιλήσιον, καὶ τοὺς φιλοσοφον, καὶ τὸν μαθηματικὸν Ἰπποκράτην διὰ τοῦ ἐμπορίου ποριζομένους τὰ πρὸς τὸ ζῆν, ὡς διηγείται ὁ Πλούταρχος ἐν βίῳ Σόλωνος. Ἄλλ' οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες δὲν ἐγνώριζον τὰ οἰνοπνεύματα καὶ τὴν Νικοτιανήν, οὔτε ὑπῆρχον τότε αἱ αἰτίαι περὶ ὧν πραγματεύεται ὁ προμνησθεὶς Morel. Καὶ ἠλαττώθη μὲν κατὰ πολὺ ἡ ἑλληνικὴ φυλὴ, καὶ ἀπώλεσε τὴν ἀνεξαρτησίαν ἕνεκα ἐσφαλμένης πολιτικῆς, ἀλλὰ δὲν ἐξερυλίσθη. Ἐπειδὴ δὲ νέαι συνήθειαι καὶ ἄλλαι περιστάσεις, ἐνδεχόμενον νὰ συνεργήσωσιν ἤδη εἰς τὴν ἐκφύλισιν, ὀφείλομεν παντὶ σθένει νὰ θέσωμεν φρζγ-

μὸν εἰς τὴν ἐνέργειαν τῶν αἰτίων τούτων διὰ νόμων αὐστηρῶν.

Ἄλλὰ ἀρκοῦσιν οἱ νόμοι ἵνα προλάβωσι τοιαῦτα ἀτυχήματα; Εἰς τὴν ἐρώτησιν ταύτην λόγιος ἀνὴρ περὶ τὴν ἑλληνικὴν ἰσορίαν καὶ ἀρχαιομάθειαν δεινός, ἀποτεινόμενος πρὸς ἡμᾶς ἤθελεν ἀναφωνήσῃ μὴ μκταιοπνεῖτε, ὡ βέλτιστοι ἱατροί, συσσωρεύοντες νόμους ἐπὶ νόμων· οἱ πολλοὶ νόμοι τὴν τῆς πολιτικῆς καχεξίαν δεικνύουσιν. Ὁ φιλόσοφος Ἀρκεσίλακος ἔλεγε πάλαι ποτε, ὅτι ὡσπερ ὅπου φάρμακα πολλὰ καὶ ἱατροὶ πολλοὶ, ἐνταῦθα καὶ νόσοι πλείσται, οὕτω δὴ καὶ ὅπου νόμοι πλείστοι, ἐκεῖ καὶ ἀδικίαν εἶναι μεγίστην. Καὶ δὲν εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι οἱ πολλοὶ νόμοι ἀποδεικνύουσι τὴν τῆς πολιτικῆς καχεξίαν, εἰναι ὅμως βέβαιον ὅτι δὲν εἶναι ἡ πλῆθὺς τῶν νόμων ἡ στηρίζουσα τὸ δίκαιον, τὸ θεμέλιον τῆς ἐλευθερίας, ἀλλὰ εὐστοχος θρησκευτικὴ διδασκαλία καὶ ἡ τῶν νόμων ἀκριβὴς ἐκτέλεσις. Τὴν καθ' ἑαυτῆν ταύτην ἀλήθειαν καὶ ὁ διὰ τῆς παραβάσεως τοῦ νόμου ζητῶν νὰ ὠφελῆθῃ ἐννοεῖ. Καὶ αὐτὸς ὁ δημοκόπος Κλέων, ὅστις ὅταν ἐν τῇ πολιτείᾳ ἐσήμικεν, καὶ τρι, οὐ καθήρως ἐκὺτον φθόνο καὶ κακοηθείας, ὡς λέγει ὁ Πλούταρχος, ἀποβλῶν δὲ τοὺς χρηστοὺς καὶ σφύροντας, καὶ προσεταριζόμενος ἐπὶ τοὺς ἀρίστους τὸ φαυλότατον καὶ τὸ νοσοῦν μάλιστα τοῦ δήμου, καὶ αὐτὸς, λέγων, ὁ Κλέων ἔλεγε ὅτι, « χεῖροσι νόμοις ἀκινήτοις χρωμένη πόλις κρείσσω ἐστὶν ἢ καλῶς ἔχουσι, ἀκούροι, » ὡς διηγείται ὁ Θουκυδίδης. Μὴ μεριμνᾶτε τοσοῦτον περὶ συντάξεως νέων νόμων, ἤθελεν εἶπῃ ἡμῖν δικαίως σοφὸς ἀνὴρ, ὅσον περὶ τῆς ἐκτελέσεως τῶν κειμένων. Καὶ τῶντι ἐὰν ἐξετελοῦντο παρ' ἡμῶν ἀκριβῶς οἱ νόμοι, δὲν ἤθελεν αὐξήσει τοσοῦτον ἡ θρασύτης τῶν ληστῶν καὶ κακούργων, δὲν ἤθελεν συμβῆ 436 ἀνθρωποκτονία, ὡς διηγείται ἡ ἐφημερίς « Ἀριστόδημος, » εἰς τὸ διάστημα τῶν τελευταίων τριῶν ἐτῶν ἐν μόνῳ τῷ νομῷ τῆς Μεσσηνίας, οὗ τινος ὁ πληθυσμὸς δὲν ἀναβάνει εἰς ἑκατὸν χιλιάδας.

Ἡ κυριώτερη καὶ σπουδαιότερη ἀρχὴ ἐν πάσῃ πολιτείᾳ εἶναι ἀναντιρρήτως ἡ νομοτελεστική· διότι ἡ μὴ ἐκτέλεσις τοῦ νόμου, τοῦ ὀρίζοντος τὸ δίκαιον ἐνὸς ἐκάστου, γεννᾷ τὴν ἀδικίαν καὶ ἐπομένως τὴν τυραννίαν. Ὄθεν οἱ ἄρχοντες οἱ ἐφορεύοντες τὴν τῶν νόμων ἐκτέλεσιν, ὀφείλου νὰ ἦναι ἀκέραιοι, μὴ ἀποβλέποντες εἰς τὸ ἴδιον συμφέρον, οὔτε εἰς τινὰ χαριζόμενοι ἕνεκα φιλίας ἢ ἄλλης συμπαιδείας. Ὁ πολιτικὸς τῶντι ἀνὴρ, ὁ εἰς τὴν ἐκτελεστικὴν ἀρχὴν ἀναβάνων, ὀφείλει νὰ ἔχῃ ἐγχαρμαμένην ἐν τῇ μνήμῃ αὐτοῦ τὴν πολιτικὴν διγυγὴν τοῦ Θεμιστοκλέους, ὅστις, ὡς διηγείται ὁ Πλούταρχος οὐ κατεπαγγελλόμενος τῇ φιλίᾳ τὴν πολιτείαν, καὶ τὰ κοινὰ καὶ δημόσια ταῖς ἰδίαις χάρισι καὶ σπουδαῖς

Γ.

Ἄν ἐπιτρέπουσι τὰ ὅρια τῆς παρούσης διατριβῆς ἵνα διὰ πολλῶν ἀποδείξωμεν τὴν οὐσιώδη καὶ ἀναγκαστικὴν ἐπιρροὴν τῆς ἀνθρωπολογίας ἐπὶ τῆς συστάσεως τῆς πολιτικῆς φιλοσοφίας· θέλωμεν ὅμως εἶπει διὰ βραχέων ὀλίγα, ὅσα ἀρκοῦσι πρὸς στερέωσιν τῆς ἀληθείας ταύτης.

Ὁ Rousseau, ἐν τῷ διαβοήτῳ αὐτοῦ συγγράμματι περὶ τοῦ κοινωνικοῦ συναλλάγματος, καὶ τοῖς δημοκρατικῶν ἰδέων μαλλοῦν στηρίζων, ἀναγκάζεται νὰ εἴπῃ, ὅτι ἡ δημοκρατία ἀρμόζει εἰς κοινωνίαν ἐκ θεῶν συνισταμένην¹⁾. Ἄλλ' ὁ πολιτικὸς οὗτος φιλόσοφος δὲν ἐνόησε, φαίνεται, ὅτι ὅταν πάντα τὰ μέλη τῆς κοινωνίας εἰσὶν ἄγγελοι, ἡ τοῦλάχιστον σοφοί, δὲν ἔχουσι ἀνάγκην οὔτε νόμων οὔτε θεσμῶν, διότι ἕκαστος κέκτηται τὸ αἴσθημα τοῦ δικαίου, καὶ δὲν ἀδικεῖ τὸν πλησίον του. « Οἱ νόμοι χάριν τῶν σοφῶν κείνται, οὐχὶ ὅπως μὴ ἀδικώσιν, ἀλλ' ὅπως μὴ ἀδικῶνται, » ἔλεγεν ὁ Ἐπίκουρος. Διὰ τῆς μεγαλοφυΐας τοῦ Ἑλλήν φιλόσοφος προεῖδε τρόπον τινὰ τὰς νέας παρατηρήσεις τῶν ἀνθρωπολόγων. Παρατήρησαν τῶντι οὗτοι, ὅτι εἰς τὴν ἀνάπτουσιν τῶν ἐγκεφαλικῶν λειτουργιῶν καὶ ἐκτύλιξιν τῶν διανοητικῶν δυνάμεων παρακολουθεῖ ἀπ' ἐνὸς μὲν ἡ μόρφωσις τῶν ἠθικῶν αἰσθημάτων, ἀπ' ἐτέρου δὲ ἡ ταπεινώσις καὶ ὑποδούλωσις, ὡς εἶπειν, τῶν παθῶν καὶ ὀρέξεων. Ἡ ἄσκησις τοῦ νοῦς ἀναπτύσσει καὶ κρατύνει αὐτὸν, ὥστε οὗτος ἄρχει τῆς ὀρέξεως πολιτικῆν καὶ βασιλικῆν ἀρχὴν, ὡς ὁ Ἀριστοτέλης λέγει. Μεταξὺ δὲ τῶν λοιπῶν αἰσθημάτων τὸ οὐσιωδέστερον πρὸς τὴν ὅσον ἐνεστι μείζονα συντήρησιν καὶ εὐδαιμονίαν τῶν μελῶν πάσης κοινωνίας, εἶναι ἀναντιρρήτως τὸ αἴσθημα τοῦ δικαίου.

Ὁ διάσημος φυσιοδίφης Lubbock, ὁ πολλὰκις προεδρεύσας ἐν Ἀγγλίᾳ τῶν ἐπιστημονικῶν συλλόγων, περὶ τοῦ προϊστορικοῦ ἀνθρώπου πραγματευόμενος, λόγον ποιεῖται περὶ τῶν καθ' ἡμᾶς ἀγρίων. Εὐρίσκει δὲ ὅτι παρ' αὐτοῖς ἡ ἀρετὴ κέκτηται ἀλλοίαν σημασίαν· διότι ἕνεκα τῆς μὴ ἀναπτύξεως τοῦ νοῦς, πάθη καὶ ὀρέξεις μόνον ὀδηγοῦσιν αὐτοὺς εἰς τὰς πράξεις των· ἐλλείπουσι δὲ παρ' αὐτοῖς ἡ εἰσι λίαν ἀτρεπῆ τὰ ἠθικὰ αἰσθητά, οὐ μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ ὀρμέφυτον αὐτὸ τῆς στοργῆς εἶναι ὀπωσοῦν ἀσθενές. Παρά τισι τῶν ἀγρίων, ἡ εὐσπλαγχνία, ἠλιθιότης ὑπολαμβάνεται, ἡ δὲ ἀρετὴ δυστύχημα· παρ' ἄλλοις ἡ εὐσπλαγχνία, ἀδυναμία, ἡ δὲ ὀμότης, ἀρετὴ, τὸ δὲ κλέπτειν, ὀφελείσθαι καλεῖται. Οὔτε ἡ πίστις, οὔτε ἡ ἐλπίς, οὔτε τὸ ἔλεος εἰσὶν αὐτοῖς γνωστά. Ἐν γένει αἱ ἠθικαὶ ἰδέαι,

¹⁾ Le développement des idées dans les sciences naturelles. Etudes philosophiques, pag. 21 Paris 1867.

²⁾ Contrat social L. III Ch. iv. pag. 197.

ἡ ἰδέα τοῦ ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ, ἀφίστανται πολὺ τῆς ἡμετέρας ἰδέας. Ἐπειδὴ δὲ εἰς τὴν μὴ ἀνάπτυξιν τῶν διανοητικῶν δυνάμεων παρακολουθεῖ ἡ ἔλλειψις ἢ ἡ ἀτέλεια τῶν ἠθικῶν, συμπεραίνει ὁ σοφὸς ἀνθρωπολόγος, ὅτι καὶ ἐν ταῖς πεπολιτισμέναις κοινωνίαις οἱ ἄδικοι, καὶ ἐπομένως οἱ ἀμαρτωλοὶ καὶ κακοῦργοι, εἰσὶν ἄγριοι μεταξὺ πεπολιτισμένων οἰκοῦντες. Πρὸς μείζονα δὲ ὑποστήριξιν τῶν εἰρημμένων αναφέρει, ὅτι ἐκ τῶν 129,000 κακούργων καὶ ἐπομένως ἀδίκων, τῶν ἐν ταῖς εἰρηματικαῖς τῆς Ἀγγλίας καὶ Οὐαλλίας κατὰ τὸ ἔτος 1863 εὐρισκομένων, μόνον 4823 ἦσαν εἰς κατάστασιν νὰ ἀναγνώσουν καὶ γράψουν ¹⁾. Παρατήρητέον δὲ ἐν τούτοις, ὅτι ἀπλῆ ἀνάγνωσις δὲν ἀρκεῖ πρὸς ἀνάπτυξιν οὐσιώδη τῆς διανοίας. Ἡ ἀνάπτυξις γίνεταί ἀναμφιβόλως διὰ τῆς ἐπί τινα χρόνον ἐνδελεχοῦς νοσηρίας, καὶ τῆς ἐκ ταύτης πολλαπλασιασέως τῶν ἰδεῶν καὶ γνώσεων.

Ἐπιτεταῖ ἐκ τῶν εἰρημμένων ἀνθρωπολογικῶν ἐρευνῶν, ὅτι ἵνα εἰς τὰ μέλη τῆς κοινωνίας μορφωθῇ τὸ αἶσθημα τοῦ δικαίου, δεόν νὰ ἀσκηθῇ ὁ νοῦς. Ἐπειδὴ δὲ ἐν πάσῃ κοινωνίᾳ ἀπαιτοῦνται καὶ σωματικαὶ ἐργασίαι πρὸς πορισμὸν τῆς τε τροφῆς καὶ τῶν λοιπῶν ἀναγκῶν τοῦ βίου, ἀδύνατον καθίσταται, ὥστε πάντα τὰ μέλη τῆς κοινωνίας νὰ ἀναπτύξωσι τὰς διανοητικὰς αὐτῶν δυνάμεις. Ὅθεν δὲν εἶναι δυνατόν νὰ μορφωθῇ εἰ μὴ μόνον τάξις τις διανοητικῆ, ὡς τὴν ὀνομάζει ὁ σοφὸς Liebig. Ἡ τάξις αὕτη ἐνοουσα καὶ ὀρθῶς κρίνουσα περὶ τῶν συμφερόντων τῆς κοινωνίας, ἅμα δὲ, χάριν τοῦ αἰσθηματος τοῦ δικαίου, στηρίζουσα τὴν ἐλευθερίαν, καθίσταται μόνη ἐγγυητρία τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς κοινωνίας καὶ τῆς ἐλευθερίας τῶν λοιπῶν τάξεων.

Ὁ περιώνυμος Μίλλ, οὐτινος ἡ ὑπόληψις ἐν ἀπάσῃ τῇ Εὐρώπῃ κατέστη Οὐμβόλδεις, περὶ ἀντιπροσωπικῆς πολιτείας συγγράψας, κρίνει μὲν, ὅτι ἡ ἀντιπροσωπικὴ πολιτεία ἀρμόζει μόνον εἰς λαὸν ἔχοντα τὸν ἀνώτερον πολιτισμὸν ²⁾, ἀλλ' ἐννοῶν ἀπ' ἐτέρου ὅτι καὶ ἐν τῇ μᾶλλον πεπολιτισμένῃ κοινωνίᾳ ὑπάρχουσι καὶ ἄνθρωποι μὴ ἀσκήσαντες ἀρκούντως τὴν διάνοιαν καὶ ἀνεπίδεκτοι τῆς ἀντιπροσωπικῆς πολιτείας, ὡς μὴ δυνάμενοι νὰ κρίνωσι περὶ τοῦ ἀρμοδίου νομοθέτου, καὶ δεόντως νὰ ψηφίσωσι τοὺς μέλλοντας νὰ περιέλθωσι εἰς τὴν κυβέρνησιν τῆς πολιτείας, περιπίπτει εἰς τὸ παραδοξολόγημα τοῦ Auguste Comte, προτεινὸν ἐν τῷ VIII κεφαλαίῳ τοῦ περὶ ἀντιπροσωπικῆς πολιτείας συγγράμματος, πᾶνδημον ἴσην ἀγωγὴν πρῶτον, καὶ ἀκολούθως πᾶνδημον ψηφοφορίαν. Ὁ Mill, ὁπαδὸς τῆς θετικῆς

φιλοσοφίας, καὶ πρὸ τριῶν περίπου ἐτῶν συγγράψας περὶ τῆς θετικῆς φιλοσοφίας καὶ τοῦ Αὐγουστου Κόμπε, δὲν ἠκολούθησεν, ὡς φαίνεται, τὴν πρόοδον τῆς ἀνθρωπολογίας, ἐφ' ἧς κυρίως στηρίζεται ἡ θετικὴ φιλοσοφία. Ὁ περικλεῆς Littre, ὁ πρῶτος ἀπόστολος τοῦ Αὐγουστου Κόμπε, σαφῶς ἀποφαίνεται, ὅτι ἀκαθ' ἦν στιγμὴν ὁ Κόμπε εἰσῆλθεν εἰς τὴν ὁδὸν δι' ἧς ἀνέβη εἰς τοιοῦτον ὕψος, αἱ ἀνθρώπινοι γνώσεις δὲν ἦσαν ἱκαναὶ ὥστε νὰ μορφωθῇ ἡ θετικὴ φιλοσοφία ³⁾.

Ἐν τῇ πρὸ τσοσούτων αἰῶνων ἐκπολιτισθεῖσα πατρίδι τοῦ σοφοῦ οἰκονομολόγου καὶ πολιτειολόγου Mill μέχρι τοῦ 1832 δὲν ἀπέστελλε βουλευτὰς εἰς τὸ κοινοβούλιον οὔτε τὸ Birmingham οὔτε τὸ Leeds καὶ ἡ Βουλὴ τῶν κοινοτήτων οὐδὲν ἄλλο ὑπῆρξεν εἰ μὴ δημιούργημα τῶν εὐπατριδῶν ἤτοι τῆς ἀριστοκρατίας, ὡς διηγείται ὁ Erskine May ²⁾. Κατὰ δὲ τῆς μεταρρυθμίσεως ἦσαν ἐναντίοι δύο μεγαλοφυεῖς πολιτικοὶ τῆς Ἀγγλίας, ὁ τε Γ. Κάννιγγ καὶ ὁ Πάλμερστον. Ὁ δὲ συμπολίτης τοῦ Mill Bagehot, γράψας πρὸ δύο ἐτῶν περὶ τοῦ Ἀγγλικοῦ συντάγματος καὶ περὶ τῆς Βουλῆς τῶν λόρδων πραγματευόμενος, διηγείται τίνι τρόπῳ οἱ γεωργοὶ, οἱ τινες δὲν ἀποκλείονται ὡς οἱ ἐργάται, ψηφοφοροῦσιν ἀποκλειστικῶς ὑπὲρ τῶν εὐγενῶν, πτοούμενοι καὶ ὑπεκινῶντες αὐτοῖς διότι κέκτηται ἡ εὐγένεια, λέγει, χαρακτηριστικὰ τινὰ διακριτικὰ, ἅπερ τὸ πλῆθος θεωρεῖ σύμβολα ἀείποτε τῆς διανοίας. Ὁ εὐπατρίδης ἔλκει πάντων τὸ σέβας, παρορᾶται δὲ καὶ ὁ εὐφρέστερος καὶ ὁ μᾶλλον πεπαιδευμένος τῶν λοιπῶν τάξεων. Ὁ ἐγκέφαλος τοῦ γεωργοῦ εἶναι σκληρὸς καὶ ὁ νοῦς αὐτοῦ ἀσθενής, ὅθεν δὲν δύναται νὰ ἀντιληφθῇ ἄνευ τινὸς συμβόλου ὁρατοῦ, δυσκόλως δὲ ἐπίσης ἐννοεῖ καὶ μετὰ συμβόλου τινός. Ἡ εὐγένεια διὰ τοῦ γεωργοῦ εἶναι τὸ σύμβολον τῆς διανοίας ³⁾. Τὸ εὐτόχημα τῆς Ἀγγλίας εἶναι, ὅτι οἱ εὐπατρίδαι, οἱ κατὰ γένος καὶ περιουσίαν ἐπιφανεῖς, εἰσὶν ἐν γένει καὶ κατὰ διάνοιαν ἐπιφανεῖς, ὡς ἀσκούντες αὐτὴν καὶ οὐκ ὀλίγοι ἐκ τῆς Ἀγγλικῆς ἀριστοκρατίας ἀνεδείχθησαν ἄνδρες μεγαλοφυεῖς, ὡς λέγει ὁ εὐφρέστατος Brougham. Οὕτω δὲ ἐστηρίχθη τὸ δίκαιον καὶ ἡ ἐλευθερία, ἧτις ἀνεβίβασε τὴν Ἀγγλίαν εἰς ὑψίστον βαθμὸν.

Ἐάν τῶντι δὲν ὑπῆρχον οἱ εὐπατρίδαι, οἱ ἐπιβόλοντες ἑαυτοὺς εἰς τὰ πλήθη διὰ τῆς γοητείας, καὶ γενόμενοι οὕτω μεγάλης ὠφελείας πρόξενοι, ὡς λέγει ὁ εἰρημνὸς συγγραφεὺς, ὁ ἀλόγιστος λαὸς ὁ διὰ τῆς ὁράσεως ἐκτιμῶν τὴν ἱκανότητα καὶ ἀρετὴν,

¹⁾ Auguste Comte et la philosophie positive part. 1 pag. 42 et 43.

²⁾ Histoire de la constitution anglaise pag. 276—277.

³⁾ La constitution anglaise pag. 141.

πτοούμενος ὑπὸ τῆς τῶν δειμαγωγῶν χυδαίας πονηρίας, ἢ ἐν τῇ διανοίᾳ του νοσημοσύνην καὶ εὐφυΐαν ἐκλαμβάνει, καὶ συρόμενος ὑπὸ τῶν ἀγυρτικῶν αὐτῶν τρόπων ἤθελε δίδει τὴν ψῆφον αὐτοῦ εἰς τοὺς πονηροτέρους καὶ ἀμαθεστέρους ἤθελε κρίνει περὶ τῆς ἀξίας τῶν ψηφοθηρῶν καὶ τῶν ἀποδουμένων εἰς τὸν ἐκλογικὸν ἀγῶνα, ὡς ὁ Ἐρμότιμος τοῦ Λουκιανοῦ, ὅστις ἀνὴρ συνετὸς, ἔτη τότε γεγονώς τετταράκοντα περὶ φιλοσοφίας καὶ φιλοσόφων ἀνδρῶν τοῖς ἰδιώταις ἐπίστευε καὶ κατὰ τὰ ὑπ' ἐκείνων λεγόμενα ἐποιεῖτο τὴν αἵρεσιν τῶν κρειττόνων. Ἐκρίνε τῶντι οὗτος περὶ τῆς φιλοσοφικῆς ἱκανότητος ἐκ τοῦ βαθέως πώγωνος, ἐκ τοῦ εὐσταλοῦς τοῦ ἱματίου, ἐκ τῆς ἐν χρῶ κούρας, ἐκ τῆς δοξοκομπίας καὶ σοβαρότητος καὶ λοιπῆς ἀγυρτίας ὁ δὲ πεπαιδευμένος καὶ ἐνάρετος ἤθελεν ἀείποτε ἀποτύχει εἰς πάντα ἐκλογικὸν ἀγῶνα. «Οἱ ἀληθῶς φιλοσοφούντες, λέγει ὁ Πλούταρχος, τὸ σοβαρὸν καὶ φλοιῶδες ἀποτιθενται.» Διακρίνει τῶντι αὐτοὺς ἡ ἀπλοϊκότης καὶ ἡ ἀφέλεια καὶ τῆς συμπεριφορᾶς τὸ κοινότροπον ἅμα δὲ καὶ κόσμιον ὁ ἀληθῶς ἐπιστήμων ἀποστρέφεται πᾶσαν συμπεριφορὰν ἀγυρτίας ἀπόζουσαν.

Ἐάν τῶντι ἐξετραχλιζέτο οὕτω πῶς τὸ ἐκλογικὸν σύστημα ἐν Ἀγγλίᾳ, ἤθελον περιέρχεσθαι εἰς τὴν νομοθετικὴν καὶ ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν οὐχὶ οἱ ἐγγυηταὶ τῆς ἐλευθερίας, ἀλλ' ἀμαθεῖς καὶ ἀνίκανοι νὰ στηρίξωσι τὸν νόμον καὶ νὰ κρίνωσι περὶ τῶν κοινῆς συμφερόντων ἤθελεν ἀποκλειεσθαι, ὡς ἔλεγε πρὸ τινῶν ἐτῶν ἐν τῷ κοινοβουλίῳ ὁ σοφὸς βουλευτῆς Lowe, πᾶσα ἀρετὴ καὶ ἱκανότης ἀπὸ τῶν ὑψηλῶν θέσεων ἤθελον τῶντι ἀναβαίνει εἰς τὴν ἐκτελεστικὴν ἀρχὴν ἄνθρωποι τὸ δίκαιον παρορῶντες, τὸ ἴδιον μόνον συμφέρον σκοποῦντες καὶ περὶ τῶν μεγάλων πολιτικῶν συμφερόντων τῆς πατρίδος τῶν ἀδεξίως κρίνοντες. Ἡ συνταγματικὴ πολιτεία ἤθελεν ἐκφραλισθῆ καὶ καταντήσῃ εἰς ἀγυρτοκρατίαν καὶ πονηροκρατίαν, ἡ δὲ Μεγάλῃ Βρετανία ἤθελε πέσει ἐν τῇ ἀβύσσῳ τῶν ἀτυχημάτων ἐν οἷς ἐνέπεσεν ἡ λαμπρὰ Γαλλία, τρίς ἀνατρέψασα τὴν βασιλείαν, τὴν δὲ δικτατορίαν καὶ αὐτοκρατορίαν ἀνυψώσασα.

Ἡ διὰ τῆς ἀνατροπῆς τῶντι τῆς βασιλείας καταστάσα δημοκρατία ἐν Γαλλίᾳ ἐγέννησε τὴν δικτατορίαν καὶ τυραννίαν τῶν Ναπολεόντων, ἵνα ἀληθεύσῃ τὸ τοῦ Πλάτωνος ἐν Πολιτείᾳ λέγοντος, «οὐκ ἐξ ἄλλης πολιτείας τυραννὶς καθίσταται ἢ ἐκ δημοκρατίας» ¹⁾. Καὶ ὁ μὲν Ναπολεὼν ὁ Α' ἔφερε τὴν Γαλλίαν εἰς τοιαύτην θέσιν, ὥστε κατὰ τὸ 1814 καὶ 1815, ἡ πεφωτισμένη τάξις ἐν Γαλλίᾳ ἐδέχθη τοὺς ξένους ὡς ἐλευθερωτὰς, ὡς διηγείται ὁ

Dufraisse ¹⁾. ὁ δὲ Ναπολεὼν Γ' θελήσας διὰ στρατιωτικῶν θριάμβων νὰ στηριχθῇ, ἔφερε τὴν στιγμὴν ταύτην, καθ' ἣν γράφω τὰ ὀλίγα ταῦτα, εἰς ἀπίστευτον καὶ ἐκπληκτικὴν κατάπτωσιν, τὴν παρὰ πάντων θαυμαζομένην ἐκείνην χώραν.

Δ'.

Ὁ σοφὸς Littre, ὡς ἱατρὸς ἐνόησε τὰ παραδοξολογήματα τοῦ θεμελιωτοῦ τῆς θετικῆς φιλοσοφίας, καὶ ἐδικαιολόγησε τὴν γέννησιν αὐτῶν διὰ τῆς ἐλλείψεως τῶν ἀπαιτουμένων γνώσεων. Ὁ δὲ Mill, ὡς φαίνεται, δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀποτεινάξῃ ὅλως τὸν ζυγὸν τῶν ἰδεολόγων, καὶ νὰ ἀκολουθήσῃ ἐν τῇ πολιτικῇ φιλοσοφίᾳ μέθοδον φυσιογραφικὴν. Ἰπὸ τῶν ἰδεολόγων καὶ τῶν παραλόγους θεωρίας οἰκοδομουμένων ἐκλαμβάνεται ἡ ἀνθρωπότης, ὡς ὅν τι ὁμοιομερὲς καὶ ὁμοίμορφον, οἱ δὲ λαοὶ ὡς ἰδεῶδες τι καὶ ἀρηρημένον ἔνθ' ὁ αὐτὸς λαὸς ἐν τῇ αὐτῇ κοινωνίᾳ εἶναι σύνθετόν τι ἐξ ἀνομοίων καὶ ἀνίσων ἀντιλήψεων καὶ αἰσθημάτων, καὶ παθῶν καὶ ὀρέξεων, καὶ ἀναγκῶν, καὶ κλίσεων, καὶ ἔξεων παρίστησιν ἄπειρον ποικιλίαν, προερχομένην ἐκ τῆς μείζονος ἢ ἥττονος ἐτοιμότητος τῶν ὀργάνων, καὶ ἰδίως τοῦ ἐγκεφάλου, καὶ ὡς ἐκ τῆς ἀσκήσεως αὐτοῦ ἐκ τρυφερᾶς ἡλικίας, ἕνεκα τῆς ὁποίας ὁ λόγος καὶ ἡ κρίσις ἀναπτύσσονται μᾶλλον ἢ ἥττον ὅθεν καὶ ὁ Ἀριστοτέλης εἶπε «διήρηται δὲ δύο μέρη τῆς ψυχῆς, ὡς τὸ μὲν ἔχει λόγον καθ' αὐτὸ, τὸ δὲ οὐκ ἔχει μὲν, λόγῳ δὲ ὑπακούειν δυνάμενον.»

Ὁ Ἀριστοτέλης ὡς ἱατρὸς καὶ φυσιοδίφης ἀκολουθήσας μέθοδον φυσικοϊστορικὴν ἐν τῇ πολιτικῇ φιλοσοφίᾳ θεωρεῖται καὶ σήμερον ὡς ὁ ὑπέρτερος πολιτικὸς φιλόσοφος ἔδωκε δὲ ἡμῖν τὸν λόγον ἵνα εἴπωμεν ὅτι ὁ ἱατρὸς δύναται νὰ φωτίσῃ καὶ τὸν πολιτικὸν εἰς τὴν σύστασιν τῆς πολιτείας. Ἐννοεῖ ὁ μεγάλωνος φιλόσοφος τῶν Σταγειρέων, ὡς φυσιοδίφης, τὴν βαθμιαίαν πορείαν ἐν τῇ ἀνθρωπότητι, καὶ τὴν μεγίστην ποικιλίαν ὡς ἐκ διαφόρων περιστάσεων καὶ ἰδίως τοῦ κλίματος ἀπεργαζομένην, ὥστε τινὲς μὲν τῶν λαῶν εἰσὶν εὐθυμοὶ ἀλλὰ ἐνδεέστεροι διανοίας καὶ τέχνης καὶ ἀπολίτευτοι ἄτινὲς δὲ διανοητικοὶ καὶ τεχνικοὶ τὴν ψυχὴν ἄθυμοι δέ ἑσὶ δὲ τινες ὅλως ἄφρονες καὶ ἐκ φύσεως ἀλόγιστοι, καὶ μόνον τῇ αἰσθησὶ ζῶντες, ὡς ἕνια γένη τῶν πόρρω βαρβάρων ²⁾. Ἐννοεῖ δὲ ἐπίσης, ὅτι ἡ ἀσκησις τοῦ ἐγκεφάλου αὐξάνει τὴν διάνοιαν, ἡ δὲ τοῦ σώματος ἐμποδίζει τὴν αὐξήσιν αὐτῆς ὅθεν, λέγει, ὅτι «αἱ βάνασοι ἐργασίαι ἀσχολοῦν τοιοῦσι τὴν διάνοιαν καὶ ταπεινῶν.» Ἀπαριθμῶν δὲ τὰς διαφόρους τάξεις ἐν

¹⁾ Histoire du droit de guerre et de paix pag. 387.

²⁾ Ἠθικῶν Νικομάχ. β' vii. Κ. ν.

¹⁾ L'homme avant l'histoire pag. 469 καὶ 504.

²⁾ Περὶ ἀντιπροσωπικῆς πολιτείας σελ. 82 μετάφρασις Γ. Ναύτη.

³⁾ Πολιτεῖαν. Β. ἡ Κ. XI.

πάση κοινωνία, και τὰ διάφορα ἔργα, ἕκτον ἔργον ἀνευρίσκει τὸ πάντων ἀναγκαιότατον, «τὴν κρίσιν περὶ τῶν κοινῆ συμφερόντων και τῶν δικαίων τῶν πρὸς ἀλλήλους.» Ἐπειδὴ δὲ αἱ βράναισοι ἔργασίαι ἐμποδίζουσι τὴν ἀνάπτυξιν τῆς διανοίας, «δεῖ γὰρ σχολῆς, ὡς λέγει, και πρὸς τὴν γένεσιν τῆς ἀρετῆς και πρὸς τὰς πράξεις τὰς πολιτικάς, ἐθεώρησε τὸν ἀγοραῖον και βράναισον βίον πρὸς ἀρετὴν ὑπεκινεῖν¹⁾». Ἐκ τῶν εἰρημένων και πολλῶν ἄλλων συνάγεται ἀριδῆλως, ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης ἔκρινεν ὅτι δέον νὰ ὑπάρξῃ τάξις τις ἐν τῇ πολιτείᾳ διανοητικῆ, ἡ ζητούσα ἄκρος παρὰ τῆς φιλοσοφίας τοῦ μὴ ἀδικεῖν, ὡς ἐκφράζεται· και δυναμένη διὰ τῆς ἐπιτευχθείσης νοερᾶς ἀναπτύξεως νὰ κρίνῃ περὶ τῶν νοημονεστέρων και δικαιοτέρων και ἐν γένει περὶ τῶν σπουδαιοτέρων ἀνδρῶν τῶν μελλόντων νὰ περιέλθωσιν εἰς τὰς ἀρχὰς και διευθύνωσι τὸ σκᾶφος τῆς πολιτείας· ἀπέκλεισε δὲ τοὺς γεωργούς και χειρωνακτάς, ὡς δυναμένους ἀρχεσθαι και οὐκ ἀρχειν. Ἡ διανοητικὴ τάξις, ἡ μέση τάξις, ὡς τὴν ὀνομάζει ὁ Ἀριστοτέλης, ὅταν ὑπάρχῃ ἐν τῇ κοινωνίᾳ και ἀνώτερα, τάξις εὐγενῶν και πλουσίων, τάξις ὀλιγαρχικῆ, μὴ μεταβληθεῖσα διὰ τῆς ἀσκήσεως τοῦ νοῦς εἰς ἀριστοκρατικὴν, ἡ τάξις, λέγω αὕτη, εἶναι ἡ μόνη δυναμένη νὰ στηρίξῃ τὴν ἐλευθερίαν, ὡς ἐνοούσα, ὅτι ἔνα ὑπάρχῃ ἀσφάλεια και τάξις, αἱ πρῶται βάσεις τῆς ἐλευθερίας, ἀπαιτεῖται ἔνα ὧσιν αἱ ἀρχαὶ ἰσχυραὶ, ὅπως ἀπονέμωσι τὸ δίκαιον και ἐπιτάττωσι τὸ καθήκον· διότι τὸ βράναισον πλῆθος φερόμενον ὑπὸ τῶν πτωχῶν αὐτοῦ δὲν ἐννοεῖ οὔτε τὸ δίκαιον οὔτε τὸ καθήκον· ἀνευ δὲ δυνάμεως, ὁ λόγος δὲν ἀρκεῖ νὰ ταπεινώσῃ τὰ πάθη και τὰς ὀρέξεις· «οὐ γὰρ ἂν ἀκούσειε λόγου ἀποτρέποντος, οὐδ' ἂν συνεῖη ὁ κατὰ πάθος ζῶν τὸν δ' οὕτως ἔχοντα πῶς οἶον τε μεταπέσαι; ὅλως δ' οὐ δοκεῖ λόγῳ ὑπέικειν τὸ πάθος, ἀλλὰ βία²⁾». Μόνη ἡ τιμωρία και ἡ εὐστόχως διδασκόμενη θρησκεία δύνανται νὰ ἀποτρέψωσι τοὺς πλείστους τοῦ ἀδικεῖν και ἐν ταῖς μᾶλλον πεπολιτισμέναις κοινωνίαις, «τοὺς δὲ πολλοὺς ἀδύνατον πρὸς καλοκἀγαθίαν προτρέψασθαι· οὐ γὰρ πεφύκασιν αἰδοῖ πειθαρχεῖν, ἀλλὰ φόβῳ· οὐδ' ἀπέχεσθαι τῶν φούλων διὰ τὸ αἰσχρὸν, ἀλλὰ διὰ τὰς τιμωρίας»

Ὡς φυσιοδίφης ὁ Ἀριστοτέλης ἐννοεῖ βεβίως, ὅτι λαοὶ τινες, ἐν οἷς δὲν εἶχεν εἰσέτι μορφωθὴ τάξις τις διανοητικῆ, στηρίζουσα τὸ δίκαιον, ὥστε νὰ μὴ συγκαταστρέφονται ἀλλήλους ἀδικούμενοι και εἰς ἐμφυλίους πολέμους περιπίπτοντες, ἀναγκάζονται νὰ ὑποτάσσωνται εἰς τινα νοημονέστερον ἢ και πλείονος, ὅπως εὐρωσιν ἐγγύησιν τάξεως και ἀσφαλείας.

Τοιοῦτοι ὑπῆρξαν πάλαι ποτὲ οἱ Μαρριανδῶνοι, οἵτινες ὑπετάγησαν οἰκειοθελῶς τοῖς Ἡρακλειώταις ὑποσχόμενοι θητεῦειν, δῶρα προσφέροντες τοῖς ἀρχουσι, ὅθεν και δωροφόροι ἐκλήθησαν. Διηγείται δὲ ὁ ἀπὸ τῆς στοᾶς Ποσειδώνιος ἐν τῇ τῶν ἱστορικῶν ἐνδεκάτῃ (παρ' Ἀθηναίῳ) ὅτι, «Πολλοὺς τινὰς ἐξυτῶν οὐ δυναμένους προῖστασθαι διὰ τὸ τῆς διανοίας ἀσθενεῖς, ἐπιδοῦναι ἐξυτοὺς εἰς τὴν τῶν συνετωτέρων ὑπηρεσίαν.» Καὶ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν ἡμῶν λαοὶ οὐχὶ ὅλως βάρβαροι, ἀλλ' ὀπωσοῦν πεπολιτισμένοι ἐζήτησαν νὰ θέσωσιν ἐπὶ κεφαλῆς τῆς κοινωνίας ἀνώτατον ἀρχοντα, και παρέσχον αὐτῷ ἰκανὴν δύναμιν, ὅπως οὗτος συνδέῃ και συνέχῃ τὴν κοινωνίαν. Ἐννοεῖ δὲ ὁ Ἀριστοτέλης, ὅτι εὐκολώτερον νὰ εὕρη τις ἕνα ἐγγυητὴν ἢ πλείονας, ὅθεν εἶπεν· «ἐβρασιλεύοντο πρότερον οἱ λαοὶ, ὅτι σπάνιον ἦν εὕρειν ἀνδρας πολὺ διαφέροντας κατ' ἀρετὴν.» Ἐπειδὴ δὲ ὁ ἀνώτατος ἀρχων, ὁ κατὰ νόμους θεοῦς κυβερνῶν, δὲν δύναται νὰ φυλαρχῆσῃ, ὡς μὴ ὑπαρχούσης ὑψηλοτέρας θέσεως, ἔχων δὲ ἀφθονα τὰ πρὸς τὸ ζῆν, δὲν εἶναι εὐκολον νὰ φιλοχρηματήσῃ, ἔνεκεν δὲ τῆς βασιλικῆς γοητείας ἐμπνέει τὴν εἰς τὸν νόμον ὑποταχὴν, πιθανολογεῖται ὁ λόγος δι' ὃν ὁ Ἀριστοτέλης ἐθεώρησε τὴν βασιλείαν βελτίστην τῶν πολιτειῶν, σαφῶς περὶ τούτου ἐκφρασθεῖς ἐν τοῖς ἠθικοῖς Νικομαχείαις· ὕπερ ἐκ τῶν πονημάτων αὐτοῦ θεωρεῖται ἀναμφισβητήτως γνήσιον¹⁾, τὴν δὲ δημοκρατίαν παρέκθεισε τῆς πολιτείας²⁾.

Ὁ δὲ Γάλλος μεταφραστὴς τῶν πολιτικῶν τοῦ Ἀριστοτέλους ἀκαδημαϊκὸς Barthelémy St-Hilaire, στηριζόμενος εἰς τὸ περὶ πολιτειῶν σύγγραμμα, ὕπερ δὲν εἶναι εἰμὴ ἐπιτομὴ ἐτέρου μᾶλλον ἐκτεταμένου, νομίζει, ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης ἐν τῇ πολιτικῇ φιλοσοφίᾳ ἠκολούθησε μέθοδον ἱστορικὴν· ἀλλὰ δι' ἡμᾶς ἐξ ὧσιν ἐξεθέσαμεν ἤδη και ἐκ πολλῶν ἄλλων, συνάγεται ὅτι ἠκολούθησε μέθοδον φυσικοῦστορικὴν. Καὶ διὰ τὸν εἰρημένον λόγον νομίζομεν, ὁ Ἀριστοτέλης, ὡς λέγει ὁ μεταφραστὴς, ἔδωκε μορφήν ἐπιστημονικὴν και εἰς τὴν πολιτικὴν, ὡς και εἰς τὴν λοιπὴν φιλοσοφίαν· ἐνθουσιωδῶς δὲ ἀναφωνεῖ ὁ S. Hilaire, ὅτι ἡ ὀξύνιοια τοῦ Ἑλλήνος φιλοσόφου ὑπῆρξε τοιαύτη, ὥστε και μετὰ δύο χιλιᾶδων ἐτῶν πείραν, δύσκολον νὰ εἶπῃ τις πλέον τοῦ Ἀριστοτέλους³⁾.

Ἡμασεν ὁ Ἀριστοτέλης καθ' ἡν ἐποχὴν παρουσιάζοντο πολλὰ σημεῖα τῆς ἐπὶ τὰ χεῖρω ῥοπῆς τοῦ ἑλληνισμοῦ, ἔνεκεν τῆς ἀνυψώσεως τοῦ δημοκρατικοῦ στοιχείου εἰς τὰς ἀρχὰς τῶν ἑλληνικῶν πολιτειῶν. Ὅθεν εἶχεν οὐκ ὀλίγα διδόμενα, ὥστε

¹⁾ Κεφ. 6. viii. K. X.

²⁾ Πολιτ. B. iv. K. ii.

³⁾ La polit. d'Arist. préf. pag. LIII.

και ἐκ τῶν ὑστέρων νὰ μορφώσῃ τὴν κατὰ τῆς δημοκρατίας ἰδέαν. Ἀλλὰ και ὁ Πλάτων αὐτὸς, κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν ὡς ἐγγιστα, και τοι ἐν τῇ πολιτικῇ φιλοσοφίᾳ μέθοδον ἰδεολογικὴν ἀκολουθήσας, και ἐκ τῶν προτέρων νὰ συστήσῃ τὴν πολιτείαν θελήσας, ὅθεν και περιέπεσε εἰς τὰ παρὰ τοῦ μαθητοῦ του ἐξελεγχθέντα παραδοξολογήματα, και ὁ Πλάτων λέγω αὐτὸς, δυνάμει τῆς μεγαλοφυΐας του, ἔκρινε τὴν βασιλείαν ὡς τὴν ἀρίστην τῶν πολιτειῶν, σαφῶς ἀποφανθεῖς ἐν αὐτῷ τῷ περὶ πολιτείας πονήματι, ὅτι «βασιλευμένης πόλεως οὐκ ἔστι εὐδαιμονοστέρα¹⁾». Ὁ δὲ φιλόπατρις Πλούταρχος θρηνῶν τὴν ἐρημωθεῖσαν Ἑλλάδα ἐν τῷ περὶ ἐκλειοπέτων χρηστηρίων και τῷ παραμυθητικῷ πρὸς τὴν ἰδίαν γυναῖκα, ἀποδίδων δὲ τὴν κατὰ τὴν τούτην εἰς τὰς δημοκρατίας ῥητῶς ἀποφαίνεται, ὅτι αἰδοθεῖ τῷ πολιτικῷ αἵρεσις τῶν πολιτειῶν, οὐκ ἂν ἄλλην ἔλοιτο, πλὴν τὴν Μοναρχίαν, Πλάτωνι πυθόμενος τὴν μόνην δυναμένην τὸν ἐντελῆ και ὄρθιον ἐκείνον ὡς ἀληθῶς τῆς ἀρετῆς τόνον ἀνασχεσθαι, και μῆτε πρὸς ἀνάγκην μῆτε πρὸς χάριν ἀρμόσαι τοῦ συμφέροντος.»

Ε΄.

Κατὰ τὴν ἀναγέννησιν τοῦ πολιτισμοῦ ἐν Εὐρώπῃ, οἱ διαμεμαρτυρημένοι λαοὶ ὠφελήθησαν μᾶλλον τῶν καθολικῶν ἀπὸ τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας πρὸς σύστασιν τῶν πολιτειῶν. Ἡ ἱεροκρατία τῆς Ῥώμης ὑπεστήριξε τὴν σχολαστικὴν καλουμένην φιλοσοφίαν, αὐτὴ ὠφέλιμον εἰς τὴν τῆς Ῥώμης δεσποτείαν· ἐπολέμησαν δὲ τὴν γνησίαν τοῦ Ἀριστοτέλους φιλοσοφίαν οὐ μόνον, ἀλλὰ και τὴν σπουδὴν τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης· οἱ ἱερομόναχοι καθηγηταὶ τῆς Σορβῶνης ἐμπόδισαν, ὀνομάσαντες ταύτην, γλωσσῶν τῶν αἰρετικῶν²⁾. Ὅθεν και ὁ περὶ τοῦ ἐν Γαλλίᾳ Ἑλληνισμοῦ πέρυσι συγγράψας Egger ἠναγκάσθη νὰ ἀκολουθήσῃ τοὺς διαμεμαρτυρημένους Γάλλους Ἑλληνιστάς εἰς τὴν Πρωσσίαν και Ὀλλανδίαν καταφυγόντας μετὰ τὴν διαβόητον κατάργησιν τοῦ θεσπίσματος τῆς Νάντης. Ἀλλ' ἐν Ἀγγλίᾳ κατὰ τὸν δέκατον ἕκτον αἰῶνα μάλιστα, οὐ μόνον οἱ ἄνδρες τῆς ὑψηλῆς κοινωνίας, ἀλλὰ και αἱ γυναῖκες αὐταὶ ἐσπούδαζον τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν. Ἡ ἀτυχὴς Ἰωάννα Γρέυ, τὴν παραμονὴν τῆς καταδικῆς της, ἔγραψεν ἐπιστολὴν Ἑλληνιστὶ πρὸς τὴν αὐτῆς ἀδελφὴν· ἡ δὲ βασίλισσα Ἐλισάβετ ἀνεγίνωσκε τὸν Πλάτωνα ἐν πρωτοτύπῳ. Ἐπὶ τῆς Ἐλισάβετ ἠμαζεν ὁ φιλόσοφος Φραγκίσκος Βάκων, ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ ὀποίου ἀρχεται ἡ ἀληθὴς πρό-

δος και ὁ πολιτισμὸς ἐν Εὐρώπῃ. Διανοήθη μὲν ὁ φιλόσοφος οὗτος νὰ φανῇ ἀνώτερος τοῦ Ἀριστοτέλους καταδικάσας τὸν συλλογισμὸν και ὀνομάσας αὐτὸν τύραννον τῆς διανοίας, ἀλλ' ὅστις ἀναγνώσῃ τὸ *Novum organum* τοῦ Βάκωνος δὲν ἀνακαλύπτει ἐπίνοιαν τινα νεωτέραν, εὐρίσκει δὲ ἐπιτηδείαν ἐκκαθάρισιν ἀπὸ τῶν σπύλων, οὗς ἔρριψεν εἰς τὰς διδασκαλίας τοῦ μεγαλόνοου Σταγειρίτου ἡ μεσαιωνικὴ ἐποχὴ¹⁾. Ὁ Βάκων ἠκολούθησε τὴν ἀναλυτικὴν μέθοδον ἐπὶ τῆς παρατηρήσεως και τῆς πείρας στηριζομένην· διὰ δὲ τῆς ἐπαγωγῆς ἔκρινε νὰ ἀναβῇ εἰς τὰς γενικὰς ἀρχὰς· ἀπέκρουσε δὲ τὴν διὰ τοῦ νοῦς και ἐκ τῶν προτέρων ἀνεύρεσιν αὐτῶν, λέγων ἐν τῷ *Novum organum* «Mens umana non est mensura rerum» (aphor. 41).

Ὁ Βάκων ἐγκύβησε εἰς τὰς Ἀριστοτελικὰς διδασκαλίας περὶ πολιτείας ὑπεστήριξε τὴν μοναρχικὴν ἰδέαν. Ἐβρασίλευσε μὲν ἐπὶ τῆς ἐποχῆς του ἡ τρομερὰ Ἐλισάβετ, ἀξία τοῦ πατρός της Ἑρρίκου τοῦ ἡ κατὰ τὴν ὀμότητα· ἀλλ' ἡ βασίλισσα αὕτη ὑπῆρξε θεαμασίως τὰ συμφέροντα τοῦ λαοῦ της, περιποιουμένη τὴν ἐθνικὴν φιλοδοξίαν, ὑποθάπουσα τὴν πρὸς τὰς ἐμπορικὰς ἐπιχειρήσεις ῥοπὴν, ἐνθαβρύνουσα τοὺς ὑπηκόους της εἰς ἀναζητήσεις πλοῦτου, εἰς σχέδια κολοσσιαῖα μεγαλεμπορίας, καθιστώσα ὑποχειρίους ὅλας τὰς φατρίες, και ἀναγκάζουσα τελευταῖον αὐτὴν τὴν ἱστορίαν νὰ λησμονήσῃ τὴν γενομένην παρ' αὐτῆς ἀμετρον χρῆσιν τοῦ δημίου. Ὅθεν ὁ Βάκων, ὀπαδὸς τῶν Ἀριστοτελικῶν ἰδεῶν, ἐθεώρησε κατὰ τὴν Ἀριστοτελικὴν ῥῆσιν, τὴν τὸ κοινὸν συμφέρον σκοποῦσαν μοναρχίαν, βασιλείαν και οὐχὶ τυραννίαν. Καὶ τῶνόντι, τυραννικῶς μὲν ἐκυβέρνησεν ἡ Ἐλισάβετ, ἔγεινεν ὅμως δημιουργὸς τοῦ μόνου προσφουῶς εἰς τὸν τόπον ἡμῶν μεγαλείου, λέγει ὁ περὶ τῶν ἐν Ἀγγλίᾳ κομμάτων συγγράψας ἐν τῷ *Political Review* ὑπομνήματι, και ἐν τῇ Βρετανικῇ ἐπιθεωρήσει πρό τινων ἐτῶν καταχωρησθέντι. Ἐπαινεῖ δὲ ὁ συγγραφεὺς οὗτος τὸν Βάκωνα εἰπόντά, ὅτι τὸ βασιλικὸν ἀξίωμα εἶναι ἐνεπίδεκτον πάσης ἀμφισβητήσεως και ἐρεύνης. Ἐξέφερε τὴν

¹⁾ Ὁ σοφὸς Liebig, ἐν τινι λόγῳ περὶ τοῦ Φραγκίσκου Βάκωνος ἐκ Βεροῦλεμίου, ἠθέλησε νὰ ἐξελέγῃ τὸν Βάκωνα και νὰ ἀποδείξῃ αὐτὸν σφετερισθέντα ξένην ὑπόληψιν· ἐννοεῖται ὅτι ἐθεροβήθησαν οἱ Ἀγγλοὶ θεωροῦντες δικαίως δεῖσαν ἐκ τῶν μεγίστων τῆς Ἀγγλίας τὸν Βάκωνα· ἀλλ' ἐὰν δὲν ἠτύχησε νὰ προσθέσῃ τι εἰς τὰ τοῦ Σταγειρίτου, ἐστήριξεν ὅμως ὁ Βάκων ὀστημα φιλοσοφικὸν δι' οὗ προώδυσαν γιγαντιαίως αἱ φυσικαὶ ἰδίως ἐπιστήμαι. Ἀπήντησεν ὁ Liebig εἰς τὰς διαφόρους διαμαρτυρήσεις, ἰδίως τῶν Ἀγγλῶν, και τελευταῖον ἔγραψε τὸ περὶ ἐπαγωγῆς και ἀπαγωγῆς (ἐπιτραπήτω μοι ἡ καινοτομία μεταφράζοντι διὰ τὴν ἀρμονίαν, τὴν λέξιν *Deductio*) κατὰ τὸ 1867, ἔνα σαφηνίζων τὴν περὶ ἐπαγωγῆς ἰδέαν αὐτοῦ, σαφῶς ἀποφαίνεται, ὅτι δὲν τίθεται εἰς ἀντίφασιν πρὸς τὴν τοῦ Ἀριστοτέλους.

²⁾ Πολ. 6. E. K. iv.

³⁾ Henri Martin histoire de France Tome vii, pag. 483.

¹⁾ Πολιτ. 6. vii. K. viii.

²⁾ Ἀριστ. ἠθικ. Νικομ. B. X. K. IX.

γνώμην ταύτην, ὡς πολιτικός φιλόσοφος ὁ Βάκων, ἐννοῶν, ὅτι αἱ κυβερνήσεις ἐνδὸς Ἑβρίκου καὶ τῆς θυματρῶς αὐτοῦ προυπαρσκαίας τὴν Ἀγγλίαν εἰς ὑποδοχὴν θεσμῶν συγκιρνούτων τὸ ἀπόλυτον τῆς μοναρχίας. Οὕτω δὲ μετὰ τρεῖς ἑκατονταετηρίδας, ὁ θαυμασιὸς ἱστοριογράφος τῆς Ἀγγλίας Macaulay ἀπερήνατο ὅτι, ἀπὸ τῆς βασιλείας Ἑβρίκου Γ' μέχρι τῆς Ἐλισάβετ, ἡ Ἀγγλία ἠύζησε καὶ ἠδαιμόνησεν ὑπὸ πολιτικὴν μορφήν περιέχουσαν τὸ σπέρμα τῶν ἐπὶ τῶν ἡμερῶν ἡμῶν θεσμῶν ¹⁾.

Ὁ δὲ μαθητὴς τοῦ Βάκωνος φιλόσοφος Hobbes ὠθήσεται τὴν μοναρχικὴν ἰδέαν πέραν τοῦ δέοντος, οὐχὶ βεβαίως χαριζόμενος τῷ βασιλεὶ Καρόλῳ τῷ Β', ὅστις ἀνήρτησε τὴν εἰκόνα τοῦ φιλοσόφου εἰς τὰ ἀνάκτορα τοῦ Whitehall, ὡς διηγείται ὁ Buckle ²⁾ ἀλλὰ διότι ἐπὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ, ἐπέκεινα τῶν 25 ἐτῶν διαρκέσασαν, καὶ τοὶ τυραννικῆς, περιωρίσθη ἡ τυραννία τοῦ κλήρου, καὶ ἠλαττώθησαν τὰ μεγάλα προνόμια τῶν βαρῶν καὶ ἐν γένει τῆς ὀλιγαρχίας, καὶ προήγετο μεγάλως ἡ Ἀγγλία εἰς τὸν πολιτισμὸν. Δεσποτικὴ καὶ τυραννικὴ ὑπῆρξεν ἡ μοναρχία Καρόλου τοῦ Β', ἀλλ' ἤδη μορφωθέντες ἄνδρες συνετοὶ, καὶ ἐννοοῦντες τὰ ἀληθῆ συμφέροντα τῆς πατρίδος τῶν δὲν ἠθέλησαν, ὡς συνέθη ἐπὶ Καρόλου τοῦ Α' νὰ κηρυνίσουν τὴν κοινωνίαν ἐν τῷ βασιλείῳ μιᾷ ἐπαναστάσεως, ὡς ἐκφράζεται ὁ Buckle (αὐτ. σελ. 66.) Τοιαύτη δὲ ἐμορφώθη ἡ κοινὴ γνώμη ἐν Ἀγγλίᾳ περὶ τοῦ ἀτυχήματος Καρόλου τοῦ Α', ὡς τε θεωρεῖται σήμερον μηδαμῶς, ὅστις δὲν ὀνομάζει τὸν ἀποκεφαλισθέντα βασιλέα, μάρτυρα, τὸν δὲ Cromwell ἄρπαγα, ὡς διηγείται ὁ Renan ³⁾. Ἐπὶ τῆς ἐποχῆς Καρόλου τοῦ Β' ἐννοῦν βεβαίως οἱ ἐκπολιτισθέντες, ἤδη προϊστάμενοι τῆς κοινωνίας, ὅτι οἱ ἐχθροὶ τῆς Ἀγγλίας διεμνησάντο νὰ ἀνατρέψωσι τὴν βασιλείαν καὶ νὰ ῥίψουν τὴν πατρίδα τῶν εἰς τὴν ἀναρχίαν. Ὁ χρυσὸς Λουδοβίκου τοῦ ΙΑ' διενεμήθη εἰς τοὺς βουλευτὰς διὰ τοῦ διπλωματικοῦ ἀπεσταλμένου Barillon. Ὁ καλούμενος Shaftesbury ἐτέθη ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ἀντιπολιτεύσεως, οἱ δὲ ὄπαδοί του Hampden καὶ Algernon Sydney, τετυφλωμένοι ὑπὸ τοῦ κυριεύοντος αὐτοῦς φαρμακικοῦ πνεύματος, ἐθεώρουν ἔργον νόμιμον καὶ ἀνεπίληπτον νὰ δέχωνται παρὰ ξένου Μονάρχου χρήματα, ἵνα πολεμῶσι τὸν οἰκιακὸν τύραννον, ὃν ἀπεστρέφοντο ἀλλ' ἄνδρες πεπαιδευμένοι, τὴν ἑλληνικὴν ἱστορίαν καὶ φιλοσοφίαν γνωρίζοντες, ἐμαρτύρουν τὰς ἀποπειράς τῶν ἀνοήτων ἀργυρωνήτων βουλευτῶν. Ἐβλεπον μὲν οὗτοι τὸν τυραννικὸν τρό-

πον τοῦ Μονάρχου, ἀλλ' ἐννοῦν, ὅτι ἡ διὰ τῆς μοναρχίας ἐνότης καὶ ἰσχύς παρήγαγον μείζονας ὠφελείας εἰς τὴν πατρίδα τῶν καὶ ὅτι ὁ ἀγαθότερος τῶν βασιλέων δὲν δύναται νὰ ᾔῃαι τέλειος· μόνος ὁ Θεὸς εἶναι τέλειος. Ὁ Πλάτων τῶνόντι, ὃν ἐμελέτησαν, μνείαν ποιεῖται ἐν Πρωταγόρῃ, στίχων τινῶν τοῦ ποιητοῦ Σιμωνίδου, ὅστις χάριν ἴσως τοῦ Πεισιστράτου ἢ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ἰππάρχου, ἐὰν ᾔῃαι γνήσιος ὁ διάλογος, Ἰππάρχος ἐπιγραφόμενος, τὴν ἰδέαν ταύτην κηρύττων ἔλεγε πρὸς τὸν Σκόπαν τὸν Κρέοντος υἱὸν τοῦ Θετταλοῦ·

Ἄνδρ' ἀγαθὸν μὲν ἀλαθείας γενέσθαι χαλεπὸν,
Χερσίν τε καὶ ποσὶ καὶ νόμῳ τετράγωνον,
ἄνευ ψόγου τετυγμένον.
Θεὸς ἂν μόνος τοῦτ' ἔχει γέρας.

Οἱ εὐπατρίδαι καὶ ἐπεικεῖς, καὶ τοὶ τυραννοῦντος τοῦ Καρόλου δὲν ἠθέλησαν νὰ στασιάσουν, διότι αὐτοὶ κατ' ἀρετὴν διαφέροντες ἤκιστα στασιάζουσιν, ὡς λέγει ὁ Ἀριστοτέλης ⁴⁾ ἐννοῦν ἐπίσης, ὅτι ὁ πολιτισμὸς δὲν εἶχεν εἰσέτι προαχθῆ κατὰ τοσοῦτον ὥστε νὰ ἐπιτύχῃ μείζονας ἐγγυήσεις προσωπικῆς ἐλευθερίας· βία δὲ καὶ ἀπότομος μεταβολὴ τῶν καθεστώτων καὶ ἀνατροπὴ τῆς βασιλείας ἤθελον γεννήσει πολυτυραννίαν, πολυκέφαλον δεσποτισμὸν ἢ καὶ ἀναρχίαν, τὸ μέγιστον τῶν δυστυχημάτων πάσης κοινωνίας. Ἐγίνωσκον οὗτοι ἐκ τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας, ὅτι ὁ Δίων, ὡς διηγείται ὁ Πλούταρχος ἐν τῷ βίῳ αὐτοῦ, καταλύσας τὴν τυραννίαν Διονυσίου τυράννου τῶν Συρακούσων, εὐρέθη εἰς θέσιν ἑλίαν δυσάρεστον, μὴ δυνάμενος νὰ καταστήσῃ ἕννομον καὶ τακτικὴν πολιτείαν· ἕκαστος τῶν ἐν ταῖς Συρακούσαις δοκίμων ἤθελε νὰ γίνῃ αὐτὸς τύραννος, ὁ δὲ Σῶσις μετεχειρίσθη καὶ τὴν τοῦ Πεισιστράτου πανουργίαν. «Οἱ δὲ Συρακούσιοι, ὡς περὶ ἐκ μακρᾶς ἀβροστίας, τῆς τυραννίδος, εὐθύς ἐπιχειροῦντες ἐξανίστασθαι, καὶ πράττειν τὰ τῶν εὐνομούμενων παρὰ καιρὸν, ἐσφάλλοντο μὲν αὐτοὶ ταῖς πράξεσιν, ἐμίσησαν δὲ τὸν Δίωνα, βουλόμενον ὡς περὶ ἰατρὸν, ἀκριβῆ καὶ σωφρονόσην διαίτην κατασχεῖν τὴν πόλιν.» Ἐγνώριζον ὁμοίως οἱ τῆς Ἀγγλίας μεγαλοφυεῖς εὐπατρίδαι, ὅτι σπανίς καὶ ὅλως τυχερὰ ἐστὶν ἡ εὐρεια ἀνδρὸς δυναμένου νὰ γίνῃ κύριος τῶν πραγμάτων, καὶ νὰ καταστήσῃ τὴν τάξιν καὶ ἀσφάλειαν ἐν τῇ κοινωνίᾳ. Ὁ πολυτίτωρ τῶν Πλούταρχος μόνον τὸν Κικέρωνα ὡς τοιοῦτον ἐγκωμιάζει λέγων, ὅτι «ἐν αὐτῇ τῇ Ῥώμῃ λόγῳ μὲν ἀποδειχθεὶς ὑπατος, ἐξουσίαν δὲ λαβὼν αὐτοκράτορος καὶ δικτάτορος ἐπὶ τοὺς περὶ τὸν Κατιλίαν, ἐμαρτύρησεν ἅμα τῷ Πλάτῳ, μαντευομένῳ παύσαν ἔξιν κακῶν τὰς πόλεις ὅταν εἰς ταῦτ' ὀφείμεις τε μεγάλη καὶ φρόνησις ἐχτινος τύχης χρηστῆς ἀπαντήσῃ μετὰ δικαιοσύνης.»

⁴⁾ Πολιτ. Β. V. Κ. I.

Ζ.

Οἱ φιλόσοφοι ἐν Ἀγγλίᾳ ἀρῶμενοι τὰς τῆς πολιτικῆς φιλοσοφίας ἰδέας ἐκ τῶν Ἑλλήνων φιλοσόφων, διεχάραξαν τρόπον τινὰ τὴν ἐσωτερικὴν πολιτικὴν τῆς πατρίδος τῶν. Οὕτω δὲ οἱ πρακτικοὶ πολιτικοὶ δὲν ἐπραξαν ἄλλο τι ὡς λέγει ὁ Buckle ¹⁾, εἰμὴν νὰ ἐφαρμόσωσι καὶ πραγματοποιήσωσι ἰδέας, ἀλλ' οἱ φιλόσοφοι μᾶλλον προχωρημένοι εἶχον πρὸ πολλοῦ αὐτοῖς ὑπαγορεύσει. Καὶ ὅταν ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἀρξυσιανίου Γουλιέλμου, οἱ ἰκνωβίται λεγόμενοι, οἱ ὄπαδοί ἰκνωβίου τοῦ Β', τοῦ ἀπολέσαντος τὸν θρόνον, οὐχὶ διότι μετεχειρίσθη πλείονας ἀντι ἐνδὸς Περιλιάους, ἀλλ' ἕνεκα τῶν θρησκευτικῶν του δοξασιῶν, ἐπολέμησαν τὴν νέαν δυναστείαν, ἡ μερὶς τῶν σπουδαίων ἀνδρῶν τῆς Ἀγγλίας συνετέλεσεν ἐτι μᾶλλον εἰς τὴν στερέωσιν τοῦ ὑπερτάτου γνώμονος τῆς πολιτείας καὶ κραταίωσιν αὐτοῦ. Ὁ δὲ φιλόσοφος Berkley, καὶ τοὶ ὠθήσας τὴν ἰδεολογίαν εἰς τὸ μὴ περαιτέρω, πρὸς στερέωσιν τῆς μοναρχικῆς ἰδέας ἐν τῇ νέᾳ δυναστείᾳ ἔλεγε, ὅτι «ὁ λαὸς ὀφείλει παθητικὴν ὑποταγὴν εἰς τὴν ἀνωτάτην ἀρχὴν, εἰς οἷα δὴ ποτε χεῖρας αὐτῆ καὶ ἀν ἡ.»

Ἐπὶ τῆς βασιλείας Ἄννης καὶ τῶν τεσσάρων Γεωργίων ἡ πρόοδος τοῦ πολιτισμοῦ ἔθεσε φραγμὸν τινα εἰς τὴν μοναρχίαν, ἀλλ' ἅμα συνέβαινε τι δυνάμενον νὰ κλονήσῃ τὴν ἀνωτάτην ἀρχὴν, ἡ μερὶς τῶν νοσημόνων, ἡ ἐννοοῦσα τὴν εὐδαιμονίαν καὶ σωτηρίαν τῆς πατρίδος τῶν ἐν τῇ ἰσχύει τῆς βασιλείας, ἀφῆρουν τὸν φραγμὸν τοῦτον. Τοῦτο συνέθη ἐπὶ τῆς ἐπαναστάσεως τῆς ἐν Ἀμερικῇ Ἀγγλικῇ ἀποικίας, καθὼς καὶ ἐπὶ τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1789. Ὁ πρωθυπουργὸς τοῦ Γεωργίου Γ' North ὑπῆρξε τυφλὸν ὄργανον τοῦ βασιλέως, ἐκτελῶν ἄνευ καὶ ἀπλῆς παρατηρήσεως τὰς διαταγὰς αὐτοῦ· ὁ δὲ σεβασμὸς τῶν Ἀγγλῶν πρὸς τὸν ἡγεμόνα τοῦτον κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἐδιπλασιάσεν, ὡς διηγείται ὁ Bagehot. Ὑπῆρξεν ὁ Γεώργιος Γ', προσθέτει οὗτος ²⁾, διὰ τὴν ἀγγλικὴν πολιτικὴν εἶδος ἱεροῦ χρησμοῦ, καὶ τοὶ ἀδυνάτου νοὸς ἄνθρωπος μετρίως ἀνατροφῆς, ἐναντίος τῶν μετῶν ἡμερῶν, καὶ προστάτης τῶν καταχρήσεων οὐχ ἦν τὸ πρὸς τὴν βασιλείαν σέβας τῶν Ἀγγλῶν συνεχέντρωσε πᾶσαν ἀφοσίωσιν περὶ αὐτὸν, καὶ ἐδεκαπλασίασε τὴν τῆς βασιλείας ἰσχύον. Καὶ σήμερον ἐτι, λέγει ὁ Bagehot, ἡ δεσπόζουσα ἰδέα εἶναι ὁ πρὸς τὴν βασιλείαν σεβασμὸς. Τὸ πρόσωπον τοῦ ἀνωτάτου ἄρχοντος εἶναι ἱερόν. Ἡ μέγιστη πλειονοψηφία τῶν Ἀγγλῶν θεωρεῖ τὴν βασιλίαν καὶ σήμερον,

¹⁾ Histoire de la civilisation en Angleterre Tom. iij pag 227.

²⁾ La constitution anglaise pag. 101 αὐτίθι pag 81.

κυβερνώσαν, οὐχὶ δυνάμει τῆς βουλῆς ἀλλ' ἐλέφ Θεοῦ. Νομίζου δὲ οἱ Ἀγγλοὶ θρησκευτικὸν καθήκον νὰ ὑπκούωσιν αὐτῇ. Ἡ βασιλεία, λέγει οὗτος, ὡς δυνάμει ἐπιβλητικὴ εἶναι ἀνεκτιμήτου ὠφελείας (σελ. 68). Ἐκεῖνο, ὅπερ καθίστησι τὴν Μοναρχίαν κυβερνήσιν ἰσχυρὰν εἶναι, ὅτι τοιαύτη κυβερνήσις εἶναι κατανοητὴ τοῖς ἀνθρώποις· ἡ πληθὺς τῶν ἀνθρώπων ἐννοεῖ τοιαύτην κυβερνήσιν καὶ οὐδεμίαν ἄλλην.

Οἱ μεγαλοφυεῖς ἄνδρες, οἱ προϊστάμενοι τῆς εὐδαίμονος ἐκείνης χώρας, ἠκολούθησαν ὁδὸν ὅλως πρακτικὴν ἀποφυγόντες τὰς θεωρίας, λέγει ὁ C. Remusat. Ἡ ἀγγλικὴ φιλοσοφία εἶναι ἡ ἐπαγωγὴ θεμελιωμένη ἐπὶ τοῦ πραγματικοῦ· οὕτω δὲ καὶ ἡ πολιτικὴ αὐτῆς ἐστηρίχθη εἰς τὴν ἐπαγωγὴν τοῦ Βάκωνος ¹⁾. Ἐννοοῦσι δὲ, ὅτι μόλις διὰ τῆς ἰσχύος τῆς βασιλείας στηρίζεται τὸ κοινωνικὸν δίκαιον, καὶ δι' αὐτοῦ ἡ ἐλευθερία. Ἐπειδὴ δὲ ἀτυχῶς τὸ ἀλληλεθὲς δίκαιον δυσκόλως δύναται νὰ στηρίχθῃ, ἕνεκα τοῦ ἀδυσωπῆτου ζωολογικοῦ νόμου τοῦ ζωικοῦ διαγωνισμοῦ, ἐθῶν δὲ τινῶν ἡ πρόοδος, ἰδίως εἰς τὴν βιομηχανίαν καὶ τὸ ἐμπόριον, καὶ ἡ ἰσχύς αὐτῶν, ἐνδέχεται νὰ ἀντιταχθῇ εἰς τὰ συμφέροντα καὶ τὸ μεγαλεῖον τῆς πατρίδος τῶν, ἀναγκάζονται νὰ πολεμήσωσι τὰ ἔθνη ταῦτα· ἀλλ' ἀντι ἀμέσου διὰ τῶν ὀπλων πολέμου, μᾶλλον δαπανηροῦ, ἐγείρουσι πόλεμον διπλωματικόν, ἦν τὸν ἴσως ἀπάνθρωπον. Ὁφελούμενοι ἐκ τῆς ἀπειρίας, τῆς πολιτικῆς ἀβελτηρίας, ἢ καὶ τῆς ἀθλιότητος τῶν προϊσταμένων τῆς ἐχθρᾶς αὐτοῖς κοινωνίας, καὶ ὑποθάλποντες τὸ δημαγωγικὸν στοιχεῖον, ὡς ἐπραττε καὶ ὁ Λουδοβίκος ΙΑ' ἐπὶ Καρόλου Β', ἀνοίγουσι τὸ ἄντρον τῶν ἐπαναστατικῶν ἀνέμων, κατὰ τὴν ἀρεπῆ ῥῆσιν τοῦ Γεωργίου Κάνιγγος ἐν τῷ κοινοβουλίῳ, ἐξευτελίζουσι, ταπεινοῦσιν ἢ καὶ ἀνατρέπουσι τὴν βασιλείαν. Καὶ οὕτω διὰ τῆς ἐξασθενήσεως τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας, ἐμποδίζεται μᾶλλον ἢ ἦν τὸν ἡ ἐκτέλεσις τῶν νόμων· αἶρει τὴν κεφαλὴν αὐτῆς ἡ ἀδικία· πλημμυροῦσι τὴν κοινωνίαν οἱ φυγῶντες καὶ οἱ λησταί· καὶ οὕτω ἀναστέλλεται ἡ χαλαροῦται ἡ πρόοδος τῆς γεωργίας, τῆς βιομηχανίας, τοῦ ἐμπορίου καὶ παντὸς ἄλλου συντελοῦντος εἰς τὴν εὐμερίαν καὶ κραταίωσιν τῆς κοινωνίας.

Οὐ μόνον οἱ Ἀγγλοὶ, ἀλλὰ καὶ ἄλλοι λαοὶ ὠφελθέντες ἐκ τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας καὶ ἱστορίας, προσεπάθησαν νὰ αὐξήσωσι τὴν γοητείαν τῆς βασιλείας. Ἐκθαμβὸς ἦδη ὁ κόσμος ὅλος ἀκούει τοὺς θριάμβους τῆς Πρωσίας, καὶ θαυμάζει τὸ μεγαλεῖον αὐτῆς· ἀλλὰ τὸ μυστήριον κεῖται ἐν τῷ πρὸς τὸν βασιλέα ἀπειρῶ σεβασμῷ, ὃν συνταυτίζουσιν οἱ

¹⁾ L'Angleterre au 17 siècle. Tom ij pag. 376.

¹⁾ Histoire d'Angleterre. Tom. I pag. 37.

²⁾ Histoire de la civilisation en Angleterre Tom. II pag. 56.

³⁾ Philosophie de l'histoire contemporaine 1 novembre 1869 Revue des deux mondes.

Πρώσοι τῆ πατρίδι αὐτῆ. Ὁ καθηγητὴς ἐν Βερολίνῳ καὶ δημοσιογράφος Gneist πρὸ τινῶν ἐτῶν κατέκρινεν ἀπὸ τῆς ἑδρας τὴν Γαλλικὴν ἐπανάστασιν, ὡς ἐγκαινιάσασαν ἐν τῷ κόσμῳ σύστημα ὀλέθριον κυβερνήσεως, ὑποτάσσον τὴν πολιτείαν εἰς τὴν κοινωνίαν· οὐχὶ ἀνέκραζεν οὗτος, ἡ κοινωνία ὀφείλει νὰ ὑποτάσσεται τῇ πολιτείᾳ. Σέβονται δὲ οἱ Πρώσοι καὶ πάντες οἱ Γερμανοὶ τὸν σοφὸν καθηγητὴν τοιαύτως ἰδέας διαδίδοντα, λέγει ὁ περὶ τῆς Πρωσσίας συγγραφέας Cherbuliez. Οἱ βασιλεῖς τῆς Πρωσσίας, προσθέτει οὗτος, ἐδίδασκον τὸν λαὸν νὰ ἐργαζοῦνται καὶ νὰ ὑπακούη, ἡ δὲ ὑπακοὴ αὕτη ὤθησε τὴν Πρωσίαν εἰς τὸν πολιτισμὸν, ἀνύψωσεν αὐτὴν καὶ κατέστησε σεβαστὴν εἰς τὰ λοιπὰ ἔθνη. Ἡ Βασιλεία ἐν Πρωσίᾳ ἔχει ρίζας βαθεῖς, ὥστε ἀσαλεύτως καὶ ἀταράχως νὰ μεριμνᾷ περὶ τῶν συμφερόντων τῆς κοινωνίας· ἐν ᾧ ἐν Γαλλίᾳ, αἱ ἀλλεπάλληλοι ἐπαναστάσεις ἀνακινουῦσαι τὸ ἔδαφος ἐν τοῖς ἐγκάτοις αὐτοῦ, ἀπεκάλυψαν τὰς ρίζας τῆς ἐξουσίας. Ἐν Πρωσίᾳ προσθέτει, καίτοι συντάγματος πολιτείας κατὰ τὸ 1848 ἀνακρηρυθέντος, τὴν ἀπόλυτον δύναμιν τοῦ Βασιλέως ἐλάττωσαν, ἡ βασιλεία δὲν ἀπώλεσε τὴν ἰσχύνη αὐτῆς· ἡ βουλὴ δὲν ἐδέσμευσε τὴν κυβέρνησιν, ὁ βασιλεὺς διορίζει τοὺς ὑπουργοὺς ἀνεξαρτήτως τῆς θελήσεως τῶν βουλῶν¹⁾.

Ἐν Ἀγγλίᾳ καταστάσεως διανοητικῆς τῆς ἀνωτέρας τάξεως τῆς κοινωνίας, χάριν τῆς ἐπιρροῆς τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, ἐπραγματοποιήθη ἡ ἀριστοκρατικὴ ἰδέα, ἡ Βασιλεία κατὰ τὴν ἀριστοκρατίαν. Ἡ τάξις αὕτη, ἐπισικῶς καὶ δικίως φερομένη πρὸς τὰς λοιπὰς τάξεις προέλαβε τὴν ὑπεροχὴν τοῦ δημοκρατικοῦ στοιχείου, τοῦ ἰσίου τούτου τῆς κοινωνίας, ὡς τὸ ὠνόμασεν ὁ εὐφυέστατος Renan²⁾, ὅτε μὲν διαχτεύουσα αὐτὸ εἰς τὰς ἀποικίας, ὅτε δὲ πατριῶς φροντίζουσα περὶ τῆς εὐημερίας του. Ἰνα δὲ ἐμποδίσῃ τὴν ὑπεροχὴν τοῦ στοιχείου τούτου, ὅπου ἤθελε γεννήσει τὴν σπῆν τῆς κοινωνίας, ἀπέκρουσεν αἰετοπὸς τὴν καθολικὴν ψηφοφορίαν διὰ τὴν ἐκλογὴν τῶν βουλευτῶν. Ἐννοεῖ δὲ, ὅτι βασιλεία καὶ πάνδημος ψηφοφορία, οὐδὲν ἄλλο ἐστίν, εἰμὴ δημοκρατία ὑποκρυπτομένη ὑπὸ τὴν μορφήν τῆς μοναρχίας, κατὰ τὴν ἐκφρασιν τοῦ μεγάλου πολιτικοῦ φιλοσόφου μετὰ τὸν Ἀριστοτέλην Μοντεσκίου³⁾.

Ἀπὸ τῆς ἠλικιωτικῆς ἱστορίας ὠφελήθησαν οἱ πολιτικοὶ ἄνδρες, ἰδίως ἐν Ἀγγλίᾳ, ἐνοήσαντες ὅτι ἐνθα ὁ ἄκριτος λαὸς λαμβάνει μέρος εἰς τὰ τῆς πολιτείας, καὶ ἐκλέγει τοὺς βουλευομένους περὶ τῶν

νόμων καὶ τῆς ἐκτελέσεως αὐτῶν, καταντᾷ ἐθελόδουλος, καὶ οὐκ ὀλίγους πονηροὺς ἐντροφῶντας διὰ τοῦ ἰδρωτός του ἀναβιβάζει εἰς τὰς ὑψηλὰς θέσεις τῆς πολιτείας. Εἶδον δὲ οἱ πολιτικοὶ ὅτι τὰ δημοκρατούμενα κράτη τῆς Ἀμερικῆς οὐδὲν ἄλλο παρίστησιν, εἰμὴ ἀναρχίαν, ἢ πολυτυραννίαν καὶ αὐτόχρομα χλευασμὸν τῆς ἐλευθερίας. Θέλοντες δὲ τινεὶ νὰ δικαιολογήσωσι τὴν δημοκρατικὴν ταύτην ἀθλιότητα, φέρουσιν ὡς τύπον ἐλευθερίας, προόδου καὶ εὐδαιμονίας, τὴν ἀμερικανικὴν συμπολιτείαν· δὲν ὑπελόγισαν ὅμως ὅτι ἡ Ἀγγλοσαξωνικὴ φυλὴ ἔφερεν εἰς τὰς ἠνωμέγας πολιτείας τὰ ἀριστοκρατικὰ ἔθιμα τῆς μητροπόλεως. Ὁ Α. Tocqueville διηγείται τίνι τρόπῳ οἱ ἀριστοκρατικοὶ οἰκοὶ ἐπὶ πολλὸν χρόνον διέπουσι τὰ τῆς πολιτείας¹⁾. Ὁ δὲ Ampère ἐν τῇ «Ἐπιθεωρήσει τῶν δύο κόσμων» γράφει περὶ τῶν ἐν τῇ Ὁμοσπονδίᾳ ἀνθρώπων καὶ πραγμάτων, (les états unis, les hommes et les choses) διηγείται πολλὰ περὶ τοῦ ἀριστοκρατικοῦ πνεύματος καὶ τῆς ἀριστοκρατικῆς συμπεριφορᾶς (les allures aristocratiques) ἰδίως ἐν Βοστώνῃ, ἀνωτέρας καὶ τῆς ἐν αὐτῇ τῇ Ἀγγλίᾳ. Λησμονοῦν δὲ πρὸς τούτοις οἱ διὰ σοφισμάτων στηρίζοντες τὰς παραλογίας τῶν, ὅτι ἕως χθὲς ἐν τῇ δημοκρατίᾳ ταύτῃ ὑπῆρχον καὶ δούλοι, ὡς κτήνη δικαιώμενοι, κτηνωδέστερον ἢ οἱ εἰλωτοί, οἱ πενέστατοι καὶ οἱ κλαρωταί τῆς ἀρχαίας ἡμῶν ἐποχῆς· λησμονοῦσι δὲ ἐπίσης ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ Rousseau, ὁ ἐν τῇ φαντασίᾳ του τὴν τοῦ λαοῦ κυριαρχίαν ἐγγράφει, περιέπεσεν εἰς τὴν παραδοξολογίαν εἰπὼν ὅτι, ἡ ἐλευθερία δὲν διατηρεῖται ἴσως εἰ μὴ ἐρειδομένη ἐπὶ τῆς δουλείας²⁾.

Σοφοὶ πολιτειολόγοι, οἱ οἱ Tocqueville, ὁ Brougham, ὁ Mill καὶ ὁ τελευταῖον συγγραφέας Parieu³⁾, ἀγγέλλουσι τὸν κίνδυνον τῆς Ὁμοσπονδίας ἕνεκα τῆς πανδήμου ψηφοφορίας. Ὁ Mill διηγείται, ὅτι οἱ μᾶλλον πεπαιδευμένοι δὲν παρουσιάζονται εἰς τὰς ἐκλογὰς, πεποιθότες, ὅτι δὲν θέλουν ἐπιτύχει. Ὁ πολιτικὸς βίος, λέγει, ἐν Ἀμερικῇ εἶναι βεβαίως πολύτιμος σχολῆ, ἀλλ' ἐνθα οἱ ἰκανώτεροι καθηγηταὶ ἀποκλείονται τῆς ἐθνικῆς ἀντιπροσωπείας καὶ τῶν δημοσίων λειτουργιῶν, διὰ τὸν ἀπλούστατον λόγον, ὅτι ὀφείλουσι νὰ κολακεύωσι τὸν λαὸν ὡς δεσπότην⁴⁾. Ὁ δὲ διάσημος ἱστοριογράφος Macaulay ἐν τινὶ ἐπιστολῇ ἐν τῷ Times καὶ ἐν τῇ εἰσαγωγῇ τοῦ περὶ ἀντιπροσωπικῆς πολιτείας τοῦ Mill συγγράμματος ὑπὸ τοῦ Γάλλου μεταφραστοῦ καταχωρισθείσης, προβλέπει τὴν παρακμὴν τῆς Ὁ-

μοσπονδίας, θεωρῶν ταύτην ὡς ἄφευκτον ἀποτελεσμα τῆς καθολικῆς ψηφοφορίας. Ἐν δὲ τῇ λαμπρῇ Γαλλίᾳ καὶ ὁ Renan πρὸ ἐνὸς ἡδὴ ἔτους, καὶ ὁ ἀκαδημαϊκὸς Caro κατὰ τὸν παρελθόντα ἰούνιον γράφει, κατέδειξαν τὴν τῆς πατρίδος αὐτῶν παρακμὴν ἕνεκα τῆς διὰ τῆς καθολικῆς ψηφοφορίας πλημυρήσεως τοῦ δημοκρατικοῦ στοιχείου. «Εἶδομεν, λέγει οὗτος καὶ ἡμεῖς πρόδρομα συμπτώματα τῆς δημοκρατικῆς νόσου· εἶδομεν τοὺς δημοκόλακας μᾶλλον κινδυνώδεις τῶν κολάκων τοῦ δεσποτισμοῦ, χαλκεύοντας τὴν πολιτικὴν τῶν ἐπιτυχίαν διὰ τῶν χυδαιοτέρων κολακείων, ἀνθρώπους δὲ διανοητικῶς ὑπερέχοντας νὰ κλίνουν τὸν ἀρχεὶν εἰς τὴν φανταστικὴν κυριαρχίαν τοῦ πλήθους, καὶ νὰ θυσιάζουσι τὸν τρόπον τοῦ σκέπτεσθαι εἰς τὴν ἀλογίαν τῶν ἐντολέων τῶν. Πόσοι ἄνδρες ὑψηλοῦ χαρακτήρος καὶ ἐξόχου διανοίας ἀπέφυγον νὰ ἐξασκήσωσι τὸ τῆς ἐκλογῆς δικαίωμα ἀνδιόχοντες νὰ συναγωνισθῶσι μετὰ τῶν οὐτιδανῶν. Πόσοι παρητήθησαν τῆς πολιτικῆς καὶ τοῖς ἰκανώτατοι ὄντες, ἵνα μὴ ταπεινωθῶσι, γινόμενοι κατὰ τὴν ἐκφρασιν τοῦ Mill, δουλικά ὄργανα ἀνθρώπων κατωτέρων καὶ κατὰ τὴν διάνοιαν καὶ τὴν μάθησιν. Τὸ χεῖριστον τῶν συμπτωμάτων εἶναι ἡ διὰ τῆς πανδήμου ψηφοφορίας διανοητικὴ καὶ πολιτικὴ ἀσθένεια καὶ ἀδυναμία τῶν εἰς τὰς ἀρχὰς περιερχομένων ἵνα κυβερνήσωσι τὴν Γαλλίαν»¹⁾.

Ὁ σοφὸς ἀκαδημαϊκὸς ἤθελε πρὸ πολλοῦ ἐνοήσει, ὅτι ἐμελλεν ἡ πατρίς του νὰ βεβίση πρὸς τὴν παρακμὴν, ἐὰν ἐσπούδαζε τὰς αἰτίας τῆς παρακμῆς τοῦ ἑλληνισμοῦ· ἤρκει μόνον ἡ ἱστορία τῶν Ἀθηναίων, αἱ τινεὶ ὑπῆρξαν κυρίως ἡ ἐστία τοῦ πολιτισμοῦ, ἡ Ἑλλάς τῆς Ἑλλάδος, ἵνα φωτίσῃ τοὺς Γάλλους, ὡς νομίζω, ἐφώτισε τοὺς Ἄγγλους.

Η΄.

Προώδευσε δὲ ἑλληνισμὸς μέχρι Περικλέους, καὶ ἐκτοτε ἤρχισε νὰ ἐκπίπτῃ. Τὸ παραβολικὸν διάγραμμα τοῦ κ. A. Burnouf, διευθυντοῦ τῆς ἐν Ἀθῆναις Γαλλικῆς σχολῆς, ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ περὶ τῆς ἱστορίας τῆς Ἑλληνικῆς φιλολογίας, εὐστόχως παρίστησι τὴν ἀνάβασιν καὶ κατὰβασιν ταύτην. Διὰ ποῖον λόγον ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Περικλέους ἤρχισαν νὰ παρακμάζουσι αἱ Ἀθῆναι, τὸ ἔρησμα τῆς Ἑλλάδος, καὶ μετ' αὐτῶν ἅπας ὁ ἑλληνισμὸς; Εἰς τὴν ἐρώτησιν ταύτην ὁ ἐγκύψας σπουδαίως εἰς τὴν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης φιλοσοφίαν τῆς ἱστορίας θέλει ἀπαντήσῃ, ὅτι, ἀφοῦ περιήλθον εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς πολιτείας ἄνθρωποι παρορώντες

τὴν ἐκτέλεσιν τῶν νόμων χάριν τῶν ψηφίζόντων καὶ ὑποστηρίζόντων αὐτοὺς χυδαίων καὶ φαύλων ἀνθρώπων, τὸ δίκαιον περιεφρονήθη. Εἶχον μὲν αἱ Ἑλληνικαὶ πολιτεῖαι νόμους καλοὺς, ἀλλ' οἱ ἐκλεκτοὶ τοῦ ὄχλου οὐδενὶ ἐχρῶντο. Ὁ Ἀριστοφάνης, τοὺς ἐξευτελιζόντας τὴν πολιτικὴν καὶ περιφρονούντας τοὺς νόμους ἐκωμώδησεν ἐν ταῖς κωμωδίαις οἱ Ἴππῆς, καὶ αἱ Ἐκκλησιάζουσαι. Ὁ δὲ κωμικὸς Ἀναξανδρίδης ἔσκωψε τὰς πόλεις εἰπὼν·

«Ἡ πόλις ἐβουλήθ' ἢ νόμον οὐδὲν μέλει.»

Οἱ δὲ δικασταὶ ἀδιακρίτως διοριζόμενοι ἐφήρμοζον τὸν νόμον κατὰ τὸ δοκοῦν τῶν δημοκόπων, τὸ δίκαιον ἀναιδῶς καπηλεύοντες. «Οἱ δὲ νῦν δημαγωγοί, λέγει ὁ Ἀριστοτέλης, χαριζόμενοι τοῖς δήμοις, πολλὰ δημεύουσι διὰ τῶν δικαστηρίων.»

Ἡ τύχη τῆς Ἑλλάδος, λέγει ὁ σοφὸς Laurent καθηγητὴς ἐν Gand, πραγματευόμενος τὴν ἱστορίαν τῆς ἀνθρωπότητος καὶ περὶ τοῦ δικαίου καὶ ἀλληλεθνοῦς δικαίου λαλῶν, ὡς χρησιμεύσῃ ὡς μάθημα εἰς τοὺς νεωτέρους λαοὺς. Δὲν ὑπάρχει, λέγει, φυλὴ κάλλιον πεπρωτισμένη τῆς ἑλληνικῆς, καὶ κατεστράφη, οὐχὶ ἕνεκα τῶν νικῶν τοῦ Φιλίππου ἢ τοῦ Ἀλεξάνδρου, οὔτε ἕνεκα τῆς Ῥωμαϊκῆς κατακτῆσεως, ἀλλ' ἕνεκα τοῦ ἐσωτερικοῦ ἐλαττώματος, ὅπου διεβίβρωσκεν αὐτήν. Ποῖον δὲ τὸ ἐλάττωμα τοῦτο; ἡ περιφρόνησις τοῦ δικαίου καὶ τὸ δικαίωμα τοῦ ἰσχυροτέρου¹⁾. Ὁ σοφὸς καθηγητὴς τοῦ Gand ἀνευρίσκει θαυμασιῶς διὰ τῶν ἱστορικῶν αὐτοῦ ἐρευνῶν τὴν αἰτίαν τῆς καταστροφῆς τοῦ ἑλληνισμοῦ, ἀλλὰ δὲν ἀναζητεῖ τὴν αἰτίαν τῆς περιφρονήσεως τοῦ δικαίου, ὅπου πρὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Περικλέους, καθ' ἣν ἡ Ἑλλάς προώδευεν, βεβαίως τὸ δίκαιον, τὸ σῶζον τὴν ἐλευθερίαν, δὲν περιεφρονεῖτο· ἄλλως ἡ Ἑλλάς δὲν ἤθελεν ἀναβῆ εἰς τοιοῦτον ὕψος πολιτισμοῦ. Νομίζω δὲ ὅτι δὲν ἀπατώμαι ὑποστηρίζων, ὅτι περιεφρονήθη τὸ δίκαιον, διότι περιήλθον εἰς τὰς ἀρχὰς τῶν διαφόρων πολιτειῶν ἄνθρωποι μὴ ἀσκήσαντες τὴν διάνοιαν, ἀπαίδευτοι, ἕνεκα δὲ τούτου στερημένοι τῶν ἠθικῶν αἰσθημάτων καὶ ἰδίως τοῦ δικαίου, καὶ μόνον ὑπεῖκοντες εἰς τὰ πάθη, ἰδίως τῆς φιλαρχίας καὶ φιλοπρωτίας. Ἡ ἀπαιδεύσις τῶν πάντων τῶν παθῶν μήτηρ ἐστίν, ὡς ἔλεγεν ὁ Πυθαγόρας. Πρὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Περικλέους, οἱ νοήμονες πολιτικοὶ τῶν ἐν Ἀθῆναις εὐπατριδῶν, οἱ κηδόμενοι ὑπὲρ τῆς πατρίδος τῶν, φοβηθέντες μὴ κατισχύσουσι ἐν τῇ πολιτείᾳ οἱ δημαγωγοὶ καὶ αὐτὸν τὸν δίκαιον Ἀριστείδην ἐξωστράκισαν, διότι ἐπρότεινε νὰ ἐκταθῆ εἰς πλείονας τὸ δικαίωμα εἰς τὴν θέσιν τοῦ ἐπώνυμου ἄρχοντος. Ἀλλ' ὁ ἀλιτῆριος Περικλῆς ταπεινώσας διὰ

¹⁾ Revue des deux mondes les Prussiens et l'Allemagne 15 décembre 1869.

²⁾ Philosophie de l'histoire contemporaine p. 773 ἐπιτόμ. 1 novembre 1869 pag. 83.

³⁾ Esprit des Lois L. j. C. XIX.

¹⁾ Alexis de Tocqueville la démocratie aux états unis. Tom. ij. pag. 90.

²⁾ Contrat social Liv. iij. Ch. XV. p. 236

³⁾ Principes de la science politique ch. jr. de la démocratie.

⁴⁾ John Stuart Mill le gouvernement représent. pag. 187.

¹⁾ La vraie et la fausse démocratie, Revue des deux mondes 1 juin 1870.

¹⁾ Etudes sur l'histoire de l'humanité. Histoire du droit des gens et des relations internationales. Tom ii pag. 389.

τοῦ Ἐφιάλτου τὴν ἐξ Ἀρείου Πάγου βουλὴν ὕψωσε τὸ βάνυσον στοιχείον τῆς κοινωνίας, ἵνα διὰ τῆς δοξοκομίας καὶ τῆς εὐγλωττίας πτοῇ αὐτὸ, καὶ οὕτως ἄρχῃ. Ἰπέθαλψε δὲ τὸν ἐμφύλιον πόλεμον, ὅπως καθίσταται ἀναγκαστικὸς εἰς τὴν πολιτείαν καὶ πάντες ἐνόμιζον, φησὶν ὁ Πλούταρχος, «ὡς ἔργον τοῦ μὲν Νικίου τὴν εἰρήνην, Περικλέους δὲ τὸν πόλεμον» Δικαιῶς ἄρα, ὁ Πλάτων (ἐν Γοργίᾳ) εἶπε «τὸν Περικλέα πεποιθέναι τοὺς Ἀθηναίους, ἀργούς, δειλοὺς, λάλους καὶ φιλαργύρους, εἰς μισθοφορίαν πρῶτον καταστήσαντα.» Ὁ δὲ ἀληθῶς ἐκτιμῶν τὰ ἱστορικὰ γεγονότα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, εὐρίσκει δικαίαν τὴν ἐπίπληξιν τὴν παρὰ τῆς ἀδελφῆς τοῦ Κίμωνος Ἐλπινίκης γενομένην πρὸς αὐτὸν ἐπιστρέφοντά ἀπὸ τοῦ ἀπρεποῦς καὶ ἀγενοῦς θριάμβου ἐπὶ τῶν δημοφύλων καὶ συγγενῶν Σαμίων εὐρίσκει δὲ ἐπίσης, ὅτι καὶ ἡ δύναμις τοῦ λόγου τοῦ Ὀλυμπίου ἐπικληθέντος δημαγωγοῦ, καὶ ἡ τιμιότης αὐτοῦ, «ἀδωροτάτου χρημάτων» κατὰ Θεουκιδίην, καὶ ὅτι τὸν ἐαυτοῦ οἶκον ἐλάττω κατέλιπεν, ἢ παρὰ τοῦ πατρὸς παρέλαβεν, ὡς ὁ Ἰσοκράτης λέγει ἐν τῷ Συμμαχικῷ, δὲν δικαιολογοῦσι τὴν χάριν τῆς φιλαρχίας του ἀνύψωσιν τοῦ βαναύσου στοιχείου, ὅπερ ἐπλάσεν ἐπιβροχὴν εἰς τὸν Κλέωνα, τὸν Ἰπέρολον, τὸν Κλεοφῶντα καὶ λοιποὺς ὀλετήρας τῆς κοινωνίας. Δὲν ἔσχεσε τῶντι ὁ Θεουκιδίδης, ὅστις «τῶν καλῶν καὶ ἀγαθῶν προῖστάμενος ἀντεπολιτεύετο τῷ Περικλεῖ πολλά δημαγωγούντι,» ὡς ἔγραψεν ὁ Ἀριστοτέλης. Οὕτε μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Περικλέους ἔσχεσε Νικίας ὁ Νικηράτου, «ὅς τις εἰς τὸ πρωτεύειν προήχθη μάλιστα ὑπὸ τῶν πλουσίων καὶ γνωρίμων, κατὰ Πλούταρχον, ἀντίταγμα ποιουμένων αὐτὸν πρὸς τὴν Κλέωνος βδελυρίαν καὶ τὸλμαν.» Τί ἐσήμαινεν ὁ φρόνιμος Νικίας ἀποτρέπων τοὺς Ἀθηναίους ἀπὸ τῆς εἰς Σικελίαν ἐκστρατείας, καὶ διαμαρτυρούμενος κατ' ἐκείνων, ὅτινες ἰδίων ἔνεκ κερδῶν καὶ φιλοτιμίας παρότρυνον τὴν πόλιν εἰς χαλεπὸν καὶ διαπόντιον κίνδυνον; Εἰς τὴν Σικελίαν ἀναστὰς ἐν τῷ βουλευτηρίῳ ὁ μάλιστα τῶν δημαγωγῶν ἐπὶ τὸν πόλεμον προτρέπων τοὺς Ἀθηναίους Δημόστρατος, ἐφώναζεν ἢ δὲ βουλή πεισθεῖσα εἰς τὸν δημαγωγὸν ἢ εἰς τὸν Νικίαν ἐψήφισε τὸν πόλεμον. Ὅπως δὴποτε ἔπαθον τότε οἱ Ἀθηναῖοι ὀλιγώτερον κραυγάζοντες εἰς τὴν Σικελίαν, ἢ πρὸ ὀλίγου οἱ Γάλλοι κραυγάζοντες εἰς τὸ Βερολίνον. Ἄφου εἰσῆλασεν ἐν τῇ βουλῇ τὸ βάνυσον στοιχείον, εἰς δὲ τὰς ἀρχὰς ἀνέβησαν οἱ παρ' αὐτοῦ ἐκλεγόμενοι καὶ ὑποστηριζόμενοι δημαγωγοί, τῶν φρονίμων ἀνθρώπων αἱ ὀρθαὶ γνώμαι ἐματαιώθησαν, οἷσι αἱ τοῦ ἀστρονόμου Μέτωνος καὶ τοῦ Σωκράτους λέγοντος, ἐπ' ἐλέθρῳ τῆς πόλεως τὸν ἐκπλοῦν πραττόμενον.

Ὁ φιλόπατρις Ἰσοκράτης, μικρὸν μετὰ τὴν ἐπο-

χὴν ταύτην, καὶ τοὶ δειλὸς καὶ φοβούμενος μὴ φανῇ μισόδημος, ἔλαβεν οὐχ ἤττον τὸ θάρρος, ὥστε ἀναφανδὸν ἐν τοῖς λόγοις αὐτοῦ νὰ καταγγείλῃ τὴν ὀλεθρίαν πορείαν τῆς πολιτείας. «Πῶς χρὴ ταύτην τὴν πολιτείαν ἐπαινεῖν ἢ στέργειν, ἔλεγεν ἐν τῷ Ἀρειοπαγητικῷ, τὴν τοσοῦτων μὲν κακῶν πρότερον αἰτίαν γενομένην, νῦν δὲ καθ' ἕκαστον ἑναυτὸν ἐπὶ τὸ χεῖρον αἰε φερομένην; Πῶς δ' οὐ δεῖ δεδιέναι, μὴ τοσαύτης ἐπιδοσεως γιγνομένης, τελευτῶντες εἰς τραχύτερα τῶν τότε γενομένων ἐξοκειλωμεν;»

Συνάγεται τῶντι ἐκ τῶν λόγων τοῦ Ἰσοκράτους ἰδίως, ὅτι οἱ κυβερνήσαντες πρότερον τὰς Ἀθήνας βασιλεῖς ἐμόρφωσαν τὰς τινὰς διανοητικὴν, ἵνα ἐκφρασθῶμεν κατὰ τὸν νεώτερον τρόπον, ἥτις ἐστήριξε τὸ δίκαιον, καὶ οὕτω προώδευσεν ὁ ἑλληνισμὸς. «Τὸ μὲν οὖν διαφερόντως οἰκεισθαι τὴν πόλιν ἡμῶν κατ' ἐκείνον τὸν χρόνον, λέγει ἐν τῷ Παναθηναϊκῷ, δικαίως ἂν ἐπενέγκαιμεν τὴν αἰτίαν τοῖς βασιλεύσασιν αὐτοῖς ἐκείνοι γὰρ ἦσαν οἱ παιδεύσαντες τὸ πλῆθος ἐν ἀρετῇ καὶ δικαιοσύνῃ.» Ἐν δὲ τῷ Ἀρειοπαγητικῷ σαφῶς διηγείται, ὅτι «τοὺς βίον ἰκανὸν κεκτημένους περὶ τὴν φιλοσοφίαν ἠνάγκασαν διατρίβειν, ὁρῶντες ἐκ ταύτης διαφέροντας γιγνομένους καὶ τῶν πλείστων κακῶν ἀποσχομένους.» Συνάγεται ἐκ τῶν εἰρημένων, ὅτι κατέστη ἐν τῇ κοινωνίᾳ τάξις τις εὐπατριδῶν, εὐπόρων, ἀσκούντων τὴν διάνοιν διὰ τῆς φιλοσοφίας ἢ δὲ ἀσκησῆς αὐτῆ ἀνεπτυξῆς καὶ ἐκράτουν τὸν νοῦν. Οὕτω δὲ ἀνεπτύχθησαν εἰς τὴν τάξιν ταύτην τὰ εὐγενῆ αἰσθητά καὶ ἰδίως τὸ αἰσθητὸν τοῦ δικαίου τὸ οὐσιαστέστερον πάντων. Κατέστη δὲ ἡ τάξις αὕτη περιερχομένη εἰς τὴν διεύθυνσιν τῆς πολιτείας ἰκανῆ καὶ ἀρμοδίᾳ νὰ στηρίξῃ τὸ δίκαιον.

Ἀπὸ δὲ τῆς στιγμῆς καθ' ἣν ὑπερίσχυσαν οἱ βάνυσοι, παρηγωνίσθησαν δὲ οἱ εὐγενεῖς καὶ παιδείας ἐπιφανεῖς, καὶ περιήλθον εἰς τὰς ἀρχὰς οἱ δημοκόλακες, οἱ οἰνοχοοῦντες τὰ πλῆθη, κατὰ Πλάτωνα, «αἰρεῖται γὰρ ὁ δῆμος τοὺς δημαγωγούντας καὶ σπουδαρχιῶντας,» κατὰ Ἀριστοτέλην, περιεγίγοντο ὡς τὰ πλεῖστα εἰς τὴν διεύθυνσιν τῶν πραγμάτων οἱ γνώμην φαυλότεροι, ὡς λέγει ὁ Θεουκιδίδης, «καὶ ἐκράτησε τῶν νόμων ἡ ἀνθρωπεῖα φύσις, εἰσθῆκε καὶ παρὰ τοὺς νόμους ἀδικεῖν, καὶ ἀσμένῃ ἐδήλωσεν ἀκρατῆς μὲν ὀργῆς οὐσας, κρείστων δὲ τοῦ δικαίου, πολεμίας δὲ τοῦ προύχοντος ἴ).»

Ἄφ' οὗ ὁ Περικλῆς μετέτρεψεν ἀτυχῶς τὴν πολιτείαν ἐπὶ τὸ δημοκρατικώτερον, ὑψώθησαν ἐν τῇ κοινωνίᾳ καὶ ἔλαβον σημασίαν ἀνθρωποὶ χυδαῖοι καὶ βάνυσοι, στερούμενοι τῶν εὐγενῶν αἰσθημάτων. Ἐσήμαινε μεγάλως, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Περι-

ἴ) Β. III Κ. 83 καὶ 84.

κλέους ὁ βιαιότατος τῶν πολιτῶν, Κλέων ὁ Κλεωνέτου, ὁ βυρσοδέψης κατὰ Ἀριστοφάνην, περὶ τὸν ὅποιον ἔβασκον καὶ κῆσανον αἱ ὀλεθρῆσαι ἐπιθυμίαι τοῦ ὄχλου, ὡς φησὶν ὁ Πλάτων, ὁ συμβουλευσὼν νὰ ἀποκτείνωσι ἱβηδὸν πάντας τοὺς Μυτιληναίους. Ἄλλ' ὁ κακοῦργος αὗτος τὴν ἐπιβροχὴν αὐτοῦ ἔσωζε προσεταιριζόμενος καὶ περιποιούμενος τὸ φαῦλον στοιχείον τῆς κοινωνίας, «ὅπερ καὶ τὴν εἰσθῆκεν ἀξίωσιν τῶν ὀνομάτων εἰς τὰ ἔργα ἀντήλλαξεν τῇ δικαιοσύνῃ, ὡς φησὶν ὁ Θεουκιδίδης ἴ).» ὥστε ἡ σωφροσύνη νὰ θεωρῆται ἀνάδρου πρόσχημα κλ. Ἐἶχεν ἐπίσης σημασίαν ὁ ἱταμώτατος καὶ πανουργότατος Ἰπέρολος ὁ Περιθοίδης, ὁ λυχνοπώλης κατὰ Ἀριστοφάνην, ἡ ἀδοξία τῆς πόλεως κατὰ Πλούταρχον. Καὶ οὐκ ὀλίγοι δημαγωγοὶ ἐσήμαινον, χάριν τῆς ἀναμιξέως εἰς τὴν πολιτείαν τοῦ βαναύσου στοιχείου, οἷοι ὁ κυρησιπώλης Εὐκράτης, ὁ προβατοπώλης Αὐσικλῆς, ὁ Κλεοφῶν, ὁ Δημόστρατος, ὁ Πυθίας, ὁ Καλλιμέδων, ὁ Δημάδης, ὁ ἄθλιος δικηγόρος Ἀνδοκίδης, ὁ πέμπτης τὴν ἀνεψιάν του δῶρον εἰς τὸν βασιλέα τῆς Κύπρου, καὶ ἄλλα ὅμοια τούτων ἀνδράρια πωλοῦντα τὴν πατρίδα ἀντὶ μικρῆς ἀμοιβῆς. Ἡ δὲ ἀθλιότης αὕτη τῆς πολιτείας προέβαιεν ἀξάνουσα, ὥστε μόνος ὁ Δημοσθένης, ὁ μαθητὴς τοῦ Ἰσοκράτους, τοῦ Ξενοφάνους καὶ Θεοφράστου, μετὰ τὴν τῆς πολιτείας παρέκβασιν, ἀνεδείχθη πολίτης ἐνάρετος καὶ ἀνὴρ ἀκέραιος. Ὅταν τῶντι Φίλιππος ὁ Μακεδὼν ἐπληροφόρηθη περὶ ὅσων κατ' αὐτοῦ ἐν τοῖς φιλιππικοῖς ἐλάλησε, δὲν ἐταράχθη, ἀλλ' εἶπεν εἰς τὸν Παρμενίωνα, «ὦ Παρμενίων, δικαίος ὁ Δημοσθένης παρρησίας τυγχάνειν μόνος γέ τοι τῶν ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος δημαγωγῶν οὐδαμοῦ τοῖς ἀπολογισμοῖς ἐγγέγραπται τῶν ἐμῶν ἀναλωμάτων.» Ἄλλ' ὁ Δημοσθένης, καὶ ἐὰν ὑπῆρχεν ἤττον φιλαθήναιος καὶ μᾶλλον φιλογενῆς, δὲν ἤθελε κατορθώσῃ διὰ τῆς ἀρετῆς του καὶ τῆς εὐγλωττίας του νὰ σώσῃ τὸν ἑλληνισμόν. Τὸ στοιχείον, ὅπερ ἐνεπνεύετο ὑπὸ τοῦ εὐγενοῦς αἰσθηματος τῆς φιλοπατρίας, εἶχεν ἤδη ἐκπέσει, ταπεινωθῆ καὶ τὸ πλεῖστον καταστραφῆ, ἀφρὸς δὲ τῆς κοινωνίας ἦν ὁ ὑπὸ τῶν δημαγωγῶν καὶ ἀγυρτῶν διαβουκολούμενος ὄχλος, ὅς τις δὲν ἐφρόντιζε περὶ τῶν κοινῶν, ἀλλὰ περὶ τῶν ἰδίων συμφερόντων, ὡς αὐτὸς ὁ Δημοσθένης ἐν τῷ περὶ παραπροσθεῖας λόγῳ σαφῶς μαρτυρεῖ λέγων «Ὁ δῆμος ἐστὶν ὄχλος, ἀσταθμητότατον πρᾶγμα τῶν ἀπάντων καὶ ἀσυνθετώτατον, ὡς περ ἐν θαλάττῃ πνεῦμα ἀκατάστατον ὡς ἂν τύχοι κινούμενον ὁ μὲν ἦλθεν, ὁ δὲ ἀπῆλθε· μέλει δὲ οὐδενὶ τῶν κοινῶν, ἀλλ' οὐδὲ μέμνηται.»

Ὁ δεσποτικὸς οὗτος δῆμος ἐντίμους θεωρῶν τοὺς

ἴ) Ἀπόθ. 82.

κόλακας αὐτοῦ κατὰ Ἀριστοτέλην, ἔμελλε νὰ ὑψώσῃ εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς πολιτείας, ἀντὶ τοῦς κατὰ διάνοιν ἐπιφανεῖς, ἀνθρώπους βαναύσους εἰς οὓς ἔλειπε «τὸ ἀναγκαιότατον πάντων κρίσις περὶ τῶν συμφερόντων καὶ τῶν δικαίων τῶν πρὸς ἀλλήλους· τὸ γὰρ βάνυσον οὐκ ἐστὶν ἀρετῆς δημιουργὸν κατὰ Ἀριστοτέλην.» Ὅθεν οἱ διέποντες τὴν πολιτείαν τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τὴν ἐποχὴν καθ' ἣν ἔγραψε τοὺς πλείους φιλοπατρίας λόγους τοῦ ὁ Ἰσοκράτης, ἐνόουν μὲν «τὴν ἀδικίαν ἐπονειδιστον εἶναι, ἀλλὰ κερδαλέαν καὶ πρὸς τὸν βίον τὸν καθ' ἡμέραν συμφέρουσαν.» Ὅτι δὲ ὁ ἄκριτος ὄχλος ἐδίε τὴν ψῆφον του εἰς τοὺς ἀθλιωτέρους, οὐδεμία μένει ἀμφιβολία, ἐξ ὧν ἐν τῷ Συμμαχικῷ ὁ Ἰσοκράτης διηγείται. «Προσποιούμενοι, λέγει, σοφώτατοι τῶν Ἑλλήνων εἶναι, τοιοῦτοι συμβούλοις χρώμεθα ὧν οὐκ ἐστὶν ὅστις οὐκ ἂν καταφρονήσειεν καὶ τοὺς αὐτοὺς τούτους κυρίου τῶν κοινῶν ἀπάντων καθίσταμεν, οἷς οὐδεὶς ἂν τῶν ἰδίων οὐδὲν ἐπιτρέψειεν· τὸ δὲ πάντων σχετικώτατον, οὓς γὰρ ὁμολογήσαιμεν ἂν πονηροτάτους εἶναι τῶν πολιτῶν, τούτους πιστοτάτους φύλακας ἡγούμεθα τῆς πολιτείας εἶναι. Πλείστους δὲ τιθέμενοι νόμους, οὕτως ὀλίγον αὐτῶν φροντίζομεν, ὥστε θανάτῳ τῆς ζῆμίας ἐπικειμένης, ἂν τις ἀλφειοῦ δεκάζων (βουσπέτια λαμβάνων) τοὺς τοῦτο φανερώτατα ποιοῦντας στρατηγούς χειροτονοῦμεν, καὶ τὸν πλείστους διαφθεῖραι τῶν πολιτῶν δυνηθέντα, τοῦτον ἐπὶ τὰ μέγιστα τῶν πραγμάτων καθίσταμεν.»

Οἱ διαφθοραὶ τῶν πολιτῶν, οἱ περιερχόμενοι εἰς τὴν διεύθυνσιν τῶν πραγμάτων, ἠναγκάζοντο νὰ ἀθετῶσι τὴν ἐκτέλεσιν τῶν νόμων χάριν τῶν δημιουργημάτων καὶ ὑποστηρικτῶν αὐτῶν βαναύσων ἀνθρώπων· οὕτω δὲ ἐξηγεῖται τίνι τρόπῳ πρὸς τῆς παρεκβάσεως τῆς πολιτείας «οἱ εὐποροὶ μετὰ τοσαύτης ἀσφραξίας διῆγον, ὥστε καλλίους εἶναι καὶ πολυτελεστέρας τὰς οἰκίσεις καὶ τὰς ἐπισκευὰς τὰς ἐπὶ τῶν ἀγρῶν, ἢ τὰς ἐντὸς τείχους· καὶ πολλοὺς τῶν πολιτῶν μὴδ' εἰς τὰς ἐορτὰς εἰς ἄστυ καταβαίνειν, ἀλλ' αἰρεῖσθαι μένειν ἐπὶ τοῖς ἰδίοις ἀγαθοῖς μᾶλλον ἢ τῶν κοινῶν ἀπολαύειν.» Μετὰ δὲ τὴν ἐπὶ τὸ δημοκρατικώτερον μεταβολὴν, οἱ πολῖται δὲν ἠδύναντο νὰ μένουν εἰς τὰς ἐξοχὰς ἕνεκα τῆς κακοῦργίας καὶ ληστείας. Ἐκορυφώθη δὲ εἰς τοιοῦτον βαθμὸν ἡ ἀδικία καὶ ἀρπαγή, ὥστε «ἄλλιον ζῆν τὰς οὐσίας κεκτημένους, ἢ τοὺς συνεχῶς πενομένους,» ὡς ἐκφράζεται ὁ φιλόπατρις ῥήτωρ.

Ὁ Συμμαχικὸς λόγος τοῦ Ἰσοκράτους περιέχει πολλὰ ἄλλα διδόμενα, δι' ὧν ἀποδεικνύεται ἐναργῶς ἡ ἀθλία κατάστασις τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς λοιπῆς Ἑλλάδος, ἕνεκα τῆς εἰς τὴν πολιτείαν μετοχῆς τοῦ βαναύσου στοιχείου. Ἀνυψώθησαν ἐν τῇ κοινωνίᾳ καὶ μεγάλως ἐπήμαινον οἱ δυνάμενοι, οὐχὶ διὰ

τῆς παιδείας καὶ ἀρετῆς, ἀλλὰ διὰ τῆς βραδύουργίας καὶ κολακείας νὰ σαγηνεύουν τὴν ὑπόληψιν, ἢ κάλλιον εἶπεν τὴν πρόληψιν τοῦ ἀκριτοῦ ὄχλου. Ἐχλεύαζον δὲ οὗτοι καὶ περιεφρόνουν καὶ ἐταπεινούν τοὺς σπουδαίους ἄνδρας, ἀγερῶχος καὶ ὑπεροπτικῶς συμπεριφερόμενοι, ὅπως φαίνονται ἀπέναντι τοῦ βαναύσου πλήθους ὑπερέχοντες ἐπὶ ἀρετῇ καὶ πολιτικῇ ἱκανότητι. Οἱ δημαγωγοὶ οὗτοι ἔνα ἄρωςι πᾶν πρόσκομμα εἰς τὰς ὁρέξεις των, τινὰς μὲν τῶν σπουδαίων ἀνδρῶν ἐξώρισαν, τοὺς δὲ ἠνάγκασαν πολυτρόπως νὰ ἐγκαταλείψωσι τὴν πατρίδα των. Ἐφυγον τῶντι οὐκ ὀλίγοι μακρὰν πονηρῶν προϋσταμένων, οἱ τινες οὐκ ἀπέσχοντο τοῦ κακοπραγμοῦναι καὶ συκοφαντεῖν καὶ μακρὰν πολιτείας, νοσοῦσης ἀδιόρθωτον νόσον. Καὶ τὸν μὲν Θουκυδίδην, τὸν ὑπεροχώτερον τῶν ἱστοριογράφων, ἐξωστράκισαν τὸν δὲ Σωκράτην, τὸν ἐξοχώτερον τῶν ἠθικῶν φιλοσόφων, τὸν συμβουλευόντα καὶ τὸν ἀδικούμενον μὴ ἀντιδικεῖν, τὴν δὲ Ἀγυρτίαν καὶ σοφιστεῖαν στυλιτεύοντα, ὡς εἰσάγοντα δῆθεν ἕτερα δαιμόνια οἱ φιλόδοκoi Ἀθηναῖοι τὸ κῶνειον ἐπότισαν. Ἐπειδὴ δὲ οἱ σοφισταὶ δὲν εὔρισκον τὸ συμφέρον αὐτῶν ἐν ταῖς διδασκαλίαις τοῦ Ἀριστοτέλους, προσηλάκισαν καὶ αἰσχροῦς ἐσυκοφάντησαν αὐτὸν διὰ τῶν ἀθλίων δημοκόπων Εὐρυμέδοντος καὶ Δημοφίλου. Οἱ ἐπισημότεροι τῶν σπουδαίων καὶ σοφῶν ἀνδρῶν ἠναγκάζοντο νὰ ἀπομακρύνωνται τῆς πόλεως. Ἡ ἀκαδημία, τρισχιλίων δραχμῶν χωρίδιον ἐωνημένον, λέγει ὁ Πλούταρχος, ἦν Πλάτωνος καὶ Ξενοκράτους καὶ Πολέμωνος οἰκητήριον, αὐτόθι σχολάζοντων καὶ καταβιούντων τὸν ἅπαντα χρόνον, πλὴν μίαν ἡμέραν ἐν ἧ Ἑξοκράτης καθ' ἕκαστον ἔτος εἰς ἄττυ κατῆι. Ὁ Εὐριπίδης παρατηρῶν τὴν ἀμαθίαν διέπυονταν τὰ τῆς πατρίδος, ἔλεγεν ἐν τῇ τραγωδίᾳ αἱ Φοίνισσαι:

«Τὴν τῶν κρατούντων ἀμαθίαν φέρειν χρεῶν.»

Βλέπων δὲ τὴν ἐν τῇ πατρίδι του πολυτυραννίαν καὶ ἀναγκασθεὶς νὰ ἐγκωμιάσῃ καὶ ἰσόθεον τὴν τυραννίδα νὰ ὀνομάσῃ, ὡς λέγει ὁ Πλάτων ἐν τῇ πολιτείᾳ, ἐφυγεν εἰς Μακεδονίαν παρ' Ἀρχελάφ τῷ βασιλεῖ, ἔνθα καὶ κατεβίωσεν. Ὁ δὲ εὐγενέστατος Ξενοφῶν ἐν Σικελίῳ τὸ λιπαρὸν εἶδε γῆρας. Ἐξώρισαν οἱ δημαγωγοὶ τὸν Ξενοφῶντα ἐπὶ λακωνισμῷ κατηγορήσαντες, ὡς ἐγκωμιάσαντα τὴν ἀριστοκρατικὴν πολιτείαν τῶν Λακεδαιμονίων, ψέξαντα δὲ τὴν τῶν Ἀθηναίων δημοκρατίαν, καὶ εἰπόντα, ὅτι «ἐν πάσῃ γῆ τὸ βέλτιστον ἐναντίον τῇ δημοκρατίᾳ ἐν γὰρ τοῖς βελτίστοις ἐν ἀκολασία τε ὀλιγίστη καὶ ἀδικία, ἀκρίβεια δὲ πλείστη εἰς τὰ χρηστά, ἐν δὲ τῷ δήμῳ ἀμαθία τε πλείστη καὶ ἀταξία καὶ πονηρία. Ἡ ἀμαθία καὶ ἀπαιδευσία ἄγει ἐπὶ τὰ αἰ-

σχρά· οἱ δὲ ἐπὶ κεφαλῆς τῆς δημοκρατίας, αὐτοὺς μὲν χρηστοὺς ἀτιμοῦσι, καὶ χρήματα ἀφαιροῦνται, καὶ ἐξελαύνουσι καὶ ἀποκτείνουσι, τοὺς δὲ πονηροὺς αὐξοῦσιν.» Πολλοὶ δὲ ἄλλοι ἐκ τῶν σπουδαίων ἀνδρῶν ἠναγκάσθησαν νὰ ἐγκαταλείψωσι τὰς ἰδίας πατρίδας ἕνεκα τῆς τῶν πολιτειῶν παρεκβάσεως, οἳ καὶ οἱ Ἀθηναῖοι Ἀνδρωτίων φυγῶν εἰς Μέγαρα, καὶ ὁ Ἀρχιδῆμος εἰς Πάρθους.

Ἀφοῦ οἱ σπουδαῖοι ἄνδρες ἐξωρίσθησαν ἢ ἐφυγον ἐξ Ἀθηνῶν, ἐννοεῖται ὅτι ἔμειναν ἀνθρωποὶ βάνασοι καὶ μηδαμιοὶ, οἳ ἦσαν καὶ οἱ ἔκγονοι τοῦ Βουσεύλου, τοὺς ὁποῖους, βιαίους, ἀναισχύντους, βδελυροὺς καὶ μικροὺς ὀνομάζει ὁ Δημοσθένης, ἐξαιρέσει τοῦ Μεκκαρτάτου δι' ὃν ἔγραψε τὸν δικανικὸν λόγον. Ἦνα δὲ μνημονεύονται ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος καὶ Ξενοφῶντος, ἐσήμαινον ἐν τῇ κοινωνίᾳ βάνασοι τινες οἳ δ' ἀλπιτοποῖς Νηυσικύδης, ὁ ἀρτοποῖος, Κύρηδος καὶ ὁ χλαμυδοῦργος Δημέας ὧν μνεῖαν ποιεῖται ὁ Ξενοφῶν. Θεαρίων δὲ ὁ ἀρτοκόπος, καὶ Μίθαικος, ὁ τὴν ὄψοποιάν συγγεγραφῶς τὴν Σικελικὴν, καὶ Σάραμβος ὁ κάπηλος, ὧν μνεῖαν ποιεῖται ὁ Πλάτων. Ἐμελλεν ἡ πολιτικὴ, ἡ τιμιωτέρα τῆς ἱατρικῆς κατὰ Ἀριστοτέλην, νὰ περιέλθῃ εἰς βαναύσους καὶ ἀγοραῖους ἀνθρώπους. Κωμῶδῶν τῷ ὄντι ὁ Ἀριστοφάνης τὴν κατάστασιν ταύτην τῆς πολιτικῆς, εἰτάγει ἐν τῇ κωμῶδιᾳ, οἱ Ἰππῆς, τὸν ἀλλαντοπώλην Ἀγοράκριτον καλούμενον, ἔνθα προτρέπεται ὁ βάνασος οὗτος ἀνθρώπος νὰ γίνῃ πολιτικός, χορδεύων καὶ ταράττων τὰ τῆς πολιτείας ὡς τοὺς ἀλλάντας, καὶ ὑπογλυκαίνων τὸν δῆμον μαγειρικοῖς βηματίοις. Ἐπειδὴ δὲ οἱ σπουδαῖοι καὶ πεπαιδευμένοι κατεδιώκοντο καὶ ἐφυγον, δὲν ἔμεινον εἰμὴ οἱ ἀγοραῖοι καὶ βάνασοι· διὰ δὲ τὸν εἰρημένον λόγον «τὰς βαναύσους τέχνας Ἕλληνας ὑστερον περὶ πλείστου μᾶλλον ἐποιούοντο, ἢ τὰς κατὰ παιδείαν γινόμενας ἐπινοίας· ἔστιαιεῖς καὶ ἐρεῖται Θεοδώρου τοῦ ψηφοκλέπτου ἐν θεάτρῳ χαλκῆν εἰκόνα ἀνέθηκον ψῆρον κρατοῦσαν, ἐν δὲ Θήβαις Πενδάρου μὲν οὐκ ἔστιν εἰκὼν, Κλέωνος δὲ τοῦ ὄδοῦ,» ὡς διηγείται Ἀθηναῖος ὁ Δειπνοσοφιστής. Κατήνησαν δὲ εἰς τοιοῦτον βαθμὸν χαμερπείας ὥστε ἔ τῶν Ἀθηναίων δῆμος μάλιστα, ἐγένετο διαβόητος ἐπὶ κολακείᾳ. Ὁ συμπολίτης αὐτῶν Δημοχάρης ὁ ἱστοριογράφος, τοῦ Δημοσθένους ὁ ἀνεψιός, διηγούμενος τὰς πρὸς Δημήτριον τὸν πολιορκητὴν κολακείας τῶν συμπολιτῶν του, δυσσεστούμενον δὲ δι' αὐτὰς, γράφει οὕτως· «Ἐλύπει μὲν τὸν Δημήτριον καὶ τούτων ἕνα ὡς ἔοικεν, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἄλλα γε παντελῶς αἰσχρὰ καὶ ταπεινά. Λεαίνης καὶ Λαμίας, (τῶν ἑταίρων αὐτοῦ) ἱερά· Βουρίχου δὲ καὶ Ἀδημάντου καὶ Ὀζυθεμίδος, τῶν κολάκων αὐτοῦ καὶ βωμοὶ καὶ ἡρώα καὶ σπονδαῖ· Ἐπανεθόντα ἐκ Κερκύρας τὸν Δημήτριον ἐδέχοντο

δὲ Ἀθηναῖοι οὐ μόνον θυμιῶντες καὶ στεφνοῦντες καὶ οἰνοχοοῦντες, ἀλλὰ καὶ ἐπάδοντες, ὡς εἶη οὗτοί θεὸς ἀληθινός.» Ὁ δὲ ἱστοριογράφος Θεόπομπος ὁ Χίος ἔλεγεν, ὅτι αἱ Ἀθηναῖαι, ἡ ἑστία τῆς Ἑλλάδος, τὸ πρυτανεῖον τῆς σοφίας κατὰ Πλάτωνα, ἐπὶ τῇ ἐποχῇ του ἦσαν «πλήρεις κολάκων, λωποδυτῶν, ψευδομαρτύρων, συκοφαντῶν καὶ ψευδοκλητῶρων.» Ὅπως δὴποτε οἱ ἀποτελοῦντες ἤδη τὸν δῆμον τῶν Ἀθηναίων βάνασοι καὶ χυδαῖοι, μᾶλλον δὲ πεπολιτισμένοι τῶν λοιπῶν λαῶν τῆς Ἑλλάδος, εἶχον ὅπως μίαν τινὰ αἰδῶ, ὅπως νομοποιῶσι τουλάχιστον τὴν ἀδικίαν καὶ ἀρπαγὴν διὰ τῆς σοφιστικῆς ἰδέας τῆς κοινοκτημοσύνης, ἣν ὁ Ἀριστοφάνης ἐκωμώδησεν ἐν ταῖς κωμῶδιαις, ὁ Πλούτος καὶ ἰδίως αἱ Ἐκκλησιαζούσαι. Ἄλλ' ἐν Μεγάροις, ὡς διηγείται ὁ Ἀριστοτέλης, «οἱ δημαγωγοὶ ἔνα χρήματα ἔχουσι δημεύειν ἐξέβχλον πολλοὺς τῶν γνωρίμων.» Ἐν δὲ Ἄργει, ὡς Διόδωρος ὁ Σικελιώτης ἐν βιβλ. ΙΓ'. «τῶν δημαγωγῶν ψευδέσι διαβολαῖς συνηγορούντων ἐπὶ τοσοῦτον ἐξηγριώθη τὸ πλῆθος, ὥστε πάντων τῶν κατηγορουμένων ὄντων πολλῶν καὶ μεγαλοπλοῦτων, καταγῶναι θάνατον ἀνήρεσαν διὰ πλείονας ἢ χιλίους διακοσίους.» Ὁ δὲ ἡλίθιος ἐκεῖνος λαὸς ἰδὼν τὸ φρικῶδες αὐτοῦ κακούρημα ἐφόβησε καὶ τοὺς παροτρύνοντας αὐτὸν δημαγωγούς. «Οὐδεὶς παραλείπεται τόπος, λέγει ὁ Ἰσοκράτης, ὅς οὐ γέμει καὶ μεστός ἐστὶ πολέμου καὶ στάσεων καὶ σφαγῶν καὶ κακῶν ἀναριθμητῶν.» Οὕτω τὸ δημοκρατικὸν στοιχεῖον, παριστῶν τὴν ἀδικίαν καὶ πολυτυραννίαν κατέστρεψε τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὸν ἑλληνισμὸν αὐτόν. Ἦρχισε τῶντι νὰ ἐρημοῦται ἡ Ἑλλὰς πρὸ πολλοῦ, ὥστε ὁ πολιτικώτερος τῶν ἱστοριογράφων Πολύβιος διηγείται, ὅτι «ἐπέσχευεν ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς καιροῖς τὴν Ἑλλάδα πᾶσαν ἀπαιδεῖα καὶ συλλήθθη ὀλιγαρχωπία, δι' ἣν αἱ πόλεις ἐξηρημώθησαν.»

Τοσοῦτον ὁ Ρenan γράφων, ὡς ἐβρέθη, περὶ τῆς φιλοσοφίας τῆς ἡλικιωτίδος ἱστορίας, ὅσον καὶ ὁ Cago περὶ τοῦ καθ' ἡμᾶς δημοκρατικοῦ πνεύματος, ἠδύναντο νὰ ὠφελθῶσιν ἐκ τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας πρὸς μείζονα ὑποστήριξιν τῶν ἰδεῶν αὐτῶν. Ὁ δὲ Μίλλ, ὡς ὁπαδὸς τῆς θετικῆς φιλοσοφίας ἠδύνατο νὰ ὠφελθῆ ἀπὸ τῆς φυσικῆς ἱστορίας τοῦ ἀνθρώπου, ὥστε ἀφοῦ ἔγραψε τὸ περὶ ἐλευθερίας σύγγραμμα αὐτοῦ καὶ τὸ περὶ ἀντιπροσωπικῆς πολιτείας, νὰ μὴ περιπέσῃ μετὰ ταῦτα εἰς τὴν παραδοξολογίαν προτείνων νὰ ψηφοφορῇ οὐ μόνον τὸ ἄβρην ἀλλὰ καὶ τὸ θῆλυ φύλον. Ἐὰν καλῶς ἐσπούδαζε τὴν ἀνθρωπολογίαν, καὶ ὑπελόγιζε τὴν φύσιν τῶν ἀνθρώπων, τὴν μόρφωσιν τῶν διαφόρων φυλῶν καὶ τὴν σύστασιν τῶν διαφόρων κοινωνιῶν, ἤθελε γράφει, οὐχὶ περὶ ἀντιπροσωπικῆς πολιτείας, ἀλλὰ περὶ τῆς βελτίονος πολιτείας. Ἐκαστος ἐννοεῖ, ὅτι σκο-

πὸς τῆς ὀρθῆς πολιτείας εἶναι ἀναντιρρήτως ἡ συντήρησις τῆς κοινωνίας διὰ τῆς ἀποκρούσεως τῶν ἐσωτερικῶν καὶ ἐξωτερικῶν ἐχθρῶν, καὶ ἡ ὕσον ἐνεστυ μείζονα εὐδαιμονία τῶν μελῶν αὐτῆς. Ἐκαστον μέλος τῆς κοινωνίας ἔχει συμφέρον νὰ μὴ κωλύωνται αἱ σωματικαὶ καὶ ψυχικαὶ αὐτοῦ δυνάμεις, ὡς τε δὲ τῆς ἐνεργείας αὐτῶν νὰ ἐπιτυγχάνῃ τὴν διατήρησιν του καὶ εὐημερίαν. Μέλει δὲ αὐτῷ κυρίως ἔνα εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς κοινωνίας περιέρχωνται ἀνθρωποὶ ἀρετῆς καὶ νοημοσύνης, ὥστε νὰ μὴ βλάπτεται. Τὸ δὲ πολύκροτον δικαίωμα τοῦ ἐκλέγειν κείναι ἐν τῇ φαντασίᾳ τῶν ἰδεολόγων, καὶ ἐν τῇ φιλαρχίᾳ τῶν δημαγωγῶν, τῶν ἐπιζητούντων διὰ τῆς γοητευτικῆς ταύτης ἰδέας νὰ ὠφελθῶσιν ἀπὸ τῆς ἀκρισίας τῶν ἀπλοϊκῶν καὶ ἀμαθῶν ἢ καὶ ἡλιθίων ἀνθρώπων. Ἀλλὰ ἔνα συντηρητῆται ἡ κοινωνία καὶ προοδεῖ, δέον νὰ συντάσσεται ὀρθῶς ὁ ὀρίζων τὸ δίκαιον νόμος, οὐ μόνον, ἀλλὰ καὶ νὰ ἐφαρμόζῃται καὶ ἐκτελεῖται ἀκριβῶς. Ἀλλὰ ποῖοι πρέπει νὰ ἐνεργοῦν καὶ ἐφορεύουν ταῦτα πάντα καὶ διέπωσι τὰ τῆς κοινωνίας; Ἀναμφιβόλως οἱ ἀνθρωποὶ, οἱ τινες διὰ τῆς τοῦνοῦς ἀναπτύξεως δύνανται νὰ κρίνουν περὶ τῶν γενικῶν συμφερόντων, κέκτηνται δὲ τὸ αἰσθημα τοῦ δικαίου. Ἀλλὰ ποῖοι δύνανται νὰ ἐκλέξωσιν αὐτούς; οὐχὶ βεβαίως «οἱ ἀτελεῖς τὴν φύσιν, οἱ τὰς ψυχὰς συγκεκλασμένοι καὶ ἀποτεθρυμμένοι διὰ τὰς βαναυσίας», ὡς ὁ Πλάτων ἐν τῇ πολιτείᾳ φησιν, ἀλλὰ οἱ διανοητικῶς ἀναπτυχθέντες, καὶ ἐπομένως δυνάμενοι νὰ κρίνωσι περὶ τῆς ἀρετῆς καὶ ἱκανότητος τῶν βουλευομένων καὶ τῶν κυβερνούντων. Ἐπειτα ἐκ τῆς καθαρᾶς ταύτης ἰδέας, ὅτι αἱ ἀρχαὶ δὲν ἀντιπροσωπεύουσι τὰ μέλη τῆς κοινωνίας, ἀλλ' εἶναι προῖον ἐπιγνωμοσύνης ἀνθρώπων, οἵτινες προπαρασκευασθέντες διὰ ἐπιστημονικῶν σπουδῶν καθίστανται ἀρμόδιοι, ὥστε ὡς ἐπιγνώμονες νὰ λαμβάνωσιν ἐντολὴν ἔνα κρίνωσι περὶ τῶν ἐναρετωτέρων καὶ ἱκανωτέρων, τῶν μελλόντων νὰ μεριμνῶσι περὶ τῶν συμφερόντων τῆς κοινωνίας, καὶ ἐξασκῶσιν ἐν γένει τὴν πολιτικὴν. Ἡ πολιτικὴ εἶναι τέχνη τεχνῶν καὶ ἐπιστήμη ἐπιστημῶν, ὡς ἔλεγεν ὁ εὐφυέστερος τῶν πατέρων τῆς ἐκκλησίας Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός. Καὶ ἐπομένως καταβρέει ἡ κοινωνία καὶ κακοδαίμων καθίσταται, ὅταν περιέρχωνται εἰς τὰς ἀρχὰς ἀνθρωποὶ μὴ καλλιέργησαντες τὴν διανοίαν διὰ τῆς φιλοσοφίας καὶ τῶν ἐπιστημῶν. «Ἀναγκαῖον δὲ καὶ πολιτείας, ὡς ἔοικε, ταύτην ὀρθὴν διαφερόντως εἶναι καὶ μόνην πολιτείαν, ἐν ἧ τις ἀν εὐρίσκοι τοὺς ἄρχοντας ἀληθῶς ἐπιστήμονας, καὶ οὐ δοκοῦντας μόνον,» ἔλεγεν ὁ Πλάτων. Ἀλλὰ ἔνα ὑπάρχουν ἀνθρωποὶ ἐπιστήμονες ἐν τῇ κοινωνίᾳ, δέον νὰ μορφοῦται τάξις, ἥτις κέκτημένη τοὺς ἀναγκαίους πόρους, ὅπως μὴ ἐργάζεται σωματικῶς, καὶ

οὕτω νὰ δύναται νὰ ἀσκή τὴν διάνοιαν διὰ τῆς φιλοσοφίας καὶ τῶν ἐπιστημῶν. Τὴν διανοητικὴν ταύτην τάξιν, ἐπόμενοι καὶ ἡμεῖς τῷ Πλάτῳ καὶ Ἀριστοτέλει, νομίζομεν τὴν μόνην ἀρμοδίαν νὰ ἐγγυᾶται τὴν ἐλευθερίαν τῶν λοιπῶν μελῶν τῆς κοινωνίας. Οὕτω διὰ τῆς φυσικοῦστορικῆς μεθόδου τοῦ Ἀριστοτέλους ἐν τῇ πολιτικῇ φιλοσοφίᾳ ἀποσκορακίζονται αἱ ὑποθέσεις αἱ διὰ τῆς ἰδεολογικῆς μεθόδου τεκταινόμεναι, δι' ὧν ἐμορφώθησαν αἱ περὶ ἀντιπροσωπικῆς πολιτείας θεωρίαι ἐν αἷς συγχωνεύονται φύρδην μίγδην πάντα τὰ πολιτεύματα, ὡς εἰς παντοπόλιον πολιτεῶν, κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ Πλάτωνος.

Ἐλπίζομεν, ὅτι ὅσον οὕτω, χάριν τῆς προόδου τῆς τοῦ ἀνθρώπου φυσικῆς ἱστορίας, θέλουν βελτιωθῆ αἱ περὶ πολιτείας ἰδέαι τῶν πολιτειολόγων. Καὶ πάντες θέλουν συμφωνῆσαι, ὅτι ἵνα ὑπάρχῃ ἐλευθερία, ἄνευ τῆς ὁποίας οὐδέποτε κοινωνία δύναται νὰ εὐκμερήσῃ καὶ προοδεύσῃ, πρέπει ἡ καθιερωμένη ἀνωτάτη ἀρχή, ἡ ἐμπνεύουσα τὸν σεβασμὸν καὶ τὴν ὑπακοὴν ἐπιβάλλουσα εἰς τὸ ἄκριτον πλῆθος, νὰ περιτοχιζέται ὑπὸ μιᾶς διανοητικῆς τάξεως, ἥτις μόνη δύναται νὰ στηρίξῃ τὸ δίκαιον, τὸ θεμέλιον τῆς ἐλευθερίας.

Καὶ ἐκ τῶν ὀλίγων, ἅτινα διὰ συντόμων ἐξεθέσαμεν, συνάγεται ἀριδύτως, ὅτι καὶ ἡ νεωτέρα καὶ ἀρχαία ἱστορία ἐπιμαρτυροῦσι ταῖς ἀνθρωπολογικαῖς ἐρευναις περὶ τῆς ἀναπτύξεως τοῦ αἰσθηματος τοῦ δικαίου διὰ τῆς τοῦ νοῦς ἀσκήσεως. Ἀλλὰ πάντα ἐν γένει τὰ ἠθικὰ αἰσθήματα ἀναπτύσσονται εἰς τοὺς νοήμονας καὶ εὐφρεῖς ἀνθρώπους, καθὼς καὶ τὸ αἰσθημα τῆς φιλοπατρίας, τὸ εὐγενέστερον πάντων. «Τοῖς νοῦν ἔχουσι, λέγει ὁ Πλάτων ἐν Κρίτωνι, μητρὸς καὶ πατρὸς, τιμιώτερον καὶ σεμνότερον καὶ ἀγχιώτερον ἢ πατρίς ἐστίν.» Ἡ δὲ πατρίς καὶ μητρὶς (ὡς Κρήτες καλοῦσι) πρεσβύτερα καὶ μείζονα δίκαια γονέων ἔχουσα, λέγει ὁ Πλούταρχος, πολυχρόνιος μὲν ἐστίν, οὐ μὴν ἀγήρωσ οὐδ' αὐτάρκης, ἀλλ' αἰεὶ πολυωρίας δεομένη καὶ βοηθείας καὶ φροντίδος, ἐπισπᾶται καὶ κατέχει τὸν πολιτικόν. Εὐγενὲς τῶνόντι, προσθέτει, καὶ φρονήματος μέγαλον, τὸ ἀναφωνῆσαι»

«Φιλῶ τένα, ἀλλὰ πατρίδα ἐμὴν μᾶλλον φιλῶ.»

Οὐ μόνον δὲ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ νεωτέρᾳ ἱστορίᾳ ἀπαντῶμεν τοὺς μεγαλοφυεῖς πολιτικούς φλεγόμενους ὑπὸ τοῦ αἰσθηματος τῆς φιλοπατρίας.

Ἄ! πόσον ἀγαπῶ τὴν πατρίδα μου! ἀνεφώνησεν ὁ μεγαλοφυὲς ὑπουργὸς τῆς Ἀγγλίας Pitt ἦσαν δὲ αὐταὶ αἱ τελευταῖαι λέξεις αὐτοῦ πρὶν ἐκπνεῦσθαι, ὡς διηγείται ὁ βιογράφος αὐτοῦ Jesse. Δικαίως δὲ ὁ ρήτωρ προσιμιάσατο τὸν ἐπιτάφιον λόγον διὰ τοῦ ἀξιωματημένου τούτου ῥητοῦ

«Non Sidi sed patriæ vixit.»

Ὅταν κατέρρεεν ὁ ἑλληνισμὸς οὐ μόνον τὸ αἰσθημα τοῦ δικαίου, ἀλλὰ καὶ ἡ φιλοπατρία ἐξέλιπεν. Ἄντι δὲ τῶν ἀληθῶς φιλοσόφων, τῶν ἐμπνεόντων διὰ τῆς διδασκαλίας τῶν τὰ εὐγενῆ αἰσθημάτων, ἐσήμαινον ἐν τῇ κοινωνίᾳ ἄνθρωποι ἡμιμαθεῖς, ὀνόματι φιλόσοφοι, πράγματι δὲ ἀγύρται· ἔθιν καὶ ἡ σημασία τῆς λέξεως, σοφιστῆς, ἐπὶ κακῷ μετεβλήθη. Τοιοῦτοι δὲ ὑπῆρξαν οἱ μὴ διανοητικῶς ἐργαζόμενοι, ἀλλὰ δόγματά τινα σοφιστικὰ ἐκστηθίζοντες, οἳ οἱ ἀπὸ τῆς σχολῆς τοῦ Ἀριστίππου Ἀνικέρειοι καὶ Θεοδώρειοι, οἱ διδάσκοντες τὴν βδελυρὰν διδασκαλίαν, «τὸν σπουδαῖον μὴ ἐξαγαγεῖν ὑπὲρ τῆς πατρίδος ἑαυτὸν, οὐ γὰρ ἀποβαλεῖν τὴν φρόνησιν ἐνεκα τῆς τῶν ἀφρόνων ὠφελείας», καὶ θεωροῦντες ἀφροσύνην τὴν φιλοπατρίαν, τὴν μεγίστην τῶν ἀρετῶν. Οἱ σοφισταὶ τῶνόντι οἱ δημοκόποι καὶ πολιτικοὶ ἀγύρται ἐμώρανον τὴν Ἀθηναϊκὴν κοινωνίαν εἰς τοιοῦτον βαθμὸν, ὥστε νὰ φθονῶνται οἱ εὐφρονοῦντες, νὰ ἐπαινῶνται δὲ οἱ πονηροὶ, καὶ οὗτοι νὰ ἐκλέγωνται σύμβουλοι, ὡς ὁ Ἰσοκράτης ἐν τῷ Συμμαχικῷ διηγείται. Ὁ δὲ ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῆς πατρίδος γράφων καὶ λαλῶν, καὶ μὴ μόνον περὶ τῶν ἰδίων συμφερόντων φροντίζων, ὡς μαινόμενος νὰ ὑπολαμβάνεται· «τάχα ἂν μανίαν εἶναι φήσαιεν τὸ μέλειν ἐμοὶ τῶν τῆς Ἑλλάδος συμφορῶν», ἔγραφεν ὁ φιλόπατρις ρήτωρ πρὸς τὸν βασιλέα Ἀρχίδαμον. Ἀλλὰ πάντες οἱ ὑπεράνω τοῦ ὄχλου διὰ τῆς ἀσκήσεως τοῦ νοῦς ὑψούμενοι ἐνόησαν, ὅτι ἡ παιδεία γεννᾷ τὴν ἀρετὴν, ἡ δὲ ἀρετὴ σώζει τὴν κοινωνίαν ὁλόκληρον, καὶ ἕκαστον μέλος αὐτῆς κατ' ἰδίαν. Ὁ Εὐριπίδης, ὁ μαθητὴς τοῦ Ἀναξαγόρου, ὁ ἀπὸ σκαπνῆς φιλόσοφος δικαίως ἐπικληθεῖς, ἐνταῦθα, ἐν τῷ θεάτρῳ τῶν λιπαρῶν καὶ ζοιδίμων Ἀθηναίων, διὰ τῆς τραγωδίας ἢ *Ἰφιγένεια ἐν Αὐλίδι*, ἔλεγε πρὸς τοὺς ὠθοῦντας τὸν ἑλληνισμὸν εἰς τὸ βάρβαρον συμπολίτας του·

«Τροφαὶ θ' αἱ πεδευόμεναι
Μέγα φέρουσι εἰς ἀρετάν.»

Τὴν 10 Μαρτίου 1871.

A. ΠΑΛΛΗΣ.

ΠΕΡΙ ΠΟΛΙΟΡΚΙΩΝ.

(Συνέχ. Ἰδε φολ. 499.)

Πολιορκία ἑκτη τῶν Παρισίων 1386—1394.

Ἡ φλόξ τοῦ ἐμφυλίου πολέμου τῆς ὁποίας τοὺς πρώτους σπινθηροὺς εἶδε Φραγκίσκος ὁ Β', διεδόθη εἰς ὅλην τὴν Γαλλίαν ἐπὶ τῆς ἀνглиκιοῦτος Καρόλου τοῦ Θ'. Αἰτία δὲ τοῦ πολέμου τούτου μεταξὺ μὲν τοῦ λαοῦ ἦτο ἡ θρησκεία, μεταξὺ δὲ τῶν εὐγενῶν πρόφασις. Ἡ βασιλομήτωρ Αἰκατερίνη τῶν Μεδικῶν, ἥτις εἶχεν ἀπεριόριστον φιλοδοξίαν ἅμα δὲ

καὶ τὴν πανουργὸν πολιτικὴν τῆς ἰδίας πατρίδος, πολλάκις ἐρριψκινδύνησε τὴν τύχην τοῦ βασιλείου ὅπως διατηρήσῃ τὴν δύναμιν αὐτῆς, ὀπλίσασα τοὺς Καθολικοὺς ἐναντίον τῶν Διαμαρτυρομένων καὶ τοὺς Γκιζας ἐναντίον τῶν Βουρβόνων, οὓς ἤθελε νὰ καταστρέψῃ ἀμοιβαίως. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην τῶν παραχῶν οἱ μεγιστάνες, οἵτινες εἶχον γενεὴ πολλὰ ἰσχυροὶ, ἦσαν φατρισταὶ καὶ ἐπικίνδυνοι· οἱ δὲ Γάλλοι παροξυνόμενοι ὑπὸ τοῦ φατριαστικοῦ πνεύματος, τὸ ὅποιον ψευδῆς ζῆλος ἐμπνέει, ἦσαν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐνθεομανεῖς καὶ βάρβαροι. Πάθη καὶ συμφύροντα ὄπλιζον πάντα βραχίονα, καὶ τὸ ἡμῖν τοῦ ἔθνους ἐμάχετο ἐναντίον τοῦ ἄλλου ἡμίσεως. Αἱ μεγάλητραὶ πόλεις πολλάκις ἐκυριεύθησαν, ἐξανακυριεύθησαν καὶ ἐλεηλατήθησαν. Οἱ αἰχμάλωτοι ἐφρονέοντο κατὰ τρόπον ἀγνωστον ἕως τότε. Αἱ ἐκκλησίαι ἀπετροπύοντο ὑπὸ τῶν Διαμαρτυρομένων καὶ οἱ ναοὶ ὑπὸ τῶν Καθολικῶν· δηλητηριάσεις καὶ δολοφονίαι ἐθεωροῦντο ὡς νόμιμον μέσον ἐκδικήσεως εὐφῶν ἐχθρῶν, καὶ κορωνὴς πάντων τούτων τῶν ἐγκλημάτων ἦσαν αἱ σφαγαὶ τοῦ ἁγίου Βαρθολομαίου. Κατὰ τὴν ἀποφράδα ἐκείνην ἡμέραν νῆος βασιλεὺς εἰκοσι τριῶν ἐτῶν διέταξεν ἐν ψυχρῷ αἵματι τὸν θάνατον ἐνὸς ἑκατομμυρίου καὶ ἐπέκεινα ἀνθρώπων ἐκ τῶν ὑψηλῶν αὐτοῦ καὶ ἔδωκε, μόνος τὸ παράδειγμα τῆς σφαγῆς. Κάρολος ὁ Θ' δὲν εἶχε πολὺ μετὰ τὴν κατάχρησιν ταύτην τῆς βασιλικῆς δυνάμεως. Ἐρρίκος ὁ Γ' ἔγκαταλείψας κρυφίως τὸν θρόνον τῆς Πολωνίας ἐπέστρεψεν εἰς τὴν πατρίδα αὐτοῦ καὶ ἐδύθισεν αὐτὴν καὶ πάλιν εἰς ταραχάς. Ἐκ τῶν δύο ἀδελφῶν, ἂν καὶ πολλὰ εἴπομεν περὶ τοῦ Καρόλου, ὁ Ἐρρίκος ἦτο χειρότερος· δὲν ὑπάρχει εἰς τὴν ἱστορίαν ἀθλιώτερος χαρακτήρ τοῦ χαρακτήρος τοῦ ἡγεμόνος τούτου μᾶλλον ὁμοιάζοντος πρὸς τὸν Ἡλιογάβαλον καὶ τὸν Κόμμοδον ἢ πρὸς βασιλεῖς τῆς ἰποτικῆς Γαλλίας· κατὰ τὴν μεγάλην ἐκείνην σφαγὴν ὑπῆρξε καὶ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ δραστηριώτερος.

Ἐλθὼν εὗρεν εἰς τὸ κράτος δύο μερίδας ἐπικρατούσας, τὴν τῶν Διαμαρτυρομένων, ἀναζήσασαν ἐκ τῆς κόνεως αὐτῆς βιασιότεραν εἴπερ ποτὲ καὶ ἔχουσαν ἀρχηγὸν Ἐρρίκον τὸν Μέγαν, τότε βασιλέα τῆς Ναβάρρας, καὶ τὴν τῆς Συμμαχίας (Ligue) ἰσχυροτάτην συγκειμένην ἐκ τῶν μεγιστάνων τοῦ οἴκου τῶν Guise, ἐνθάρρυνόμενην ὑπὸ τῶν παπῶν, καὶ ὑποθαλαπομένην ὑπὸ Φιλίππου τοῦ Β' τῆς Ἰσπανίας, οὗ τινος ἡ ἐπικίνδυνος πολιτικὴ ἐχορήγησεν εἰς αὐτὸν τὸ ὄνομα «τοῦ Δαίμονος τῆς Μεσημβρίας» αὐξάνουσα καθ' ἑκάστην ἐνεκα τῶν πανουργιῶν τῶν καλογῆρων ὑπὸ τὸ πρόσχημα ζήλου, διὰ τὴν καθολικὴν θρησκείαν, ἀλλὰ τῶν ὁποίων ὁ κυριώτερος σκοπὸς ἦτο ἡ ἐπανάστασις. Ἀρχηγὸς αὐτῆς ἦτο ὁ δούξ τοῦ Guise ὁ ἐπνομαζόμενος Τραυματίας ἐνεκα οὐλῆς ἐπὶ τῆς πα-

ρειᾶς, ὅστις ἀπέλαυε μὲν λαμπρᾶς φήμης, οὐ τινος ὁμῶς τὰ προτερήματα ἦσαν ἐπιφανῆ μᾶλλον ἢ ἀγαθὰ, διὸ καὶ ἐφαινετο, κατὰ τὴν θεωρίαν ἐκείνην ἐποχῆν ὅτι ἐμελλε ν' ἀλλάξῃ τὴν τύχην τῆς Γαλλίας. Ἐρρίκος ὁ Γ', ὅστις πιθανὸν νὰ ἠδύνατο νὰ καταστρέψῃ καὶ τὰς δύο ταύτας μερίδας μεταχειριζόμενος νουνεχῶς τὴν βασιλικὴν αὐτοῦ δύναμιν, ἀπ' ἐναντίας ἐνεψύχωσεν αὐτὰς διὰ τῆς ἀδυναμίας αὐτοῦ. Ἐνόμισε μέγα πολιτικὸν κατόρθωμα νὰ κηρύξῃ ἐκυτὸν ἀρχηγὸν τῆς συμμαχίας, ἐνῶ πράγματι δὲν ἀπεδείχθη εἰμὴ δούλος αὐτῆς. Ἡναγκάσθη νὰ πολεμήσῃ ὑπὲρ τοῦ συμφέροντος τοῦ δουκὸς τοῦ Guise, τοῦ ὁποίου μόνος σκοπὸς ἦτο νὰ ἐκθρονίσῃ αὐτὸν ἐναντίον τοῦ βασιλέως τῆς Ναβάρρας, γαμβροῦ καὶ ἐπιδόξου διαδόχου αὐτοῦ, ὅστις ἐπεθύμει νὰ διευκολύνῃ αὐτῷ τὴν ἐπανάληψιν πάντων τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἰδίου βαθμοῦ. Μικραῖ τινες ἐπιτυχίαι ἐναντίον τῶν Διαμαρτυρομένων ἐδόξαταν ἐτι μᾶλλον τὸν παντοδύναμον Τραυματίαν, ὅς τις ἐπαϊρόμενος ἐπὶ τῇ δόξῃ αὐτοῦ καὶ ἐνδυναμούμενος ἐνεκα τῆς ἀδυναμίας τοῦ βασιλέως, ἦλθεν εἰς Παρισίους ἐναντίον τῶν βασιλικῶν διαταγῶν. Τότε ἐφθασεν ἡ περίφημος ἡμέρα τῶν Barricades, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ λαὸς ἐνίκησε τοὺς σωματοφύλακας τοῦ βασιλέως καὶ ἠνάγκασεν αὐτὸν νὰ φύγῃ τὴν πρωτεύουσαν. Ὁ Guise ἐπράξεν ἐτι πλεῖον· ἠνάγκασε τὸν βασιλέα νὰ συγκαλέσῃ τὰ Etats-généraux τοῦ βασιλείου ἐν Blois, καὶ τὸσον καλῶς ἔλαβε τὰ μέτρα αὐτοῦ, ὥστε παρ' ὀλίγον διεμερίζετο τὴν βασιλικὴν δύναμιν τῇ συγκαταθέσει τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ ἔθνους καὶ ἔχων ὑπὲρ αὐτοῦ πάσας τὰς εὐλογοφανεῖς διατυπώσεις. Ἐρεθισθεὶς ὑπὸ τοῦ ἐπικειμένου κινδύνου Ἐρρίκος ὁ Γ', κατώρθωσε νὰ δολοφονηθῇ εἰς τὸν πύργον τοῦ Blois ὁ φοβερός οὗτος ἐχθρὸς καὶ ὁ καρδινάλιος de Lorraine, ἀδελφὸς αὐτοῦ, ὅστις ἦτο ἐτι ὀρμητικώτερος καὶ φιλοδοξώτερος τοῦ δουκὸς. Ὅ,τι συνέβη εἰς τὸ διαμαρτυρούμενον κόμμα μετὰ τὴν νύκτα τοῦ ἁγίου Βαρθολομαίου, τὸ αὐτὸ συνέβη καὶ εἰς τὴν Συμμαχίαν, ὁ θάνατος τῶν ἀρχηγῶν ἀνεζωγόνησε τὴν φατρίαν. Εἰς ὅλα τὰ μέρη οἱ ὀπαδοὶ αὐτῆς ἐρρίψαν τὸ προσωπεῖον. Εἰς Παρισίους ἐκλεισθησαν αἱ πύλαι, καὶ οὐτ' ἐσκέπτοντο οὔτε ὠμίλου εἰμὴ περὶ ἐκδικήσεως. Ἐρρίκος ὁ Γ', ἐθεωροῦτο δολοφόνος τῶν ὑπερασπιστῶν τῆς θρησκείας, καὶ μισητὸς, ἀνυπόφορος τύραννος, οὐχὶ δὲ βασιλεὺς, ὡς τιμωρήσας ὑπηκόους ὑπὲρ τὸ δέον τολμηροῦς. Ὁ βασιλεὺς βιαζόμενος πανταχόθεν, ἠναγκάσθη τέλος νὰ ζητήσῃ νὰ συμφιλιωθῇ μετὰ τὸν βασιλέα τῆς Ναβάρρας, καὶ τὸ 1389 οἱ δύο οὗτοι ἡγεμόνες ἐστρατοπέδευσαν ἠνωμένοι ἐμπροσθεν τῶν Παρισίων.

Δὲν δυνάμεθα νὰ περιγράψωμεν ἄνευ θλίψεως τὰ κακουργήματα εἰς τὰ ὅποια παρεδόθη ἡ πρωτεύουσα, ὅτε ἔμαθε τὸν θάνατον τοῦ δουκὸς τοῦ Guise· τὰ ἐρ-

γαστήρια ἐκλεβήθησαν, ὁ λαὸς συνθηροισμένος εἰς τὰς ὁδοὺς καὶ ὠπλισμένος ἐζήτει τὸν δοῦκα τοῦ Aumale, ἵνα θέσῃ αὐτὸν ἐπὶ κεφαλῆς τῆς Συμμαχίας, φονεύων τοὺς στρατιώτας τοῦ βασιλέως καὶ φυλακίζων πάντα δὴ ὑποπεύετο ἀρωσιωμένον πρὸς αὐτόν. Εἶδος μέθης ἢ μανίας ἐκυρίευσεν πάντας ἀνεξαιρέτως τοὺς πολίτας, ριφθέντας κατὰ κέφαλα εἰς τὴν μισαρωτάτην τῶν ἀποστασιῶν.

Αἱ ἐκκλησίαι ἐπενθηφόρησαν, οἱ δὲ ἱερεῖς ἐκήρυξαν πανταχοῦ τὸ μαρτύριον τοῦ Τραυματίου καὶ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ. «Οἱ οὐτιδανοὶ οὗτοι ἱερεῖς, λέγει τις ἱστορικὸς τοῦ καιροῦ ἐκείνου, δὲν ἀνέβησαν εἰς τὸν ἀμβωνα εἰμὴ ἵν' ἀπαγγείλωσιν, ἀντὶ τοῦ Εὐαγγελίου, σειραν πικρῶν ὕβρων κατὰ τοῦ βασιλέως, καὶ ἐμέσσωσιν ἱλιάδα καταρῶν, δι' ὧν ἐζήπτον ἐτι μᾶλλον τὴν μανίαν τῆς στάσεως. Ὁ λαὸς ἐζήρχετο πάντοτε μετὰ τὸ τέλος τῶν ἀτίμων τούτων κηρυγμάτων ἔχων τὴν κεφαλὴν ἐξημμένην, τοὺς πόδας ἐταίμους πρὸς ἐπιδρομὴν καὶ τὰς χεῖρας πρὸς πόλεμον ὡς ἄγρια θηρία ἐναντίων ἐκείνων, οἵτινες δὲν ἔφερον τὸ σημεῖον τῆς Συμμαχίας. Οἱ κήρυκες ἄλλο δὲν ἔκραζον εἰμὴ ἀρὰς ἐναντίον Ἐρρίκου τοῦ Γ', τοῦ ὀνομάσαντος ἐαυτὸν βασιλέα, λέγοντες ὅτι ἡ Γαλλία ἦτο ἀσθενής καὶ ὅτι δὲν θὰ ἱατρύετο ἐὰν δὲν ἐρρόφει ἰκανὸν γαλλικὸν αἷμα.

Οἱ ἀρχηγοὶ τῆς στάσεως προσεπάθησαν νὰ καλύψωσι δι' εὐπρεπῶν προφάσεων τὰς παρεκτροπὰς ταύτας τοῦ λαοῦ. Ἦτοίμασαν ἀναφορὰν πρὸς τὴν Θεολογικὴν σχολὴν τῶν Παρισίων ἐν ἧ' ἔλεγον· «ὅτι οἱ ἐκ τοῦ οἴκου τῆς Lorraine ἐγένοντο πάντοτε ἀξιοὶ τῆς εὐνοίας τῆς Καθολικῆς ἐκκλησίας, καὶ ὅτι ἐπειδὴ ἦσαν προστάται τῆς πίστεως ὁ βασιλεὺς ἀπέκτεινεν αὐτούς· ὅτι πρέπει νὰ κηρυχθῇ ὁ μονάρχης παραβάτης τοῦ ὅρκου, καὶ κατὰ συνέπειαν ὅτι καὶ οἱ ὑπῆκοοι αὐτοῦ ἀπαλλάσσονται τοῦ ἰδίου αὐτῶν ὅρκου· ὅτι ὁ βασιλεὺς αὐτὸς ἦτο ὑποκριτής, ὅτι ἐνεθάρρυνε τὰς αἰρέσεις καὶ ὅτι τέλος κατεδίωκε τὴν ἐκκλησίαν ἀφοῦ εἶραψε τὰς χεῖρας ἐντὸς τοῦ αἵματος καρδινάλιου, χωρὶς νὰ σεβασθῇ τὸ πρόσωπον καὶ τὸν ἱερὸν αὐτοῦ χαρακτήρα.» Ἡ Σορβόνα ἐξέδoto διάταγμα τὴν 7 Ἰανουαρίου δι' οὗ οὐ μόνον ἐπέτρεπεν ἀλλὰ καὶ διέταττε πᾶν ὅ,τι περιείχετο ἐν τῇ ἀναφορᾷ. Δεφτέρ ὁ πρύτανις καὶ πολλοὶ ἄλλοι καθηγηταὶ ἀπειποιήθησαν νὰ υπογράψωσι τὴν ἀποτρόπαιον ταύτην ἀπόφασιν· ἀλλ' ἡ πλειοψηφία ὑπερισχύουσα περιέβαλεν αὐτὴν διὰ κύρους. Τὰ κυριώτερα μέλη τῶν Συμμάχων ἔχοντα ἀνὰ χεῖρας τὸ ὀλέθριον τοῦτο ἔγγραφον ἠγωνίσθησαν νὰ καταβάλωσι θεμέλια ἐξουσίας, ἢν ἐδύνατο νὰ στερηθῶσι μετὰ τῆς αὐτῆς· εὐκολίας μεθ' ἧς ἐδίδοτο αὐτοῖς. Οἱ ἀρχηγοὶ τῶν δεκαεξ' ἐπιμαμάτων τῶν Παρισίων, πάντες περιτρίμματα τῆς κοινῆς καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον κατὰχόμενοι ἐκ τῶν

ταπεινωτέρων οἰκογενειῶν, ἀπέλαυον γενικῆς τιμῆς ὡς ἄλλοι βασιλεῖς. Ταῦτα τὰ τέρατα ἐκυβέρνησαν τοὺς Παρισίους, αὐτοὶ ἦσαν οἱ χρῆμοι τῆς πόλεως καὶ αὐτοὶ ἐκίνουν τοὺς στασιαστὰς κατὰ θέλπισιν. Ἀπεφάσισαν δὲ νὰ κατακτήσωσι καὶ τὸ Παρλαμέντορ. Ὁ Βουσσὺ Λεκλέρ, φρούραρχος τῆς βασιλείας, ὅστις ὑπῆρξε καὶ ξιφομάχος, διέταξεν αὐθαίρετως τὴν σεβασμίαν ταύτην βουλήν νὰ ἐπικυρώσῃ τὸ ψήφισμα τῆς Σορβόνης. Τὴν 16 Ἰανουαρίου εἰσελθὼν εἰς τὴν αἴθουσαν ἐνῶ συνεδρίαζον οἱ γερουσιασταὶ τῆς Γαλλίας, καὶ συνοδίαν ἔχων πεντήκοντα δορυφόρους, καὶ κρατῶν πιστόλιον ἀνὰ χεῖρας παρουσίασεν ἀναφορὰν ἢ μᾶλλον διαταγὴν νὰ μὴ ἀναγνωρίζωσι πλεόν τὸν βασιλικὸν οἶκον. Ἐπειδὴ δὲ πάντες ὁμοφώνως ἀνένευσαν, ἐξελέξατο τοὺς γνωστοτέρους καὶ μετεκόμισεν εἰς Βασιλίαν, ὅπου διὰ τὸν βάρβαρον τρόπον μεθ' οὗ ἐφέρετο πρὸς αὐτοὺς ἐπωνομάσθη «Μέγας κολαστὴς τοῦ Παρλαμέντου.»

Ταχέως ἐφθάσεν εἰς Παρισίους φέρον καὶ δύναμιν ἔνοπλον ὁ δούξ τῆς Μαγέννης, ἀδελφὸς καὶ διάδοχος τοῦ δούξ Guise. Ὁ πρίγκιψ οὗτος τολμηρὸς καὶ εὐρύης· ἀλλὰ ὀκνηρὸς, ἠσχολεῖτο ἀκόμη εἰς τὸ νὰ θέσῃ τὴν πρωτεύουσιν εἰς κατάστασιν ἀμύνης, ὅτε οἱ δύο βασιλεῖς τῆς Γαλλίας καὶ Ναβάρρας ἐφάνθησαν πρὸ τῶν πυλῶν αὐτῆς μετὰ τεσσαράκοντα χιλιῶδων στρατιωτῶν. Ἐρρίκος ὁ Γ', κατέλαβε τὴν γέφυραν τοῦ Σκίν-Κλοῦ, καὶ ἀπέκλεισεν ὀλόκληρον τὸ τμήμα τοῦ Ἄγ. Ὀνωρίου καὶ τὸ τοῦ Λούβρου μέχρι τοῦ ποταμοῦ· ὁ δὲ βασιλεὺς τῆς Ναβάρρας ἐπολιορκήσεν εἰς τὸ ἀπέναντι μέρος τὰ τμήματα τοῦ St-Marcou, καὶ τοῦ Ἁγίου Γερμανοῦ. Ἡ ἐκπληξὶς καὶ ἡ ὀργὴ τῶν κατοίκων ὑπῆρξε μεγίστη ὅτε εὐρέθησαν τοιοιουτοτρόπως περικεκυκλωμένοι ὑπὸ τῶν βασιλικῶν στρατευμάτων. Οἱ ἱερεῖς ἐπανελάβον τὰς στασιαστικὰς προκηρῦξεις αὐτῶν· καὶ ἵνα προσβάλωσιν ἐτι μᾶλλον τὴν φαντασίαν τοῦ λαοῦ κατεσκεύασαν μικρὰ κίρηνα ἀγάλματα παριστῶντα τοὺς δύο μονάρχας, καὶ θέτοντες αὐτὰ ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ βήματος ἐν καιρῷ τῆς λειτουργίας διεπέρων διὰ μαχαιριδίων. Πάντες οἱ ἱερεῖς ἔφερον ὅπλα καὶ ἐφρούρουν μετὰ τῶν λοιπῶν πολιτῶν. Ἄλλ' αὕτη ἡ μωρὰ καὶ τυφλὴ μανία δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ προστατεύσῃ τὴν πόλιν ἐναντίον τῆς δικαίας ὀργῆς τοῦ βασιλέως, ἐὰν τὸ τρομερότερον τῶν ἐγκλημάτων δὲν ἐνεπόδιζεν αὐτόν. Ὁ Ἰάκωβος Κλεμάν, ἱερεὺς Δομινικανός, ἀπιερώθη, ὡς ἔλεγεν, εἰς τὸ νὰ φονεύσῃ τὸν τύραννον. Ἐκοινοποίησε τὸν σκοπὸν αὐτοῦ εἰς τοὺς καθηγητὰς, τοὺς Ἰησοῦίτας, τοὺς ἀρχηγούς τῆς Συμμαχίας καὶ τοὺς κυριωτέρους τῶν δεκαεξ'· πάντες δὲ ἐνεθάρρυναν αὐτόν καὶ πάντες ὑπεσχέθησαν μεγίστας τιμὰς μὲν ἐὰν ἐπέζη εἰς τὴν γενναίαν ταύτην πράξιν, μονὴν δὲ εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ ὑπεράνω τῶν ἀποστόλων, ἐὰν ἀπέθνησκεν.

(Ἔπεται συνέχεια).